

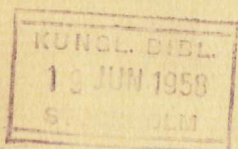
**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:21

Ecklesiastikdepartementet

A

LÄRARBRIST OCH LÄRARÖVERSKOTT

1955 ÅRS UNIVERSITETSUTREDNING

IV

Stockholm 1958

Statens offentliga utredningar 1958

Kronologisk förteckning

---

1. Vägplan för Sverige. 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. Idun. 226 s. **K.**
2. Vägplan för Sverige. 2. Expertutredningar och övriga textblagor. Idun. 200 s. **K.**
3. Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. Marcus. 270 s. **H.**
4. Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. Idun. 91 s. **S.**
5. Permanent kördeskadeskydd. Idun. 547 s. **Jo.**
6. Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. Av L. Sköld. Idun. 355 s. **Ju.**
7. Småbrukarsödet. Marcus. 120 s. **Jo.**
8. Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. Norstedt. 95 s. **I.**
9. Häradsrätts sammansättning i brottmål. Idun. 24 s. **Ju.**
10. Förslag till varumärkeslag. Idun. 464 s. **Ju.**
11. Reserverna för högre utbildning. Idun. 124 s. **E.**
12. Civilförsvarsutbildningen. Idun. 176 s. **I.**
13. Civilförsvarets organisation. Idun. 465 s. **I.**
14. Regeringsarbetet. Idun. 164 s. **Ju.**
15. Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena. Idun. 429 s. **I.**
16. Betänkande med förslag till allmän tjänstepliktslag m. m. Idun. 154 s. **S.**
17. Socialförsäkring och rehabilitering. Kihlström. 87 s. **S.**
18. Gotland. Idun. 195 s. **S.**
19. Supplement nr 9 till Sveriges familjenamn 1920. Statens Reproduktionsanstalt. 96 s. **Fi.**
20. Behandlingshem och mentalsjukhem för barn och ungdomar. Idun. 78 s. **I.**
21. Lärarbrist och läraröverskott. Idun. 110 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:21

Ecklesiastikdepartementet

LÄRARBRIST
OCH LÄRARÖVERSKOTT

Av Ragnar Lundblad

1955 ÅRS UNIVERSITETSUTREDNING

IV

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB
STOCKHOLM 1958

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

1955 års universitetsutredning har som en av sina huvuduppgifter att söka klarlägga hur stor tillströmning av studenter våra universitet och högskolor kan påräkna under en nu överblickbar framtid samt hur stort samhällets behov av universitets- och högskoleutbildad arbetskraft kan väntas bli under samma period. I enlighet med denna uppgift har utredningen själv, av den anlitade experter och andra i samråd och samarbete med universitetsutredningen utfört en rad undersökningar i syfte att belysa tendenserna i stort eller på någon sektor av den akademiska arbetsmarknaden. Av detta utredningsarbete har tidigare vissa resultat offentliggjorts.

Sålunda har utredningen själv inom sitt sekretariat utfört en undersökning av hur antalet akademiker med olika examina förändrats under perioden 1935—55. Denna undersökning publicerades i Statens offentliga utredningar (1957: 51) under titeln *Akademikerräkningen 1955*. Den belyser i stora drag den akademiska arbetsmarknaden under de sista 20 åren. Förutom resultaten av denna grundläggande undersökning har resultat publicerats av ett antal mer djupgående undersökningar av enskilda utbildnings- eller yrkesgrupper. Sålunda framlades föregående år en *utredning rörande behovet av apotekare och receptarier*, vilken utredning efter hemställan från universitetsutredningen till medicinalstyrelsen verkställdes inom Apotekarsocieteten och Sveriges Farmaceutförbund. År 1957 publicerades vidare resultaten av en undersökning av *ingenjörnsbehovet i Sverige*, vilken efter samråd och i samarbete med universitetsutredningen utförts av en inom Sveriges Inustriförbund särskilt tillsatt kommitté. För *arkitekter och högskoleutbildade väg- och vattenbyggare* har särskilda undersökningar av det framtida behovet offentliggjorts, vilka undersökningar utförts den förra inom Svenska Arkitekters Riksförbund och den senare inom Svenska Väg- och Vattenbyggares Riksförbund. Arbetsmarknadsstyrelsen har även

utfört ett antal undersökningar efter samråd och i samarbete med universitetsutredningen. Av dessa undersökningar har bl. a. offentliggjorts en rörande *behovet av agronomer* samt en rörande *behovet av arbetskraft med högskolemässig trädgårdsutbildning*.

För vissa andra akademiska utbildningsvägar föreligger också relativt nyligen gjorda prognosundersökningar, nämligen beträffande *läkare, tandläkare och präster*. För läkarnas del har i det nyligen publicerade betänkandet Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena (SOU 1958: 15) offentliggjorts nya uppgifter ägnade att ytterligare belysa behovet av läkare.

Inom universitetsutredningen har dessutom gjorts ett antal undersökningar för att belysa behovet av arbetskraft med utbildning inom de juridiska och filosofiska fakulteterna samt vid handelshögskolorna. Av dessa undersökningar tilldrar sig den som avser *behovet av lärare med akademisk utbildning inom skilda ämnesgrupper* ett särskilt stort intresse. Denna undersökning har utförts av undervisningsrådet Ragnar Lundblad. Genom beslut den 12 juli 1957 erhöll universitetsutredningen tillstånd att i tryck framlägga resultaten av bl. a. denna undersökning. Sedan undersökningsrapporten nu färdigställts, får universitetsutredningen härmed vördsamt överlämna densamma som sitt betänkande IV.

De tidigare publicerade undersökningarna av behovet av viss akademisk arbetskraft har alla haft det gemensamt, att de relativt otvetydigt utvisat att den nuvarande tillströmningen till respektive yrkesbana är för liten för att tillfredsställa det växande behovet av ifrågavarande arbetskraft. Det skall i detta sammanhang erinras om att resultaten av några av dessa undersökningar föranlett statsmakterna att bredda de utbildningsvägar som varit berörda. Detta gäller t. ex. de tekniska högskolorna och farmaceutiska institutet.

Den nu offentliggjorda undersökningen av lärarbehovet tyder å andra sidan på att den aktuella lärarbristen mycket snart kan vara hävd i humanistiskt betonade skolämnen och att man i stället om några år får räkna med möjligheten av ett överskott på akademiskt utbildade lärare i dessa ämnen.

Som framhäves i undersökningsrapporten måste man dock tolka dessa sifferkalkyler med stor försiktighet. Här skall understrykas, att den föreliggande undersökningen till skillnad från tidigare publicerade avser en yrkesgrupp och ej en utbildningsgrupp. Denna yrkesgrupp — de akademiskt utbildade lärarna — motsvarar ej ensam hela gruppen examinerade från de filosofiska fakulteterna. Om man enbart utgår från denna undersöknings resultat, måste man därför vara mycket försiktig vid bedömningen av framtidsmöjligheterna för personer med filosofisk utbildning. Det är visserligen sant — det visas klart i utredningen — att för närvarande en mycket stor del av dem som avlägger examen vid filosofisk fakultet blir läroverkslärare. Men å andra sidan har yrkesplanerna bland studerande vid filosofisk fakul-

tet tidigare växlat snabbt. Så kan även bli fallet i framtiden. Lärarbanan är inte den enda möjligheten för en nyexaminerad filosofie magister eller licentiat. Den expansion, som universitetsväsendet står inför, kräver ett växande antal akademiker på skilda nivåer. Den s. k. fria sektorn av den akademiska arbetsmarknaden kan tänkas uppvisa ett starkt expansionsbehov under det kommande årtiondet.

Som inledningsvis framhålls i utredningen, är det vidare uppenbart, att beräkningar rörande tillgång och efterfrågan inom en del av arbetsmarknaden genom sin blotta existens påverkar utvecklingen i korrigerande riktning. De upplysningar, som beräkningarna ger, kan nämligen både inverka på de privata avgöranden, som bestämmer tillströmningen, och stimulera statsmakterna till åtgärder för att bättre utnyttja resurserna av akademisk arbetskraft. »Prognoserna kommer då inte att stämma med den verkliga utvecklingen», blir slutsatsen, »men de har fyllt en uppgift som varnings-signal.» Det bör sålunda understrykas, att de siffror rörande behovet av läroverkslärare som redovisas i undersökningen bygger på nu gällande bestämmelser och hittills fattade beslut i fråga om skolans organisation och arbetssätt. Vi vet, att reformverksamheten på skolans område under de senaste åren i hög grad hämmats av bristen på akademiskt utbildad lärarkraft. Denna bristsituation kommer nu mänskligt att döma att omvandlas. En intensifierad reformverksamhet blir möjlig och medför då ett större lärarbehov än man nu kan räkna med. Skulle t. ex. det av en allmän föräldraopinion omfattade önskemålet om mindre klassavdelningar kunna realiseras inom den tioårsperiod, som undersökningen omspannar, kommer behovet av läroverkslärare att öka högst avsevärt. Vidare kan en i framtiden ändrad politik i fråga om kompetens såsom lärare på enhetsskolans högstadium få stor betydelse i sammanhanget. Under alla omständigheter är det emellertid nödvändigt att ytterligare åtgärder vidtages för att öka tillgången på lärare i matematisk-naturvetenskapliga ämnen och att man, i avvaktan på att mera långsiktiga åtgärder får full effekt, icke väjer för provisoriska åtgärder, som kan bli både omfattande och kostnadskrävande. Detta är så mycket angelägnare som en besvärande brist på akademiker med matematisk-naturvetenskaplig examen föreligger även inom andra verksamhetsområden.

Å andra sidan torde det med hänsyn till de nu presenterade siffrorna vara lämpligt att vidtaga särskilda åtgärder i upplysningssyfte. Beräkningarnas resultat bör sålunda på lämpligt sätt delges föräldrar till barn som skall välja gymnasielinje, gymnasister som står i valet av gymnasiegren och studenter som står tveksamma i yrkes- och studievalet. Rimligen får man då räkna med att de tveksamma i viss utsträckning kommer att välja andra gymnasielinjer, andra grenar på det differentierade gymnasiet, andra akademiska utbildningsbanor och andra ämneskombinationer än de skulle ha gjort, om dessa beräkningar icke gjorts och publicerats. Utredningen

är emellertid angelägen att här varna för förhastade slutsatser om en förestående arbetslöshet på den akademiska arbetsmarknaden. En riklig tillgång på akademisk arbetskraft från skilda studiebanor utgör en oundgänglig förutsättning för fortsatt förbättring av den materiella försörjningen och för en lyftning av vår andliga kultur. Utredningen vill därför understryka, att de framlagda resultaten ej motiverar panikartade kastningar i studie- och yrkesval. Det är utredningens övertygelse, att en gymnasist eller student med klar läggning och intresse för humanistiska studier ej skall sakna arbetsmöjligheter i framtidens samhälle.

Universitetsutredningen kommer i ett senare betänkande att utförligt redovisa sina synpunkter och förslag i anledning av såväl den nu föreliggande undersökningens resultat som resultaten av tidigare och ännu ej publicerade undersökningar. Redan nu vill dock universitetsutredningen med utgångspunkt från föreliggande undersöknings analyser fästa Herr Statsrådets uppmärksamhet *dels* på önskvärdheten att den framlagda undersökningens resultat utnyttjas i den offentliga studierådgivningen och yrkesorienteringen, *dels* på behovet av fortsatta kraftfulla åtgärder för att öka tillgången på matematisk-naturvetenskapligt utbildade akademiker, *dels* också på de möjligheter, som den framlagda undersökningen pekar på, då det gäller att tillgodose det allmänt insedda behovet av mindre klassavdelningar vid de högre skolorna.

Stockholm den 16 maj 1958

Torgny Segerstedt

Sune Bergström

Henning Fransén

Sven Moberg

Ingvar Svennilson

/ Håkan Berg

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet	3
<i>Första kapitlet.</i> Allmänna synpunkter	11
<i>Andra kapitlet.</i> Årsbehovet av lärare i teoretiska läroämnen	15
Klassavdelningarna som underlag för lärarbehovets beräkning	15
Lärarbehovet på enhetsskolans högstadium	19
Lärarbehovet inom den äldre realskoleorganisationen	24
Lärarbehovet för gymnasieålderns skolformer	34
Det totala lärarbehovet	45
Rekryteringsbehovets delposter	45
Det årliga utvidgningsbehovet	46
Det årliga ersättningsbehovet	46
Utbytesbehovet	48
Lärarkategoriernas användning: filosofie magistrar och folkskollärare med vidareutbildning	58
<i>Tredje kapitlet.</i> Årsproduktionen av lärare med akademisk utbildning för de högre skolorna	61
Primärmaterial och arbetsprogram	61
Den nuvarande lärarproduktionen vid universiteten	62
De blivande lärarnas ämnesval	73
Studenternas prognosuppgifter	78
Filosofie magistrarnas övergång till lärarbanan	85
Beräkningar rörande lärarproduktionen vid universiteten åren 1958—66	90
<i>Fjärde kapitlet.</i> Lärarbrist och läraröverskott	94
<i>Bilaga.</i> Beräkningar rörande antalet avdelningar i klasserna 5—7 läsåren 1959/60	107

Tabellförteckning

Tabell 1. Lärjungeantalet per klassavdelning i de högre skolornas nybörjarklasser höstterminerna 1953—57.....	16
Tabell 2. Antalet förstahandssökande till vissa utbildningslinjer vid de högre skolorna..	18
Tabell 3. Översikt av enhetsskolans utveckling läsåren 1953/57.....	19
Tabell 4. Ändringarna i antalet klassavdelningar och lärjungar vid övergången till närmast högre klass inom enhetsskolorganisationen.....	20
Tabell 5. Beräknat antal klassavdelningar på enhetsskolans högstadium läsåren 1958/67	22
Tabell 6. Beräknat antal klassavdelningar inom den äldre organisationen för realskolestadiet läsåren 1957/67	30
Tabell 7. Det totala lärarbehovet för den äldre realskoleorganisationen läsåren 1957/67 beräknat enligt alt. 1 och alt. 2 och uttryckt i heltidstjänster.....	33
Tabell 8. Åldersfördelningen i procent hos lärjungarna vid vissa läroanstalter.....	35
Tabell 9. Antal klassavdelningar i de gymnasiala skolformerna åren 1954—57 i verkligheten och enligt de fyra av realskoleutredningen undersökta prognosalternativen.....	36
Tabell 10. Det beräknade antalet klassavdelningar läsåren 1957/67 vid de egentliga gymnasier (allmänbildande gymnasier, handelsgymnasier och tekniska gymnasier).....	39
Tabell 11. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen vid allmänbildande och specialgymnasier beräknat enligt tre alternativ	42
Tabell 12. Lärare vid de högre skolorna ht 1954 med akademisk eller jämförlig utbildning och lön enligt löneplan, i fördelning efter ämnesinriktning och ålder.....	47
Tabell 13. Lärarkåren på enhetsskolans högstadium höstterminen 1956 fördelad efter utbildning.....	51
Tabell 14. Översikt av olika lärargrupperns undervisning på enhetsskolans högstadium höstterminen 1956.....	52
Tabell 15. Undervisningens procentuella fördelning mellan lärargrupperna inom varje särskilt läroämne på enhetsskolans högstadium.....	52
Tabell 16. Lärarkåren vid de inbyggda linjerna höstterminen 1956 fördelad efter utbildning	53
Tabell 17. Översikt av olika lärargrupperns undervisning vid de inbyggda realskollinjerna höstterminen 1956.....	54
Tabell 18. Den procentuella fördelningen mellan lärargrupperna av undervisningen i de särskilda läroämnena på de i folkskolan inbyggda realskollinjerna.....	54
Tabell 19. Vissa lärare vid de högre skolformerna ht 1956 grupperade efter teoretisk utbildning.....	56
Tabell 20. Översikt av den undervisning vid högre skolor av äldre typ, som höstterminen 1956 ombesörjdes av vissa lärare med avvikande meritering.....	56
Tabell 21. Den procentuella fördelningen mellan lärargrupperna av den i tabell 20 avsedda undervisningen.....	57
Tabell 22. Årsbehovet av folkskollärare med vidareutbildning för enhetsskolans utvidgning under perioden 1958—1966.....	60
Tabell 23. Översikt av de åren 1955 och 1956 avlämnade studietidsdeklarationerna med fördelning efter uppgiftslämnarnas kön och inskrivningsårgång.....	63
Tabell 24. Antal examina åren 1955 och 1956 på 100 studenter av inskrivningsårgångens initialnumerär.....	65
Tabell 25. Åren 1955 och 1956 examinerade filosofie magistrar i fördelning efter inskrivningsårgång och inställning till lärarbanan.....	67
Tabell 26. Åren 1955 och 1956 examinerade filosofie kandidater i fördelning efter inskrivningsårgång och inställning till lärarbanan.....	68
Tabell 27. Planerade fortsatta studier enligt studietidsdeklarationerna för filosofie kandidatexamen åren 1955 och 1956; endast läraraspiranter.....	69
Tabell 28. Planerade fortsatta studier enligt studietidsdeklarationerna för filosofisk ämbetsexamen kalenderåren 1955 och 1956; endast läraraspiranter.....	70

Tabell 29. Lärartillskottet i de vanliga skolämnena enligt de åren 1955 och 1956 för ämbetsexamen avgivna studietidsdeklarationerna; absoluta tal.....	73
Tabell 30. Lärartillskottets procentuella fördelning på skolämnena inom samma grupper som i föregående tabell.....	74
Tabell 31. Procenten vitsord med valören tre eller därutöver i de åren 1955 och 1956 avlagda ämbetsexamina.....	75
Tabell 32. Förekomsten av kombinationer med tre eller flera skolämnen i de av blivande lärare åren 1955 och 1956 avlagda ämbetsexamina.....	75
Tabell 33. Skolämnenas procentuella fördelning inom olika inskrivningsårgångar av de år 1955 examinerade filosofie magistrar, som ämnar övergå till lärarbanan.....	76
Tabell 34. Skolämnenas procentuella fördelning inom olika inskrivningsårgångar av de år 1956 examinerade filosofie magistrar, som ämnar övergå till lärarbanan.....	77
Tabell 35. Fördelningen efter inskrivningsårgång av de studerande, som enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57 ämnade avlägga filosofie kandidatexamen.....	79
Tabell 36. Fördelningen efter inskrivningsårgång av de studerande, som enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57 ämnade avlägga filosofisk ämbetsexamen.....	79
Tabell 37. Fördelningen efter inskrivningsårgång av de studerande, som enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57 bedrev universitetsstudier utan avsikt att avlägga examen..	80
Tabell 38. Läraraspiranternas fördelning på inskrivningsårgångar och examensmål enligt prognosstatistiken för läsåret 1956/57.....	80—81
Tabell 39. Läraraspiranterna inom de filosofiska fakulteterna fördelade efter inskrivningsårgång och ämnesinriktning enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57.....	82
Tabell 40. Läraraspiranternas skolämnesgrupper i relativa tal enligt prognosuppgifterna vt 55, ht 55 och ht 56.....	83
Tabell 41. Beräknat tillskott av lärarkraft från olika inskrivningsårgångar enligt prognosuppgifterna för 1956/57; relativa tal för vissa skolämnen eller ämnesgrupper.....	84
Tabell 42. Filosofie magistrarnas verksamhet läsåret 1956/57 jämförd med deras planer vid avläggandet av examen år 1955.....	86
Tabell 43. Filosofie magistrarnas inställning till lärarbanan vid examen 1955 och vid inventeringen 1956; relativa tal.....	87
Tabell 44. Översikt av tjänstgöringsförhållandena läsåret 1956/57 för de filosofie magistrar, som efter ämbetsexamen år 1955 inskrivits i den reglerade befordringsgången eller utnämnts å ordinarie eller utbytestjänst.....	88
Tabell 45. Lärartillskottet från 1955 års magisterkull i de största skolämnena, uttryckt i procent av examinationen i motsvarande ämnen.....	89
Tabell 46. Tillskottet av lärarkraft från 1955 års magisterkull enligt inventeringen hösten 1956, uttryckt i procent av det på grund av studietidsdeklarationerna beräknade lärartillskottet.....	90
Tabell 47. Antalet studentexamina och antalet nyinskrivningar i de filosofiska fakulteterna enligt två olika beräkningsalternativ.....	92
Tabell I. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen på enhetsskolans högstadium läsåren 1957/67, uttryckt i heltidstjänster.....	99
Tabell II. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 på den äldre realskoleorganisationens lågstadium (klasserna 1 ^s , 2 ^s , 1 ⁷ , 2 ⁷ samt 1 ⁴ och 1 ⁶), uttryckt i heltidstjänster.....	99
Tabell III. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 på den äldre realskoleorganisationens högre stadium (klasserna 3 ^s —5 ^s , 3 ⁷ —7 ⁷ , 2 ⁴ —4 ⁴ , 2 ⁶ —6 ⁶ och 1 ² —3 ³), uttryckt i heltidstjänster.....	100
Tabell IV. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 i de egentliga gymnasierna (de allmänbildande gymnasierna, handelsgymnasiernas tvåårskurser och de tekniska gymnasierna), uttryckt i heltidstjänster.....	100
Tabell V. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 för folkhögskolor, seminarier och vissa andra läroanstalter för mognare ungdom, uttryckt i heltidstjänster.....	101
Tabell VI. Det totala lärarbehovet i teoretiska läroämnen vid de högre skolorna läsåren 1957/67, uttryckt i heltidstjänster.....	101
Tabell VII. Behovet av lärare i teoretiska läroämnen för de högre skolornas motsedda expansion åren 1958—1966 (utvidgningsbehovet), uttryckt i heltidstjänster.....	102
Tabell VIII. Behovet av ersättare för avgående lärare med fil. ämbetsexamen eller motsvarande åren 1958—1966 (ersättningsbehovet).....	102
Tabell IX. Omfattningen i heltidstjänster av den undervisning i teoretiska läroämnen vid högre skolor, som höstterminen 1956 bestreds av lärare med avvikande meritering (utbytesbehovet).....	103

Tabell X.	Rekryteringsbehovet av filosofie magstrar och likställda vid de högre skolorna åren 1958—66, uttryckt i heltidstjänster; 60-procentsalternativet.....	103
Tabell XI.	Rekryteringsbehovet av filosofie magstrar och likställda vid de högre skolorna åren 1958—66, uttryckt i heltidstjänster; 50-procentsalternativet.....	104
Tabell XII.	Årstillskottet aktiva lärare från olika inskrivningsårgångar i procent av årgångens initialnumerär	104
Tabell XIII.	Läraprospiranternas ämnesval enligt studietidsdeklarationerna för 1955 och 1956 och enligt prognosuppgifterna ht 1956.....	104
Tabell XIV.	Beräknad årsproduktion av lärare med fil. ämbets- eller fil. kand.-examen läs-åren 1957/66	105
Tabell XV.	Läraprospiranternas ämnesval i vissa läroämnen vid de högre skolorna (inkl. enhetsskolans högstadium) vid slutet av höstterminerna åren 1957—1966; 60-procentsalternativet.....	105
Tabell XVI.	Läraprospiranternas ämnesval i vissa läroämnen vid de högre skolorna (inkl. enhetsskolans högstadium) vid slutet av höstterminerna åren 1957—1966; 50-procentsalternativet	106

FÖRSTA KAPITLET

Allmänna synpunkter

Kalkylerna i det följande avser att belysa efterfrågan och tillgång på lärare med akademisk utbildning under tiden till och med läsåret 1966/67.

Givetvis är det inte möjligt att räkna sig till skolans framtid. Vad som kan göras är att studera skolans behov och universitetens produktion av lärare under en följd av år, söka fastställa eventuella utvecklingstendenser och sedan undersöka, vart det skulle bära hän, om dessa tendenser fortfarande att göra sig gällande med oförändrad styrka ett årtionde framåt.

Under perioder, då samhällets resurser i lärare och lokaler i huvudsak räcker till för att täcka efterfrågan på undervisning, kan sådana beräkningar ge goda, till och med mycket goda prognoser. De har visserligen i ett sådant läge inte så stort intresse för en bredare allmänhet men är av värde för beräkningen av skolväsendets anslagsbehov och för dimensioneringen av lärarutbildningsanstalterna.

Om skolans behov och universitetens lärarproduktion inte balanserar nöjaktigt, kan det däremot knappast förväntas, att prognoserna skall hålla. De påverkar då genom sin blotta existens utvecklingen i korrigerande riktning. De upplysningar de ger kan väntas inverka vid de privata avgöranden, som bestämmer studenternas val av studieämnen och levnadsbana, och de kan eventuellt stimulera statsmakterna till åtgärder, som avser att minska spänningen mellan efterfrågan och utbud. Prognoserna kommer då inte att stämma med den verkliga utvecklingen, men de har fyllt en uppgift som varningssignal.

Beräkningarna har, även med de gjorda begränsningarna, ännu en uppgift att fylla. Skolorganisationen är i våra dagar oerhört komplicerad. Endast de relativt fåtaliga skolspecialisterna överskådar organisationen i dess helhet. Vid de diskussioner om skolans framtid, som just nu är särskilt nödvändiga, är det av värde, om verkningarna av de viktigaste utvecklingsfaktorerna är utredda och summerade i förväg. Kalkylerna ger då i varje fall en viss stadga åt resonemangen. Den som inte vill acceptera resultaten tvingas att göra klart för sig, vilka förutsättningar han inte anser hållbara; på samma gång underlättar de för honom att bedöma de ändringar i slutbilden, som blir följden, om man rubbar den ena eller andra förutsättningen.

Subjektiva antaganden kan inte helt undvikas i prognosarbetet, men de bör hållas inom så snäva gränser som möjligt. I vissa fall kan en förskjut-

ning av något slag spåras i statistiken utan att man ännu kan tala om en fast utvecklingstendens eller eljest säga något bestämt om hur länge den kommer att fortsätta och hur långt den kommer att gå. Det är då vanligen bättre att vid kalkylerna antaga status quo än att göra en ren gissning om framtiden. Låt oss exempelvis anta, att man önskar uppskatta behovet av lärare i klassiska språk för gymnasiet. Flera av de förhållanden, som påverkar resultatet, kan då utan betänkligheter föras i räkningen. Man kan ganska väl förutberäkna avgången av lärare genom pensioneringar och dödsfall, man kan taga hänsyn till årskullarnas stigande eller fallande, och man vet att antalet studerande på gymnasialstadiet i procent av årskullen länge befunnit sig i tillväxt på ett så regelbundet sätt, att det bör kunna beaktas i kalkylerna. Men därjämte försiggår för närvarande en förskjutning i elevfrekvensen mellan gymnasiets linjer, såsom närmare framgår av följande tablå över lärjungarnas procentuella fördelning i första ringen av gymnasier under skolöverstyrelsens inseende:

År	Allmänna linjen	Latinlinjen	Reallinjen
1954	19,9	34,7	45,4
1955	20,6	34,4	45,0
1956	20,8	34,3	45,0
1957	20,2	33,3	46,5

Procenten latinare befinner sig som synes i nedgående men man vet inte, huru långt reduktionen kommer att gå. Anslutningen till gymnasielinjerna varierar enligt gammal erfarenhet i oregelbundna perioder. Så länge ingen lagbundenhet kunnat konstateras, torde gymnasisternas nuvarande linjefördelning ge en fastare grund för beräkningarna än en hypotes angående proportionerna om fem eller tio år. Om vid någon användning av siffrorna hänsyn måste tagas till latinlinjens relativa tillbakagång, kan detta förhållandevis enkelt ske genom en reduktion av det för linjen beräknade behovet av undervisning i proportion till de frekvenssiffror man då finner anledning att antaga.

Liknande problem inställer sig på utbudssidan. Universitetsstatistiken ger besked om ämneskombinationerna hos blivande lärare av 1955 och 1956 års examensårgångar. Det finns skäl att tro, att vissa förskjutningar i procentalen pågår, men utvecklingstendenserna kan inte objektivt fastställas, förrän statistiken kunnat utsträckas till ännu ett par examensårgångar. Det torde under sådana omständigheter vara mest ändamålsenligt att denna gång grunda beräkningarna på det för dagen tillgängliga materialet och avstå från alltför löst grundade antaganden om de ämnesval studenterna ännu inte har gjort.

En annan metodfråga gäller vilken hänsyn som bör tagas till planerade

men ännu icke genomförda reformer. Huvudregeln måste därvid bli, att beslut, som redan fattats av statsmakterna, bör till fullo beaktas vid beräkningarna men att hänsyn icke bör tas till projekt, som befinner sig på utredningsstadiet, även om utredningen begärts av riksdagen. Detta innebär exempelvis att enhetsskolans planmässiga genomförande måste förutsättas, men att tiden ännu inte är inne att vid beräkningarna beakta den begränsning av undervisningsavdelningarnas storlek, som har ifrågasatts av 1956 års riksdag. Ehuru en viss sannolikhet talar för att lärjungemaximum i klassavdelningarna verkligen kommer att sänkas före tioårsperiodens slut, ligger det dock i vida fältet, hur långt sänkningen kommer att gå, huruvida den kommer att genomföras i en eller flera etapper och vid vilken tidpunkt statens finanser kan komma att medge så pass kostnadskrävande reformer.

Nödvändigheten att ta hänsyn till statsmakternas och skolmyndigheternas beslut i organisationsfrågor vållar, att prognoserna vissa tider föråldras mycket snabbt. För något mer än två år sedan publicerade realskoleutredningen sina beräkningar rörande de högre skolornas försörjning med lärare (SOU 1955: 53). Sedan dess har fattats en rad beslut, som tillsammans tagna mycket avsevärt rubbat grunderna för dessa beräkningar. Viktigast är i detta sammanhang

1956 års riksdagsbeslut om treårig realskola under övergångstiden före enhetsskolans allmänna genomförande (prop. 123, utl. 154),

1957 års riksdagsbeslut om tidsschemat för enhetsskolans genomförande (prop. 106, utl. 127),

samma års riksdagsbeslut om användningen av folkskollärare med vidareutbildning inom skolorganisationen, varigenom tidigare gällande normer för användningen upphävdes utan att nya sådana fastställdes (prop. 120, utl. 90),

beslut vid riksdagens höstsession samma år om nya grunder för lärarnas undervisningsskyldighet på olika stadier (prop. 183, utl. 178),

Kungl. Maj:ts beslut den 31 maj 1957 angående timplan för treårig realskola (kk 307),

skolöverstyrelsens beslut den 18 juni 1957 om ny normalundervisningsplan för den kommunala flickskolan samt

överstyrelsens beslut samma dag om ny normalundervisningsplan för de praktiska realskolorna.

Det kan i förstone förefalla tvivelaktigt, huruvida hållbara prognoser över huvud är möjliga inom ett så rörligt skolsystem. Att det måste vara vanskligt att komma till bestämda slutsatser i detaljfrågor, torde också utan vidare vara klart. Däremot tycks de många organisationsändringarna påfallande litet påverka prognosernas huvuddrag. Beräkningar, som i olika sammanhang utfördes under åren efter det andra världskrigets slut, ledde trots olikheter i förutsättningarna samstämmigt till slutsatsen att de högre skolorna hotades av svår lärarbrist under 1950-talet. När arbetskraftsutredningen i sitt betänkande (SOU 1955: 34) fullföljde beräkningarna in på 60-talet, visade det sig, att ett omslag till läraröverskott vore att motse

under förra hälften av 60-talet, och denna förutsägelse har trots alla skred i grundantagandena bestyrkts av följande prognoser och bekräftas även av de beräkningar, som framläggs i det följande.

Att dessa kalkyler liksom sina föregångare är vanskliga och osäkra, ligger i öppen dag och behöver knappast särskilt framhållas. Detta gäller naturligtvis i alldeles särskilt hög grad periodens senare del. För tio år sedan visste man inte mycket om den enhetsskola, som då ännu icke var beslutad, eller om den treåriga realskolan eller om den nuvarande enormt stegrade tillströmningen till de filosofiska fakulteterna. Vi kan inte göra anspråk på att nu säkrare bedöma skolsituationen om tio år och måste i detaljspörsmål iaktta försiktighet även i vad avser de närmaste åren. Hanteras prognoserna med en tillbörlig blandning av intresse och skepsis, bör de dock kunna ge vissa synpunkter på skolans planeringsfrågor och på de krav, som måste ställas på lärarutbildningens omfattning vid universitetet. Under alla förhållanden bör dock prognoserna underkastas täta revisioner. Måhända är behovet härav till och med så starkt, att det kan motivera en kontinuerlig prognosverksamhet, som successivt rättar till prognoserna efter statsmakternas och skolmyndigheternas beslut i organisationsfrågorna och i stigande utsträckning tillgodogör sig universitetsstatistikens möjligheter på längre sikt samt genom lämpligt lagda specialundersökningar skaffar fram nytt material för bedömningen av den högre skolans lärarfrågor.

I det följande undersökes först skolans förutsebara behov av lärare i de teoretiska läroämnena och därefter omfattningen av lärarutbildningen vid universitetet, såsom den framstår i den år 1953 föreskrivna universitetsstatistiken. I undersökningens sista del göres slutligen ett försök att karakterisera skolans försörjningsläge i det hela och i de särskilda läroämnena genom att ställa mot varandra de resultat, som har framkommit vid analysen av efterfråge- och utbudssidorna.

Arbetet avslutades i huvudsak i början av mars 1958. Material, som tillkommit efter denna tidpunkt, har i allmänhet inte kunnat beaktas.

ANDRA KAPITLET

Årsbehovet av lärare i teoretiska läroämnen

Behovet av lärarkraft bestäms primärt av antalet klassavdelningar på olika stadier och sekundärt av antalet lärjungar. Såsom inledning till beräkningen av lärarbehovet kan det vara av intresse att något dröja vid reglerna för klassavdelningarnas formering.

Klassavdelningarna som underlag för lärarbehovets beräkning

Vad som skall menas med en klassavdelning är i vanliga fall fullt klart; tveksamheten börjar först om lärjungar, som i vissa ämnen undervisas gemensamt, i andra ämnen bildar skilda undervisningsgrupper.

Som exempel kan väljas en lärjungegrupp i första ringen av det fyraåriga gymnasiet, bestående av 15 latinare och 15 realare. I regel undervisas de 30 lärjungarna gemensamt i kristendomskunskap, modersmålet, engelska, tyska, franska (3 t.), geografi och biologi med hälsolära eller tillhoppa 18 veckotimmar men separat i latin, historia med samhällslära, matematik, fysik och kemi samt under en av franskans veckotimmar, tillsammans 12 veckotimmar. En sådan lärjungegrupp kan uppfattas antingen som *två* klassavdelningar, en av latin- och en av reallinjen, vilka av kostnadsskäl samundervisas under 18 veckotimmar, eller som *en* klassavdelning, bestående av två lärjungegrupper med skild undervisning under 12 veckotimmar.

Någon allmängiltig definition på begreppet klassavdelning är icke till finnandes i skolförfattningarna. Läroverksstadgan och de allmänna försöksskolebestämmelserna pekar snarast i var sin riktning. För beräkningen av lärarbehovet betyder det i själva verket mycket litet, vilket avdelningsbegrepp man nyttjar. Uppfattar man en sammansatt klass som två samläsande avdelningar, blir antalet avdelningar större men lärarbehovet per avdelning mindre. Uppfattar man den som en enda avdelning med separatundervisning i vissa ämnen, blir antalet avdelningar mindre men lärarbehovet per avdelning större. Slutresultatet måste bli detsamma, om man genomför kalkylerna korrekt. Däremot är det för översiktliga jämförelser angeläget, att samma avdelningsbegrepp begagnas år från år och att uppgifter från rektorer och överlärare granskas med avseende på den innebörd uppgiftslämnaren lägger in i termen klassavdelning.

I det följande har antalet klassavdelningar beräknats enligt följande grunder:

1) En undervisningsgrupp, har oavsett lärjungeantalet, ansetts bilda särskild klassavdelning, om gruppen inte i något obligatoriskt läroämne samundervisas med annan undervisningsgrupp.

2) En sammansatt klass har ansetts bilda endast en klassavdelning, om lärjungarna samundervisas i alla ämnen.

3) I övriga fall har för läroanstalter av läroverkstyp läroverksstadgan (§ 14) följts, för flickskolorna stadgan för kommunala flickskolor (§ 2) och för enhetsskolan de allmänna försöksskolebestämmelserna (§§ 10—12).

Antalet klassavdelningar, så bestämt, passar icke helt in i det inom skolöverstyrelsen sedan 1955 begagnade beräkningssystemet. Skillnaden är dock icke stor. Ingenting hindrar att man vid liknande beräkningar helt följer skolöverstyrelsen, så snart man kan avstå från jämförelser med förhållandena före år 1955.

Frågorna om samläsning mellan olika linjer var ännu i början av 1930-talet av den största betydelse för läroverkens ekonomi. Läget är nu ett helt annat. Nybörjarklasserna är i regel fullsatta eller åtminstone mycket välbesatta. En del lärjungar avgår visserligen, när klassen sedan stiger uppåt i klasserien, men icke så många, att klassammanslagningar i någon större utsträckning kan komma till stånd eller samläsning anordnas. Känner man antalet nybörjaravdelningar i en skolform, kan antalet klassavdelningar i de högre klasserna rätt väl förutberäknas och därmed även skolformens hela lärarbehov fastställas. Den minskning i lärarbehovet, som kan uppnås genom samläsning, har numera karaktären av en korrektion utan alltför stor betydelse.

Enligt gällande skolförfattningar delas klasserna på realskolestadiet normalt i två klassavdelningar, om lärjungeantalet i klassen överstiger 35. I gymnasierna är gränstalet 30 och i seminarierna 24.

Huru nära dessa maximala skolans praxis ligger, framgår av tabell 1. För varje huvudgrupp av skolor uppges i tabellen genomsnittsantalet lärjungar i nybörjarklasserna dels för gruppens samtliga skolor, dels för de

Tabell 1. Lärjungeantalet per klassavdelning i de högre skolornas nybörjarklasser höstterminerna 1953—57

Skolform	1953	1954	1955	1956	1957
1. Skolor med anknytning till klass 4	34,3	34,5	34,2	34,5	34,3
allmänna läroverk (1 ⁵)	35,3	35,3	35,0	35,2	35,1
komm. flickskolor (1 ⁷)	33,5	33,9	33,7	33,2	33,1
2. Skolor med anknytning till klass 6	32,5	32,7	33,5	33,3	33,3
allmänna läroverk (1 ⁴)	33,5	33,9	34,5	34,8	35,0
kommunala realskolor (1 ⁴)	31,4	32,7	33,2	33,8	33,1
praktiska realskolor (1 ⁴)	34,2	34,1	35,0	34,6	34,7
enhetsskolans högstadium (7)	28,5	28,6	30,2	29,7	30,5
3. Gymnasiala skolformer	26,5	26,3	26,7	27,3	27,4
allmänna läroverk (I ⁴ och I ³)	27,7	27,5	27,5	27,9	28,0
fackgymnasier	28,5	28,5	29,7	29,4	28,7
seminarier	25,1	23,9	24,3	23,6	24,4

viktigare dithörande skolformerna. Klasser, som är avsedda för studenter, är därvid icke medtagna.

Talen i tabellen är väl inte alldeles exakta, eftersom bokföringen av extraelever och frånvarande elever i någon mån kan ha skiftat, men det finns ingen anledning att tro, att totalbilden är felaktig. Endast i en skolform, seminarierna, har en minskning av klasstorleken kunnat komma i fråga, i övrigt är tendensen stationär eller stigande.

Störst är klasserna i den femåriga realskolan. I dess etta har övertaliga lärjungar mottagits i så stor utsträckning, att riksmedeltalet vissa år legat högre än läroverksstadgans maximum. Även i övriga skolformer med anknytning till folkskolan ligger medeltalen så högt, att någon ytterligare höjning icke kan förväntas. Endast enhetsskolans högstadium avviker med ett lärjungemedeltal, som under femårsperioden hållit sig inom gränserna 28,5—30,5. Orsaken till de lägre talen för denna skolform torde vara av bebyggelsegeografisk natur; skolformen omfattar ett betydande antal landsbygdsskolor, vilkas lärjungeantal beror av bebyggelsens struktur och möjligheterna till centralisering.

På gymnasialstadiet ligger elevbesättningen vid fackgymnasier och seminarier nära de stadgade maximitalen, medan vid de allmänbildande gymnasierna klasserna är något svagare besatta. I de högre allmänna läroverken låg sålunda lärjungemedeltalet i första ringen år 1957 vid 28,0, i de kommunala gymnasierna var det 28,3 och i de högre enskilda läroverken 22,8. Detta innebär, att ett visst reservutrymme ännu är till finnandes vid de allmänbildande gymnasierna. Störst är detta på latinlinjen, där lärjunge-medeltalet i första ringen var endast 26,7 mot 28,6 på den allmänna linjen och 28,8 på reallinjen.

Såsom man kan vänta av de höga medeltalen för nybörjare, finnes på många håll, särskilt i de större städerna, ett platsunderskott på skolans alla stadier. Skolöverstyrelsens statistiska kontor har vid några tillfällen infordrat uppgifter från rektorerna om antalet förstahandssökande till olika linjer samt antalet intagna och avvisade bland dessa. Uppgifterna om de intagna skulle därvid avse intagning icke blott på den önskade utbildningslinjen utan också på annan linje vid läroverket och vid annan högre skola i den mån detta vore bekant för uppgiftslämnaren. I tabell 2 återges en transumt av statistiska kontorets tabeller. För realskolestadiets skolformer (allmänna läroverk, kommunala flickskolor och realskolor, praktiska realskolor, högre folkskolor, privatläroverk och i folkskolan inbyggda linjer) avser uppgifterna höstterminen 1956, för gymnasialstadiets skolformer (högre allmänna läroverk, kommunala gymnasier och högre enskilda läroverk) höstterminen 1957. För varje linje anges dels hela antalet behöriga sökande, som anmält sig i första hand önska inträda på linjen i fråga, dels den procent av dessa, som avvisats utan att intagas på annan linje eller vid annan motsvarande läroanstalt.

Tabell 2. Antalet förstahandssökande till vissa utbildningslinjer vid de högre skolorna

Realskolestadiet ht 1956			Gymnasialstadiet ht 1957		
Klass	Antal första-handssökande	Procent slutligt avvisade	Ring	Antal första-handssökande	Procent slutligt avvisade
1 ⁵	14 269	34,6	AI ⁴	1 520	29,1
1 ⁴	30 475	19,0	LI ⁴	2 986	13,4
1 ³	3 321	6,9	RI ⁴	3 769	17,9
1 ⁷	5 221	46,6	AI ³	1 294	7,4
1 ⁶	897	31,1	LI ³	1 359	8,0
			RI ³	2 818	8,1

Särskilt hård har konkurrensen varit om platserna i den femåriga realskolan och i flickskolorna. Av de fullständigare uppgifter, som finns att tillgå hos statistiska kontoret, framgår att procenten avvisade även är mycket hög vid de praktiska realskolorna (36,8 proc.). Sannolikt är procenttalen i tabellen att fatta som minimisiffror, då målsmännen ej sällan torde avstå från att anmäla barn, som uppfyller de föreskrivna betygsfordringarna men inte når upp till den poängsumma, som i praktiken behövs för att de skall kunna slå sig igenom i konkurrensen.

Vid gymnasierna är procenten avvisade mindre och har i det hela sjunkit det senaste året. Till stor del torde det vara fråga om inträdessökande, som av ekonomiska eller andra skäl är ur stånd att begagna sig av lediga platser vid gymnasier utanför hemorten.

För prognosarbetet är det nu viktigt att åtminstone på ett ungefär kunna bedöma, vilka förändringar medeltalen i tabell 1 kommer att undergå under de närmaste tio åren.

För enhetsskolans del kommer därvid geografiska synpunkter i förgrunden. Under de närmaste åren når flera stadsdistrikt upp till högstadiet med sin enhetsskola (Stockholm söder om Söder, Västerås, Lund m. fl.). Detta kommer antagligen att för några år höja lärjungemedeltalet i klass 7. Frammot tioårsperiodens slut kommer de nytillkommande enhetsskole-distrikten sannolikt att räkna proportionsvis fler landsbygdsdistrikt, och medeltalet kan då väntas åter sjunka.

Inom den äldre realskoleorganisationen torde tendensen vara oenhetlig. På framåtgående orter, där inflyttningen är relativt stark och antalet avvisade vanligen stort, kommer de nuvarande höga medeltalen antagligen att hålla sig. På andra ställen kommer årskullarnas sjunkande numerär att fälla utslaget. Av kostnadsskäl indras visserligen umbärliga klassavdelningar med stor påpasslighet, men detta kan ej hindra, att elevtäteten nedgår åtminstone vid mindre skolenheter. För gruppen i dess helhet skulle under sådana omständigheter en jämkning nedåt av medeltalen möjligen vara att motse, sannolikt dock inte så stor, att den får avsevärda konsekvenser för lärarbehovet.

För gymnasialstadiet är rekryteringsunderlaget under större delen av perioden stigande. Klasstorleken kommer då normalt att stiga inom varje särskilt gymnasium, så vida inte stadgans maximum redan är uppnått. I riksstatistiken motverkas dock denna tendens av att nya gymnasier upprättas på orter, där sådana tidigare har saknats. Ett nytt kommunalt gymnasium med exempelvis 40 lärjungar, fördelade på en real- och en latinring, har färre lärjungar per avdelning än de gamla läroverken och inverkar i sänkande riktning på riksmedeltalet. Teoretiskt kunde det inträffa, att genomsnittsantalet lärjungar per nybörjaravdelning trots ökad tillströmning till gymnasiet något år ginge ned, emedan ett förhållandevis stort antal gymnasier med mindre klasser har upprättats. Mest sannolikt är dock, att medeltalen under tioårsperioden kommer att ytterligare närma sig läroverksstadgans maximum.

Lärarytelsen på enhetsskolans högstadium

Enhetsskolan har utvecklats snabbt under den tid den existerat. Antalet klassavdelningar och lärjungar i klasserna 5—9 under den senaste femårsperioden framgår av tabell 3.

Tabell 3. Översikt av enhetsskolans utveckling läsåren 1953/57

Läsår	Antal avdelningar av klass					Antal lärjungar i klass				
	5	6	7	8	9	5	6	7	8	9
53/54	172	148	101	57	32	4 375	3 636	2 876	1 509	646
54/55	281	203	137	100	71	7 885	5 229	3 925	2 632	1 340
55/56	403	293	175	137	99	11 198	8 138	5 283	3 796	2 250
56/57	457	422	256	172	151	12 899	11 769	7 610	4 900	3 105
57/58	765	469	358	257	190	22 435	13 215	10 909	7 457	4 204

Tabellen är baserad på försöksavdelningens statistik men skiljer sig därifrån genom att vissa statliga enhetsskollinjer medtagits (lärarhögskolans övningsskola, statens normalskolas enhetsskollinje). För de tre sista åren har dessutom överlärarnas uppgifter om antalet avdelningar granskats, särskilt i fråga om 9 y, och vid behov jämkats.

I första ögonblicket skulle man kunna tro, att klassavdelningarna med sin lärjungebemanning skulle flytta upp genom klasserien nästan oförändrade. Tabellen visar dock, att verkligheten är något mer komplicerad. Tydligare framgår detta av tabell 4, där antalet klassavdelningar och barn i varje årsklass ställs i relation till motsvarande antal i närmast lägre årsklass föregående år.

Man observerar, att vid övergången från klass 5 till klass 6 både avdelnings- och lärjungeantalet brukar stiga; detta torde bero på att försöksverksamheten i synnerhet tidigare ibland fått starta med klass 6. Vid över-

Tabell 4. Ändringarna i antalet klassavdelningar och lärjungar vid övergången till närmast högre klass inom enhetsskolorganisationen

År	Ökningen av antalet klassavdelningar i procent				Ökningen av antalet lärjungar i procent			
	kl. 6/5	kl. 7/6	kl. 8/7	kl. 9/8	kl. 6/5	kl. 7/6	kl. 8/7	kl. 9/8
1954	+18	— 7	— 1	+ 25	+19	+ 8	— 8	— 11
1955	+ 4	— 14	± 0	— 1	+ 3	+ 1	— 3	— 15
1956	+ 5	— 13	— 2	+ 10	+ 5	— 6	— 7	— 18
1957	+ 3	— 15	± 0	+ 11	+ 2	— 7	— 2	— 14
Vägt medeltal	+ 5	— 13	— 1	+ 10	+ 5	— 4	— 4	— 15

gången från klass 6 till klass 7 förekommer en omfattande centralisering, som ganska betydligt sänker antalet klassavdelningar. Lärjungeantalet påverkas ej av centraliseringen; det kan ökas, om vissa skolenheter medtas i försöksverksamheten först på högstadiet, eller minskas, om avgången till högre skolor av äldre typ överväger. Vid övergången till klass 8 sjunker lärjungeantalet några procent, under det att antalet avdelningar praktiskt taget icke ändras. En ytterligare avtappning av lärjungar äger rum vid övergången till nionde klassen; den torde bl. a. sammanhånga med att skolstyrelserna under en övergångstid av fem år från inrättandet av nionde klassen har befogenhet att på särskilda skäl ge vissa lärjungar tillstånd att sluta skolan efter klass 8. Antalet klassavdelningar stiger däremot regelbundet på grund av den i klass 9 inträdande linjeklyvningen. Den påfallande stora ökningen år 1954 är måhända inte i sin helhet reell; den kan delvis bero på att vissa uppgiftslämnare vid denna tidpunkt räknat varje gren av 9 y som särskild avdelning.

Vid beräkningarna i det följande bör de erfarenheter, som avspeglas i tabell 4, givetvis beaktas men hänsyn också tagas till att organisationsarbetet för enhetsskolan efter en i någon mån trevande början successivt har stabiliserats. Större avseende bör därför fästas vid yngre erfarenheter än vid äldre. Detta kan ske exempelvis så, att siffrorna för det första året tilläggs vikten 1 och för de följande tre åren vikterna 2, 3 och 4. De på detta sätt beräknade medeltalen har angivits på sista raden i tabellen.

Genom kombination av de i tabellerna 3 och 4 upptagna data kan antalet avdelningar och lärjungar följas i klass 7 till och med läsåret 1959/60, i klass 8 till och med 1960/61 och i klass 9 till och med 1961/62. Enhetsskolans utveckling för tiden därefter är i enskildheterna beroende av beslut, som ännu icke fattats, och måste därför fritt uppskattas på grundval av 1957 års riksdagsbeslut i ämnet. Detta beslut innebär, att den nuvarande försöksverksamheten från och med läsåret 1962/63 skulle följas av en allmän övergång till enhetsskolesystemet. Övergången skulle i varje särskilt skoldistrikt i regel ske successivt med början i klasserna 1 och 5, och skoldistriktet beräknas normalt kunna starta senast läsåret 1968/69. Enhets-

skolan skulle alltså vara fullt genomförd läsåret 1972/73, därest icke Kungl. Maj:t i något fall medger uppskov.

Dessa riktlinjer bör accepteras i prognosarbetet redan därför att statsmakterna måste ha ett bestämt intresse av att så ingående som möjligt lära känna de anspråk på lärarproduktionen, som är förknippade med det av dem uppställda målet. Hittills har för övrigt ingenting inträffat, som kan anses hota enhetsskoleorganisationens programenliga genomförande. Kommunernas beredvillighet torde i stort sett inte kunna ifrågasättas. Antalet ansökningar om enhetsskola var förra året så stort, att Kungl. Maj:t i flera fall fann sig böra uppskjuta övergången till en senare tidpunkt än den av kommunen begärda.

På grund av redan fattade beslut kan enhetsskolans klass 7 beräknas omfatta 17,4 procent av årskullen år 1959. Här antages nu, att de skoldistrikt, som startar försöksverksamhet med enhetsskolan något av åren 1958—1961, varje år representerar 6 procent av årskullen och att övergången ytterligare påskyndas efter det riksdagsbeslut om skolväsendets definitiva ordnande, som motses år 1962, så att efter denna tid varje år 8 procent av årskullen överförs till enhetsskolans normalklasser. Enhetsskolan skulle enligt denna beräkning år 1970 hysa 97,4 procent av årskullen i sjunde klassens normalklasser. Återstoden av årskullen tänkes erhålla utbildning i hjälp- och specialklasser, abnormskolor eller liknande inrättningar eller av olika skäl stå helt utanför den normala skolgången.

Antagandena är långtifrån fria från godtycke. Gången av enhetsskolans genomförande kan inte statistiskt förutsägas. Erfarenheterna från införandet av det sjunde skolåret skulle kunna motivera andra antaganden, närmast då en livligare övergång i början och slutet av genomförandeperioden med en svacka ungefär vid periodens mitt. De här gjorda antagandena är dock lättare att överskåda och torde kunna fasthållas, tills eventuellt något annat antagande indiceras av gjorda erfarenheter.

Storleken av varje årskull vid 1957 års början är bekant från befolkningsstatistiken. De uppgifter därom, som lämnats av statistiska centralbyrån, har framskrivits under hänsynstagande till dödsfall och nettomigration. Antalet för klass 7 erforderliga klassavdelningar har sedan erhållits genom division med det nu gällande lärjungedeltalet, 30,5 lärjungar per avdelning. Slutligen har, med utgångspunkt från det så funna antalet avdelningar i klass 7, antalet avdelningar i de båda följande klasserna beräknats enligt tabell 4.

Det på detta sätt beräknade antalet klassavdelningar på enhetsskolans högstadium redovisas i tabell 5.

I hjälpklasserna är lärjungeantalet per avdelning relativt lågt. Antalet dylika klasser uppgick i själva verket läsåret 1957/58 till 5,5 procent av antalet normalklasser. Förutsättes samma proportion under den kommande

tioårsperioden, har man att motse det antal hjälp- och specialklasser, som anges i tabellens högra del.

Tabell 5. Beräknat antal klassavdelningar på enhetsskolans högstadium läsåren 1958/67

Läsår	Proc. av årskullen	Barnantal i klass 7	Antal avdeln. i klass			Hjälpklasser	Summa avd.
			7	8	9		
58/59	9,8	12 700	410	354	283	58	1 105
59/60	17,4	22 600	700	405	390	80	1 575
60/61	23,4	29 500	970	690	450	115	2 225
61/62	29,4	36 450	1 200	960	760	160	3 080
62/63	35,4	42 100	1 380	1 190	1 060	200	3 830
63/64	41,4	47 200	1 550	1 370	1 310	230	4 460
64/65	49,4	53 450	1 750	1 540	1 500	260	5 050
65/66	57,4	62 200	2 040	1 730	1 690	300	5 760
66/67	65,4	70 950	2 330	2 020	1 910	340	6 600

Lärarbehovet i enhetsskolan kan till följd av den rörlighet, som utmärker enhetsskolesystemet, inte beräknas ur timplanerna med någon större precision. Redan i klass 7 står det lärjungarna fritt att tillvälja antingen tyska eller svensk övningskurs eller något praktiskt ämne. Delning av klass i engelska förekommer inom vissa skoldistrikt, inom andra icke. Ett visst utrymme hålles öppet för fritt valt arbete, som kan förekomma i mycket skiftande ämnen. I klass 8 ökas valfriheten ytterligare. Fyllnadsläsning kan förekomma på grund av lektionsförluster vid den praktiska yrkesorienteringen, och i ett och annat fall samläser klasserna 7 och 8 i svensk övningskurs. I klass 9 delar sig lärjungekadern på de tre linjerna 9 g, 9 a och 9 y, varvid de båda första allt efter omständigheterna kan vara helt skilda, partiellt skilda eller helt samläsande. Undervisningen i främmande språk i 9 a och 9 y är beroende av lärjungarnas tillval.

Under sådana omständigheter har det ansetts vara den mest framkomliga vägen att grunda uppskattningen av lärarbehovet i olika läroämnen på de faktiska förhållandena ute i försöksdistriktet läsåret 1956/57. Distriktsöverlärarnas rekvisitioner av lärarkraft har genomgått distrikt efter distrikt hos skolöverstyrelsen och de därvid funna proportionerna mellan läroämnena antagits gälla även i framtiden. I klass 9 fanns hösten 1956

- 25 rena avdelningar av 9 g,
- 10 avdelningar, sammansatta av 9 a och 9 g,
- 37 rena avdelningar av 9 a samt
- 79 avdelningar av 9 y.

Oförändrade proportioner har även i detta avseende förutsatts för den tid prognoserna omfattar. Det fritt valda arbetet har summariskt fördelats på ämnena matematik, engelska och tyska med resp. hälften, tredjedelen och sjättedelen.

Undervisningen erhålles på detta sätt uttryckt i veckotimmar. Läsåret

1957/58 motsvarade en heltidstjänst i teoretiska läroämnena med undervisning i klasserna 7 och 8 i medeltal 26,5 veckotimmar och en heltidstjänst med undervisning i klass 9 i medeltal 21,5 veckotimmar. Från och med läsåret 1958/59 är den normala undervisningsskyldigheten 24 veckotimmar på hela högstadiet. Personbehovet är dock i realiteten något större, emedan undervisningsskyldigheten reduceras för vissa lärare med särskilda åligganden, såsom studieledare, yrkesvalslärare och tillsynslärare. Med ledning av skolöverstyrelsens tilldelningsbeslut för 57/58 kan den erforderliga fyllnaden uppskattas för studieledarna till 0,017 heltidstjänster per klassavdelning och för yrkesvals- och tillsynslärarna till sammanlagt 0,090 heltidstjänster per avdelning av klasserna 8 och 9.

Den undervisning, som bestrides av studieledarna och deras ersättare, kan antagas fördelad på läroämnena efter dessas frekvens. Däremot undervisar yrkesvalslärarna påfallande ofta i samhällskunskap. Grupperas lärarna efter sina undervisningsämnen, befinnes därför personbehovet i detta ämne avsevärt större än som betingas av ämnets ställning på timplanen. Vid användningen av de siffror rörande lärarbehovet i samhällskunskap, som meddelas i det följande, måste ihåggkommas, att ungefär två tredjedelar av yrkesvalslärarna rubricerats som lärare i samhällskunskap.

Lärarbehovet för hjälp- och specialklasserna har satts till 0,74 lärare pr avdelning i överensstämmelse med en av 1957 års lärarutredning gjord uppskattning.

Det för enhetsskolan beräknade lärarbehovet för vart och ett av läsåren 1957/67 framgår av tabell I i slutet (s. 99). Överst i denna tabell meddelas för varje läroämne lärarbehovet per klassavdelning, uttryckt i heltidstjänster. Nedre delen av tabellen upptar det härav beräknade lärarbehovet i varje särskilt ämne för enhetsskolan i dess helhet. Den för läsåret 1957/58 kalkylerade åtgången av lärarkraft överensstämmer nära med den faktiska tilldelningen för året.

Antalet lärarindivider, som behöver knytas till enhetsskolan, sammanfaller givetvis inte helt med det beräknade lärarbehovet. Om yttersta noggrannhet eftersträvats, borde talen i tabellen ha höjts med vikariebehovet och sänkts med den del av undervisningen, som ombesörjes av timlärare med annan huvudtjänst eller bestrides av skolans egna lärare såsom övertimmar; särskilt synes timlärarsystemet vara vanligt i kristendoms-kunskap, där skolan ofta kan påräkna hjälp från församlingsprästerna. Med hänsyn till den ringa precision, varmed antalet klassavdelningar kan beräknas, har det ansetts tillräckligt att låta de båda korrektionerna ta ut varandra.

Om övergången till enhetsskola sker i den takt, som har antagits, skulle lärarbehovet nästan tiodubblas under den närmaste tioårsperioden. Måhända borde resultaten till och med höjas något för periodens senare del, emedan klassavdelningarnas genomsnittstorlek kan beräknas sjunka, sedan fler landsbygdsdistrikt gått över till enhetsskolesystemet. Å andra

sidan kan genomförandet komma att försenas av investeringsrestriktioner e. d. Därom vet man för närvarande mycket litet.

Till sist må framhållas, att talen i tabell I anger det samlade lärarbehovet i teoretiska läroämnen utan hänsyn till lärarnas tjänsteställning eller utbildning. Slutsatserna av tabellen blir mycket olika alltefter de antaganden, som görs i fråga om användningen av akademiskt utbildade lärare, folkskollärare med vidareutbildning och annan lärarkraft. Dessa spörsmål ventileras först i sista avsnittet av denna framställning.

Lärarbehovet inom den äldre realskoleorganisationen

Med den äldre realskoleorganisationen förstås här de typer av högre skolor, som vid sidan av enhetsskolan meddelar undervisning på realskolans åldersstadium, alltså inte endast realskolan vid de allmänna läroverken utan också kommunala flickskolor, kommunala realskolor, praktiska realskolor och högre folkskolor, i folkskolan inbyggda realskollinjer samt motsvarande utbildningsvägar i privatläroverk under offentlig kontroll. Dessa skolformer vikarierar i viss mån för varandra. En inträdessökande, som i första hand önskar komma in vid en viss av dessa skolformer men av utrymmesskäl inte kan intagas, tar vanligen emot anvisad plats vid någon av de parallella skolformerna.

Om man följer en av dessa skolformer under längre tid, skall man vanligen finna en ganska oregelbunden utvecklingsgång. I en av de första årgångarna av *Aktuellt* (1949 s. 23) har skolöverstyrelsens statistiska avdelning lämnat en redogörelse för de högre skolornas lärjungeomslutning under perioden 1917—1947. De ytterst komplicerade kurvorna ger knappast några förhoppningar om framgång med prognoser, som avser en enda skolform eller linjetyp. Först om alla de skolformer, som kan ersätta varandra vid valet av utbildningsväg, tas tillhoppa i en större enhet och därtill varje uppväxande årskull behandlas för sig, erhålles så pass regelbundna kurvor att ett prognosarbete kan tänkas löna sig.

Om det på grund av sådana erfarenheter måste anses tämligen utsiktslöst att ställa prognoser för en viss skolform eller linje, kunde det i förstone synas lika vanskligt att döma om lärarbehovet i ett visst läroämne. Varje skolform följer ju i regel sin egen timplan, som mer eller mindre avviker från de andras. Ett närmare studium av timplanerna visar dock, att likheterna överväger. Tidpunkten för ämnenas inträde på schemat och deras utrymme på timplanen bestämmes i så hög grad av lärjungarnas ålder och ämnets natur, att användbara resultat i de flesta fall bör kunna vinnas även på ganska summariska antaganden om lärjungarnas fördelning på skolformerna. Är ett ämne företrätt vid en enda skolform måste dock beräkningarna upptagas med stark reservation. Inom den skolgrupp, som avhandlas i detta avsnitt, intar psykologien en dylik ställning, då ämnet endast

förekommer på flickskolans högsta stadium men icke i gruppens övriga skolformer.

Ett försök skall alltså göras att för tio år framåt beräkna lärarbehovet i varje särskilt läroämne inom den äldre realskoleorganisationen, så avgränsad som nyss sagts. Utanför denna krets av skolor finnes i de största städerna ett antal helt okontrollerade skolor, där i stort sett samma ämnen läses och delvis samma studiemål eftersträvas som i realskolan, samt därjämte ett obekant antal privatlärare. Beträffande denna fria företagsamhet på området saknas statistik och därmed även grunden för en uppskattning av lärarbehovet.

Under vissa ganska långa tidsperioder har tillströmningen till de högre skolorna tillväxt på ett överraskande regelbundet sätt. En sådan period var tiden 1931—1951. Klarast framträder utvecklingens lagbundenhet, om man mäter tillströmningen i procent av årskullen. Nybörjarna i de högre skolor, som är anknutna till folkskolans klass 4, uppgick 1931 till 5,7 procent och 1951 till 15,2 procent av antalet levande födda 11 år tidigare. Däremellan ligger en utveckling, som antar särskilt enkel form, om man i stället för procenten p av årskullen studerar dess logaritm. Det visar sig då, att $\log p$ under hela tjuguarperioden stiger praktiskt taget lika mycket år från år: en kurva, där logaritmen ställes mot tiden, blir i det närmaste en rät linje. Ingen tydlig inverkan av det ekonomiska livets växlingar kan skönjas. Det andra världskriget med allt vad det innebar för de enskilda avtecknar sig blott som en obetydlig undervariation. Redan 1944 föll kurvan helt tillbaka i de gamla spåren som ett tecken på att optimismen om framtiden hade återvänt. Det ligger intet överraskande i kurvans matematiska form: det är den form för tidsberoendet, som utmärker ett ostört organiskt växande.

Tillströmningen av nybörjare till de skolor, som har anknytning till folkskolans sjätte klass, steg under samma tjuguarperiod från 7,7 till 21,4 procent av antalet 13 år tidigare levande födda. Utvecklingen följde approximativt samma matematiska lag, kanske dock med en tendens till accelererad utveckling under periodens senare del.

Även under 1910-talet tycks utvecklingen ha gått i samma spår. Man finner åter en rät linje med ungefär samma lutning som under 1930- och 1940-talen. Det första världskriget avtecknar sig liksom det andra blott som en obetydlig och övergående undervariation i utvecklingskurvan. Tjugutalet kom däremot av orsaker, som inte är till fullo klarlagda, att bilda en parentes i utvecklingen: tillströmningen till de högre skolorna stagnerade för ett årtionde.

I 1940-talets prognosarbete antogs, att den utveckling man iakttagit efter år 1930 skulle fortsätta lineärt in i framtiden. Ett försök till prognoser på denna grund är publicerat i *Aktuellt* 1948 s. 2. Liknande beräkningar utfördes för läroverkens krisutredning och finns redovisade i dess sten-

cilerade betänkande av den 6 december 1951. Utvecklingen följde åren 1948—51 ganska väl de utstakade linjerna, men för tiden därefter har extrapolationen givit alldeles för höga resultat.

Den tidpunkt, då avvikelser började framträda, sammanfaller med tidpunkten för de stora årskullarnas inträde i de högre skolorna. Därigenom ställdes med ens skolorganisationen inför stora påfrestningar. Anskaffningen av lärare och lokaler vållade allt större svårigheter för de lokala skolledningarna; i många fall torde dessa ha funnit sig stå inför uppgifter, som syntes dem olösliga. Antalet avvisade inträdessökande steg mångestades på ett oroväckande sätt. Krisutredningens uppskattning av lärarbehovet har visserligen utfallit för högt, men det är inte omöjligt, att den gav en ganska riktig bild av efterfrågan på högre skolbildning, sådan denna skulle ha tett sig vid mitten av 1950-talet, om utvecklingen inte hade hållits tillbaka av lärar- och lokalbrist.

Realskoleutredningen, som arbetade åren 1954—55, lät sin uppfattning av den äldre realskoleorganisationens utveckling bestämmas av de svårigheter att tillgodose efterfrågan, som då med full styrka hade framträtt. »Utvecklingen bestäms för närvarande i första hand av samhällets förmåga att tillhandahålla lärare och lokaler», skrev utredningen. En stegring i antalet inträdessökande utöver det sålunda möjliga skulle blott leda till en stegring av antalet avvisade, ansåg utredningen och utförde resonemanget i följande ord:

»Visserligen är det mycket möjligt, att trycket från föräldraopinionen i längden framtingar bättre villkor. Men det tar sin tid. Vill man i ett sådant läge förutberäkna skolans utveckling, är man nödsakad att fråga efter samhällets nuvarande möjligheter att tillhandahålla lärare och klassrum. Produktionen av lärare är i raskt stigande, produktionen av klassrum kan väl också väntas successivt stiga, i stort sett med en viss årlig procent liksom samhällets produktion av nyttigheter över huvud. Antalet avvisade inträdessökande spelar väl en viss roll, men med stundens läge för ögonen kan man icke tillmäta denna faktor avgörande betydelse. Prognosställaren kan i detta läge inte knyta sina beräkningar till årskullarnas storlek; han måste främst tänka på samhällets förmåga att tillhandahålla de grundläggande nyttigheterna.» (SOU 1955: 53 s. 61.)

Genom en enkät hos rektorerna kom realskoleutredningen till uppfattningen, att lokalbristen var en svårare hämsko för utvecklingen än lärarbristen. Försöksvis räknade utredningen med att lokalförsörjningen skulle medge en årlig ökning med 5 procent av antalet klassavdelningar inom den äldre realskoleorganisationen.

Denna beräkning har nu visat sig för låg. Trycket från de stora årskullarna har visat större effekt än beräknat. Lokalprovisorier och lokalbesparande nödfallsanordningar har kommit till användning i större utsträckning än som ännu för några år sedan ansågs sannolikt.

De samlade erfarenheterna från de år, då de stora årsklasserna gjort sitt intåg i de högre skolorna, kan uttryckas så, att en kalkyl, som utgår från

årskullarnas storlek, ger för höga resultat i tider med snabbt stigande lärjungeantal, när den icke tar tillräcklig hänsyn till skolans anpassningssvårigheter, medan en kalkyl, som blott räknar med en ordinärt stigande produktion av skollokaler, ger för låga resultat, när den icke tar tillbörlig hänsyn till de improvisationer, som framtvingas under den stigande tillströmningens tryck. Sannolikt kan realskolestadiets expansion under tiden efter år 1951 över huvud taget icke sammanfattas i någon enkel regel.

Inom de närmaste åren kommer rekryteringsunderlaget för den äldre realskoleorganisationen åter att nedgå. Elvaåringarna, som bildar underlaget för den femåriga realskolan och den sjuåriga flickskolan, befann sig redan 1957 numerärt i nedgång, trettonåringarna passerar sitt maximum år 1958. I prognosarbetet står man därmed inför frågan, huru de båda metoder, som hittills blott försökts i tider med stigande årskullar, kommer att fungera, när rekryteringsunderlaget blir vikande.

Troligen kommer de båda beräkningsmetoderna att byta roller i detta nya läge. En beräkning, som an knyter till årskullarnas storlek och de observerade intagningsprocenterna före omslaget, kan väntas ge för låga resultat, emedan den inte tar tillbörlig hänsyn till att hittills en del av varje årskull inträdessökande måst avvisas av utrymmesskäl. En större ökning i intagningsprocenten än beräknat kan komma att fylla ut avdelningarna några år, till dess den proportion mellan avvisade och intagna, som gällde före de stora årskullarnas inträde i realskolan, har blivit återställd.

En beräkning, som går ut från en oförändrat stigande produktion av klassrum och klassrumsprovisorier, kan åter i den nya utvecklingsfasen beräknas resultera i för höga tal. Den ger god marginal för minskning av antalet avvisade och för nya tillskott från årskullarna, kanske också för en minskning av klassavdelningarnas storlek, men den tar inte tillbörlig hänsyn till att villigheten att acceptera provisorier och nödfallsutvägar kan komma att minska, när trycket från de stora årskullarna ger efter, kanske icke heller till att vid sjunkande tillströmning skolorna kan få det ännu svårare än nu att hävda sig i konkurrensen om investeringsresurserna.

Då den ena metoden således av allt att döma ger ett minimalalternativ för utvecklingen och den andra ett maximalalternativ, bör vid kalkylerna i detta avsnitt båda metoderna uppmärksammas. Huvudvikten lägges dock vid det alternativ, som an knyter till årskullarnas storlek.

Alternativ 1. Vilket alternativ man än väljer blir beräkningen av antalet klassavdelningar under de närmaste åren mycket komplicerad — och mycket osäker. Beräkningarna måste ta hänsyn inte bara till årskullarnas storlek och den stigande tendensen till högre skolstudier inom varje årskull utan också till den äldre realskoleorganisationens successiva avveckling vid genomförandet av enhetsskolan och den pågående övergången från femårig realskola och sjuårig flickskola till treårig realskola och femårig

flickskola. Beslut som ännu icke fattats måste i viss utsträckning anteciperas. Subjektiviteten i beräkningarna blir därigenom så betydande, att kalkylerna måhända inte borde presenteras under det anspråksfulla namnet prognoser. Ordet räkneexempel vore riktigare, men även ett räkneexempel kan vara instruktivt.

1. De högre skolor, som har anknytning till folkskolans fjärde klass, mottog omedelbart efter världskrigets slut 11,5 procent av årskullen. År 1951, det sista år då balans kan sägas ha rått mellan tillgång och efterfrågan på högre skolundervisning, hade detta tal stigit till 15,2 procent. Detta innebär, att om ett visst år av 100 barn i 11-årsåldern ett antal a övergick till den högre skolan, så övergick nästa år i genomsnitt 4,8 procent fler eller 1,048 a individer till samma skolformer. För de skolor, som har anknytning till folkskolans sjätte klass, låg motsvarande procenttal högre, ungefär vid 6,1 procent.

Det ligger nu nära till hands att antaga, att tillströmningen till högre skolor skall återgå i de gamla fårorna, sedan årskullarnas storlek har kulminerat. Antalet nybörjarklasser växte under åren närmast efter världskriget något långsammare än antalet nybörjare, eftersom vid denna tidpunkt lärjungebesättningen per klassavdelning ännu befann sig i växande. Sedan dess har klasstorleken kommit så nära maximigränsen, att man för de närmaste åren bör kunna anta proportionalitet mellan antalet nybörjarklasser och antalet nybörjare i de högre skolorna. I det följande antages alltså, att antalet nybörjarklasser vid ostörd utveckling årligen skulle stiga med 4,8 procent i skolor med anknytning till folkskolans klass 4 och med 6,1 procent i skolor med anknytning till klass 6.

2. På många läroverksorter brytes dock den förutsatta utvecklingen genom övergång till enhetsskolesystemet. När enhetsskola har införts, avvecklas normalt den äldre realskoleorganisationen helt eller delvis till förmån för den framväxande enhetsskolan. Realskoleutredningen betecknar det som särskilt vanskligt att korrekt uppskatta omfattningen av denna avvecklingsprocess. Det av utredningen begagnade förfarandet beskrives på följande sätt:

»Närmast till hands ligger antagandet, att en utbyggnad av enhetsskolan för låt oss säga 1 procent av årskullen skall medföra en avveckling av den äldre organisationen, som att börja med likaledes är 1 procent men sedan enhetsskolan införts för exempelvis halva årskullen, så att endast hälften av den äldre organisationen återstår, utgör 2 procent av det som är kvar o. s. v. Tankegången kan också beskrivas så, att en utbyggnad av enhetsskoleorganisationen till att omfatta ytterligare 1 procent av hela årskullen skall medföra en avveckling av 1 procent av den äldre organisationen, uppräknad till att likaledes omfatta hela årskullen. I praktiken kompliceras beräkningarna av att den äldre organisationens avveckling liksom uppbyggnaden av enhetsskolans högstadium i varje särskilt skoldistrikt sker successivt» (s. 392).

Skulle mot förmodan den äldre organisationen visa större resistens i försöksdistrikten än som här antagits, komme kalkylerna att ge ett för lågt

antal avdelningar för den äldre organisationen och ett för högt antal enhetsskoleavdelningar. Verkan därav på det beräknade lärarbehovet bleve dock endast av sekundär betydelse. Enhetsskolans timplaner för lärjungar, som väljer teoretiska ämneskombinationer, avviker nämligen icke alltför mycket från den vanliga realskolans.

3. Liksom övergången till enhetsskolesystemet beror den övergång till kortare realskoleformer, som möjliggjordes genom 1956 års riksdagsbeslut, i hög grad av förhållandena på de särskilda skolorterna. Genom kk 424/1956 har från vederbörande kommuner infordrats utredning och förslag rörande skolväsendets organisation under övergångstiden före enhetsskolans genomförande. Kommunerna indelades därvid i tre grupper, av vilka den första skulle vara färdig med sina förslag senast den 1 juli 1957, den andra senast den 1 januari 1958 och den tredje senast den 1 januari 1959. Den första gruppen består huvudsakligen av större och medelstora städer, av vilka de flesta har femårig realskola samt flickskola, den tredje huvudsakligen av orter med endast fyraårig, statlig eller kommunal realskola. På grundval av de lokala utredningarna och skolöverstyrelsens utlåtande bestämmer Kungl. Maj:t grunderna för linjeorganisationen vid de högre skolorna på varje ort. På skolöverstyrelsen ankommer dock att bestämma antalet nybörjarklasser på varje linje, som enligt Kungl. Maj:ts beslut skall förekomma. Det ligger alltså bland annat i överstyrelsens skön att fastställa antalet fyraåriga och treåriga realskollinjer vid varje läroverk, där båda slagen skall finnas, givetvis med iakttagande av de direktiv riksdagen givit angående den treåriga realskolans ställning i skolsystemet.

Uppskattningarna i det följande är baserade på det material, som hade inkommit till skolöverstyrelsen i början av januari 1958. Ehuru vid denna tidpunkt Kungl. Maj:ts beslut förelåg endast för några få läroverksstäder, gav materialet redan i sitt dåvarande skick en ganska god uppfattning om vad som kan väntas i fråga om den femåriga realskolan och den sjuåriga flickskolan. Endast ett mindre antal städer planerar att bibehålla dessa skolformer under en längre följd av år. De övriga och däribland alla de större läroverkskommunerna kan väntas inom de närmaste åren övergå antingen till enhetsskola eller till treårig realskola.

Däremot är den slutliga proportionen mellan fyra- och treåriga linjer ännu i besvärande utsträckning obekant. Med stor sannolikhet kan visserligen antagas, att de praktiska realskolorna tills vidare i stort sett kommer att förbli intakta, att den fyraåriga realskoletypen nästan alltid kommer att bibehållas, där realskolan saknar parallellavdelningar, och att i övrigt organisationen kommer att utformas så, att den treåriga realskolan efter några år framstår som dess huvudform. Detta räcker dock ej till att ge prognoserna en fast grund. Först sedan skolöverstyrelsen längre fram detta år fattat beslut om användningen av de konkurrerande linjetyperna vid ett större antal läroverk, blir det möjligt att nöjaktigt överblicka situationen i stort. Intill dess kan ett tämligen godtyckligt antagande knappast und-

vikas. Här förutsättes, att flickskolan under de närmaste tio åren skall bibehålla sin relativa andel av den äldre organisationen och att i övrigt en tredjedel av klassavdelningarna på sjunde klassens åldersstadium skall tillhöra fyraåriga linjer samt två tredjedelar treåriga eller ännu förefintliga femåriga linjer. Antalet treåriga linjer skulle alltså redan hösten 1958 bli ganska stort och sedan successivt stiga, allteftersom den femåriga realskolan avvecklas.

De många omständigheter, som under rådande övergångstid måste beaktas, komplicerar kalkylerna i så hög grad, att räknescemat torde böra mera ingående demonstreras. I detta syfte har i bilaga 1 beräkningarna rörande de klasser, som är parallella med folkskolans klasser 5—7, återgivits i detalj för åren 1958 och 1959. Bilagan innehåller principiellt intet nytt och kan förbigås av den som endast är intresserad av beräkningarnas tankegång och resultat.

Det antal avdelningar, som slutligen erhållits för den äldre realskoleorganisationen, framgår av tabell 6. Med klass 5 menas i tabellen de med folkskolans femte klass parallella klasserna 1⁵ och 1⁷, beteckningarna för följande klasser är analoga. Tabellen går upp till klass 11, som utgöres av kommunala flickskolans högsta klass, för närvarande 7⁷ och någon enstaka fristående avdelning av 6⁶, längre fram även den femåriga flickskolans avslutningsklass.

Tabell 6. Beräknat antal klassavdelningar inom den äldre organisationen för realskolestadiet läsåren 1957/67

Läsår	Klass 5	Klass 6	Klass 7	Klass 8	Klass 9	Klass 10	Klass 11	Summa
57/58	256	476	1 431	1 369	1 192	674	104	5 502
58/59	142	267	1 470	1 463	1 322	733	100	5 497
59/60	96	146	1 425	1 477	1 415	829	113	5 501
60/61	62	99	1 347	1 432	1 311	901	110	5 262
61/62	57	64	1 276	1 354	1 271	558	129	4 709
62/63	49	59	1 161	1 283	1 202	541	133	4 428
63/64	44	50	1 134	1 167	1 139	512	129	4 175
64/65	38	45	986	1 140	1 037	486	122	3 854
65/66	29	39	893	990	1 013	442	116	3 522
66/67	22	30	781	897	880	433	106	3 149

Nedgången av antalet avdelningar under tioårsperioden skulle enligt tabellen bli mycket betydande i de lägre klasserna, där skolbesluten av åren 1950 och 1956 kraftigt griper in. För klass 10 skulle en markerad nedgång vara att motse år 1961, emedan en av de ingående klasstyperna, nämligen klass 4⁴, då skulle kraftigt beskäras såsom en konsekvens av den planerade övergången till treåriga realskollinjer innevarande år. För klass 11 kan endast början till en nedgång avläsas i tabellen. Denna klass beröres ej av 1956 års realskolebeslut, och övergången till enhetsskolesystemet, som sker successivt klass för klass, har ännu vid tioårsperiodens utgång icke i större utsträckning nått flickskolans högsta klass.

Uppsättningen av *läroämnen* i realskolestadiets äldre skolformer är i huvudsak densamma som i enhetsskolan. De praktiska realskolorna och läroverkens inbyggda praktiska linjer får dock en viss särprägel genom de merkantila, tekniska och husliga ämnen, som är karaktärsämnen i praktisk realexamen.

Beräkningarna av lärarbehovet i det följande gäller endast de vanliga skolämnena. Däri ingår psykologien i flickskolorna, som i de slutliga sammanställningarna föres ihop med filosofien på gymnasiet och pedagogiken vid seminarierna. Däremot är det för närvarande icke möjligt att åstadkomma några prognoser beträffande de praktiska läroämnena. Huvudsvårigheten ligger i ovissheten om de praktiska realskolornas ställning inom enhetsskoledistriktet, en fråga som ligger under utredning hos 1957 års skolberedning.

Beräkningen av lärarbehovet i de teoretiska läroämnena har uppdelats i två tabeller alltefter lärarnas undervisningsskyldighet enligt 1957 års riksdagsbeslut. I tabell II i slutet av detta arbete (s. 99) återges det beräknade lärarbehovet för den äldre realskoleorganisationens lågstadium, klasserna 1⁵—2⁵, 1⁴, 1⁷—2⁷ och 1⁶, där en ordinär heltidstjänst i medeltal omfattar 28 veckotimmar, och i tabell III (s. 100) lärarbehovet för dess högstadium, där en heltidstjänst motsvarar 24 veckotimmar.

Genomförandet av kalkylerna för det lägre stadiet är förhållandevis enkelt, eftersom det gäller en odifferentierad undervisning, vars omfattning kan avläsas direkt på timplanerna. Då klassavdelningarna i regel är mycket välbesatta, kan man vidare utgå från att de med mycket få undantag uppdelas i två undervisningsavdelningar, där detta är medgivet (engelska som nybörjarspråk, matematiska laborationer). Realskolans och flickskolans andelar i klassnumerären kan slutligen antagas vara oförändrade under den period beräkningarna avser. En måttlig förskjutning till förmån för den ena eller andra skolformen är för övrigt i detta sammanhang utan större betydelse, då timplanerna på ett så tidigt stadium föga skiljer sig från varandra. Såsom man skulle vänta nedgår under tioårsperioden det beräknade lärarbehovet för lågstadiet till en bråkdel av sin nuvarande storlek.

I fråga om realskolestadiets högre klasser är beräkningarna vanskligare, då timplanerna differerar mera och förskjutningar mellan skolformerna och mellan linjerna därinom är sannolika under tioårsperioden. Mest skiljer sig timplanerna för de olika praktiska linjerna. Då intet är bekant om de förskjutningar linjerna emellan, som kan vara att motse, har beräkningarna grundats på nuvarande frekvensförhållanden.

Vid några skolformer tillkommer undervisning utanför den vanliga timplanen i viss utsträckning. Viktigast är den undervisning för *särskild realexamen*, som enligt beslut av 1956 års riksdag skall upptagas såsom en fast beståndsdel av realskoleorganisationen. Delvis gäller denna specialundervisning maskinskrivning och andra praktiska ämnen eller övnings-

ämnen, men därjämte förekommer förenklade kurser i tre teoretiska läroämnen: engelska, tyska och matematik. Om lärjungarna är så många, att en vanlig realskoleavdelning kan ersättas med en särskild, minskas lärarbehovet i teoretiska läroämnen något, i annat fall ökas det i varje fall i de tre huvudämnena. Skolöverstyrelsen räknar i sina anslagsäskanden med i genomsnitt 10 veckotimmars ökning i teoretiska läroämnen för varje skola, där särskild realexamen avlägges. För närvarande torde vid de allmänna läroverken omkring 400 veckotimmar brukas för detta ändamål, men behovet torde komma att stiga, när den treåriga realskolan blir vanligare. I anslutning till realskoleutredningen skulle man kunna uppskatta behovet till omkring 3 000 veckotimmar, om särskild realexamen redan nu vore helt genomförd inom de skolformer, för vilka den är avsedd. Här antages, att anordningen skall vara fullt utbyggd år 1963 och att 40 procent av läraråtgången för särskild realexamen faller på ämnet engelska, 35 procent på tyska och 25 procent på matematik.

Det behov av lärare, som på de skisserade grunderna har framräknats för organisationens övre del, framgår av tabell III (s. 100).

Medan lärarbehovet för enhetsskolans högstadium enligt tabell I (s. 99) befinner sig i oavbrutet stigande under tioårsperioden och lärarbehovet i den äldre organisationens lägre klasser enligt tabell II (s. 99) är i oavbrutet sjunkande, skulle lärarbehovet för den äldre organisationens högre klasser stiga till och med läsåret 1959/60 och därefter åter avtaga, så att nuvarande nivå läsåret 1964/65 passeras på nedgående. De olika läroämnena förhåller sig tämligen likartat. Då tabellen är en sammanfattning av lärarbehovet i flera klasser, har en rätt långt gående utjämning skett, så att speciella förhållanden sällan ger sig klart till känna i utvecklingskurvorna. Franskan visar dock ett påfallande stort språng uppåt från 1959 till 1960. Detta torde bero på att ämnet sistnämnda år kommer att läsas såväl i den ännu kvarstående klass 4 av fyraåriga linjer under avveckling som i klass 3 av de i deras ställe framväxande treåriga linjerna.

Det ämne, som ställer de största kraven på lärartillgångarna, är i denna del av skolan tyskan. Engelskan, som är begynnelsespråk, har sina höga timtal längre ned i klasserna.

Anmärkande må slutligen, att behovet av lärare i modersmålet skulle stiga ej obetydligt, om den för tillfället suspenderade rätten att dela större nybörjaravdelningar en veckotimme i modersmålet (kk 327/1957) åter sattes i kraft. Läsåret 1958/59 skulle återinförandet av denna delningsmöjlighet fordra ett tillskott av modersmållärare motsvarande inemot 40 heltidstjänster.

Alternativ 2. Utmärkande för detta alternativ är antagandet att gränserna för realskolans expansion sätts av svårigheterna att uppbbringa erforderliga skollokaler. Vid de beräkningar, som åren 1954—55 utfördes för realskoleutredningen, ansågs klassavdelningarna kunna öka i antal 5 procent om

året, därest klassrumsbeståndets normala tillväxt kompletterades med vissa provisoriska anordningar i skolarbetet. Realskoleorganisationen har dock de senaste åren visat större elasticitet än som då kunde förutses. Om man nu skall utföra en kalkyl efter samma riktlinjer, torde tillväxtprocenten böra höjas till 5,5.

Härtill bör emellertid läggas de utrymmesvinster, som kan göras vid övergång till förkortade realskoleformer enligt 1956 års riksdagsbeslut. När en femårig realskollinje eller en sjuårig flickskollinje indrages, uppstår omedelbart en lokalbesparing inom den högre skolan och en (något mindre) ökning av lokalbehovet i folkskolan. Omorganisationen av en fyraårig linje påverkar i första hand endast den högre skolan, vars lokalbehov minskas, när klass 4^a, tre år efter omorganisationens början, kan indragas. En del av de genom omorganisationerna frigjorda klassrummen torde återgå till folkskolan, som ofta bisträckt de högre skolorna med tillfälliga lokaler, en del har från början varit specialrum och återförs måhända nu till sitt ursprungliga ändamål, andra tas i anspråk för den redan förutsatta utvecklingen av realskoleorganisationen. Den förkortade realskolan bör dock under några år kunna utvecklas med mer än antagna 5,5 procent årligen, om skolledningarna kan disponera en icke alltför ringa del av lokalbesparingarna för den kvantitativa utbyggnaden. Vid beräkningarna enligt alternativ 2 har antagits, att halva antalet av de frigjorda klassrummen kommer till användning för en dylik extra förstärkning av organisationen. I regel har denna förstärkning antagits stanna inom skolformen; dock har en mindre del av besparingarna i realskolan antagits komma gymnasiet till godo.

Redan har framhållits, att beräkningarna, så utförda, kan väntas ge en undre gräns för organisationens omfattning under tider med stigande rekryteringsunderlag och en övre gräns för dess omfattning under tider med sjunkande rekryteringsunderlag. Detta bekräftas på sätt och vis av den sammanställning av räkneresultatet, som gjorts i tabell 7. Anmärkas bör dock att beräkningen enligt alternativ 2 utfördes vid en tidpunkt, då statistik över antalet avdelningar höstterminen 1957 ännu inte var tillgänglig och många kommuner med femårig realskola ännu inte inkommit med sina organisationsplaner.

Tabell 7. Det totala lärarbehovet för den äldre realskoleorganisationen läsåren 1957/67 beräknat enligt alt. 1 och alt. 2 och uttryckt i heltidstjänster

Läsår	Alt. 1	Alt. 2	Diff.	Läsår	Alt. 1	Alt. 2	Diff.
1957/58	6 194	5 941	— 253	1962/63	5 475	5 882	+ 407
58/59	6 450	6 017	— 433	63/64	5 170	5 795	+ 625
59/60	6 606	6 165	— 441	64/65	4 766	5 542	+ 776
60/61	6 457	6 298	— 159	65/66	4 368	5 169	+ 801
61/62	5 787	6 033	+ 246	66/67	3 903	4 674	+ 771

Utvecklingskurvorna enligt de båda alternativen överensstämmer så till vida som de båda förutspår ett maximum vid detta årtiondes slut och där- efter visar avtagande tendens. Men man kan verkligen inte säga, att de tillsammans instänger det sökta lärarbehovet inom alltför snäva gränser. Differenserna är mycket avsevärda.

I det följande ges företräde åt beräkningarna enligt alternativ 1, dock med understrykande av vad som tidigare sagts om detta alternativs karaktär av minimilinjé under periodens senare del. Med all kraft måste likväl än en gång framhållas, att osäkerheten i beräkningarna är stor, i själva verket så stor, att man kunde känna sig frestad uppge alla försök att under rådande svåröverskådliga övergångsförhållanden förutberäkna åtgången av lärare för de högre skolorna. Under arbetets fortgång visar det sig emellertid, att huvuddragen av den förutberäknade utvecklingen icke alltför mycket påverkas av de detaljantaganden som måste göras. Även om beräkningarna blott ger ett exempel på en tänkbar utveckling bland många andra, torde de under sådana omständigheter förtjäna att fullföljas.

Lärarbehovet för gymnasieålderns skolformer

Huvuddelen av den teoretiska skolundervisningen för ungdom i gymnasie- åldern meddelas i de högre allmänna läroverkens gymnasier, i kommunala gymnasier, som är förenade med vissa realskolor, och i statsunderstödda privatläroverk. Parallellt med dessa arbetar de tekniska gymnasierna och handelsgymnasierna. Något äldre ungdom mottages i de tekniska facksko- lorna, vissa militära skolor, folkskoleseminarierna och folkhögskolorna. Utanför denna krets av statskontrollerade skolor står ett antal privata skolföretag med allmänbildande eller fackbildande uppgifter samt de stora korrespondensinstituten. Lärarbehovet för denna fria undervisning kan för närvarande inte behandlas statistiskt, men det finns skäl att tro, att det utgör en mycket liten post i de stora skolsammanhangen.

Vid några av de nämnda läroanstalterna finns särskilda utbildningslinjer för studenter; så är fallet vid vissa handelsgymnasier och vid flertalet av folkskoleseminarierna. Även lärarbehovet vid dessa studentlinjer beaktas vid beräkningarna i det följande.

Åldersfördelningen hos lärjungarna vid de viktigaste skolformerna på stadiet framgår av tabell 8.

Uppgifterna om lärjungarna vid de allmänbildande gymnasierna är grundade på en av skolöverstyrelsens statistiska kontor utförd undersökning av förhållan- dena höstterminen 1954. I tabellen meddelas resultaten såväl för gymnasiet i dess helhet som speciellt för begynnelseklasserna av fyraårigt och treårigt gymnasium. Undersökningarna sammanfattar statliga, kommunala och privata gymnasier. Lärjungarnas ålder har satts lika med differensen mellan årtalet för undersök- ningen (1954) och för lärjungens födelseår.

Åldersfördelningen vid handelsgymnasierna har nybestämts med hjälp av katalogerna för höstterminen 1957. Beträffande de tekniska gymnasierna har

Tabell 8. Åldersfördelningen i procent hos lärjungarna vid vissa läroanstalter

Skolform \ Ålder	Ålder					
	14 år	15 år	16 år	17—19 år	20—24 år	> 24 år
Allmänbildande gymnasier,						
totalt.....	1,0	9,0	19,0	63,6	6,7	0,7
ring I ⁴	5,4	39,9	37,3	17,1	0,2	0,1
» I ³	0,0	4,9	32,6	60,6	1,2	0,7
Handelsgymnasier.....	—	0,3	4,1	56,6	33,2	5,8
Tekniska gymnasier.....	—	0,0	1,1	46,2	43,8	8,9
Tekniska fackskolor.....	—	—	—	9,4	42,4	48,2
Folkskoleseminarierna:						
fyraårig linje.....	—	—	0,1	25,9	53,3	20,7
tvåårig linje.....	—	—	—	6,8	79,3	13,9
Småskoleseminarierna.....	—	—	—	37,9	49,0	13,1
Folkhögskolorna.....	—	—	—	43,7	43,1	13,2

såsom utgångspunkt tagits en av 1948 års tekniska skolutredning meddelad statistik över åldern av de i första klassen höstterminen 1951 nyinskrivna lärjungarna (SOU 1955: 21 s. 30). Vid beräkningen av åldersfördelningen inom elevkåren i dess helhet måste eventuella förseningar beaktas; deras inverkan har uppskattats med hjälp av katalogen för högre tekniska läroverket i Stockholm. I fråga om de tekniska fackskolorna har en helt ny räkning verkställt med katalogerna för ht 1955 som källa. Åldersfördelningen vid seminarierna har senast undersökts ht 1952 av skolöverstyrelsens statistiska kontor; uppgifterna i tabellen om seminaristernas ålder är hämtade från denna undersökning. Slutligen grundar sig den antagna åldersfördelningen hos folkhögskolornas elever på en av arbetsmarknadsstyrelsen år 1955 utarbetad statistik.

Av tabellen framgår, att över hälften av lärjungarna i de allmänbildande gymnasierna och handelsgymnasierna samt nära hälften av lärjungarna vid de tekniska gymnasierna är under 20 år. Nämnade tre skolformer torde vid valet av utbildningsväg genom gymnasiet ofta framstå som likvärdiga alternativ: om platstillgången är otillräcklig vid den ena gymnasieformen, kan någon av de andra accepteras såsom ersättning. De tekniska fackskolorna och seminarierna vänder sig till något mognare ungdom, men även de torde i viss utsträckning fungera som alternativ till de egentliga gymnasierna. Folkhögskolorna kan däremot knappast sägas konkurrera med gymnasierna om ungdomen i gymnasieåldern.

Realskoleutredningen försökte för några år sedan förutberäkna utvecklingen av de gymnasiala skolformerna tagna som en helhet. Folkhögskolorna utslöts och likaså de linjer, som var avsedda för studenter, men i övrigt medtogs i prognoserna de i tabell 8 upptagna skolformerna. Den senaste för utredningen bekanta statistiken gällde höstterminen 1954, då antalet avdelningar inom det undersökta komplexet var 1 612. Prognosernas utfall kan nu följas för de tre åren 1955, 1956 och 1957.

Utredningen undersökte fyra skilda utvecklingsalternativ, a—d.

Alternativ a utgick från att antalet klassavdelningar skulle växa propor-

tionellt med rekryteringsunderlaget och icke, såsom hittills varit fallet, snabbare än detta.

Alternativ b utgick från att antalet klassavdelningar på gymnasialstadiet under de sju åren 1944—51 hade stigit med 4,6 procent årligen och förutsatte, att denna tillväxtprocent skulle hålla sig även under det närmaste årtiondet.

Alternativ c innebar en utveckling inom gymnasieålderns skolformer enligt vissa av 1949 års arbetskraftsutredning angivna grunder.

Alternativ d byggde på ett empiriskt funnet lineärt samband mellan antalet klassavdelningar på gymnasialstadiet och folkmängden i åldern 17—21 år.

Realskoleutredningen ansåg för sin del en utveckling efter arbetskraftsutredningens linje (alternativ c) vara mest sannolik åtminstone på längre sikt.

Tabell 9. Antal klassavdelningar i de gymnasiala skolformerna åren 1954—57 i verkligheten och enligt de fyra av realskoleutredningen undersökta prognosalternativen

Alternativ	Beräknat antal klassavdelningar år			Diff. mot det verkliga antalet år		
	1955	1956	1957	1955	1956	1957
a	1 659	1 719	1 754	— 58	— 93	— 182
b	1 686	1 764	1 845	— 31	— 48	— 91
c	1 706	1 805	1 944	— 11	— 7	+ 8
d	1 730	1 867	1 982	+ 13	+ 55	+ 46
I verkligheten	1 717	1 812	1 936	År 1954 i verkligheten 1 612 avdelningar		

Av tabell 9 framgår nu den grad av överensstämmelse med den faktiska utvecklingen, som uppnåtts vid de fyra prognosalternativen. Det av utredningen förordade alternativ c visar en påfallande god överensstämmelse med verkligheten, medan alternativ b, som knyter prognosen till en konstant tillväxtprocent för gymnasieorganisationen i dess helhet, liksom på realskolestadiet har blivit efter i uppförsbacken. Självfallet förutsätter jämförelsen, att samma beräkningsgrund för antalet avdelningar brukats de fyra åren. Detta har också så långt möjligt iakttagits; rektorernas uppgifter om antalet klassavdelningar har underkastats nödig kontroll.

Realskoleutredningens alternativ c är en variant av de prognosmetoder, som utgår från årskullarnas storlek och söker ta hänsyn till den stigande tillströmningen inom årskullarna genom att empiriskt bestämma en årlig tillväxtprocent för den del av årskullen, som går till gymnasiestudier. Förfarandet kan utformas på flera sätt.

A. Man kan knyta beräkningarna till den årskull, som närmast svarar mot stadiets *nybörjarklasser*, uttrycka antalet nybörjare i procent av årskullen och förutberäkna kommande nybörjarårgångar under antagandet

att rekryteringsprocenten skall fortsätta att stiga såsom den gjort under senare år. Av det så funna antalet nybörjare beräknas antalet nybörjarklasser. Ändringarna av antalet avdelningar, medan en årsklass stiger upp genom klasserien, bestämmas slutligen empiriskt.

Denna metod har begagnats i den redan citerade uppsatsen i *Aktuellt* årg. 1948. Den gav för några år mycket god överensstämmelse med den faktiska utvecklingen men slog för högt under 50-talets läroverkskris. Ett liknande förfaringssätt har med framgång nyttjats av skolöverstyrelsens planeringskommitté (Skolan och de stora årskullarna, Sthlm 1955, s. 45). Slutligen är det i princip denna metod, som nyss tillämpats på realskolestadiet såsom alternativ 1 i föregående avsnitt.

B. Man kan i stället knyta beräkningarna till den årskull, som motsvarar stadiets *slutklasser*. Det första steget blir då att på basis av antalet tjuguaringar och observerade utvecklingstendenser förutberäkna antalet utexaminerade från allmänbildande gymnasier och yrkesgymnasier. Härav kan sedan beräknas den storlek gymnasieorganisationen erfarenhetsmässigt bör ha, för att det beräknade antalet utexaminerade skall uppnås. Metoden har angivits i en inom 1955 års universitetsutredning utarbetad promemoria rörande tillströmningen till skilda typer av gymnasier mot bakgrund av arbetskraftsbehovet men har ännu inte hunnit praktiskt prövas på längre sikt eller för andra skolformer än de ovan nämnda.

C. I stället för att utgå från de årskullar, som motsvarar nybörjar- eller examensklasserna, kan man slutligen taga hänsyn till *samtliga på stadiet representerade årskullar*, vägda med hänsyn till det faktiska antalet inom de skolformer som undersöks. Det är denna metod, som först angivits av 1949 års arbetskraftsutredning och i sin tillämpning på gymnasieorganisationen givit de resultat, som anges i tabell 9 under alternativ c.

De tre metoderna står principiellt på samma grund. För åldersstadiet i dess helhet hör de därför också i stora drag ge enahanda resultat, lyckas samtidigt och misslyckas samtidigt. Finns det skäl att tro, att utvecklingen till någon del bestäms av något annat än årskullarnas storlek och studiebenägenhet, är detta en invändning, som drabbar dem alla tre med ungefär samma tyngd.

Under mitten av 50-talet har läroverksorganisationens anpassningssvårigheter som bekant varit mycket påfallande. Lokal- och lärarbristen har gjort det nödvändigt att begränsa intagningarna. Planeringssvårigheter av olika slag har försenat organisationsfrågornas lösning. Man kan befara, att svårigheter av samma slag skall begränsa gymnasieorganisationens kapacitet under de år, då de största årskullarna passerar gymnasialstadiet.

En viss begränsad optimism har måhända fog för sig. Ett högre allmänt läroverk är en helhet, där stadierna inte är oberoende av varandra. När lokalbristen började bli kännbar genom att de stora årskullarna nådde realskolestadiet, blev även gymnasiet lidande. Om nu årskullarna på neder-

stadiet krymper, bör det bli lättare att tillgodose gymnasiets behov. Icke minst torde övergången till treårig realskola underlätta gymnasiets försörjning med klassrum. Helt torde dock anpassningssvårigheterna inte utebli. Klassrummen är inte allt. Gymnasiet, särskilt dess reallinje och ännu mera de tekniska gymnasierna, ställer helt andra krav på institutionsutrymmena än realskolan. Det ställer också högre krav på lärarnas kvalifikationer. De expansionssvårigheter, som mötte realskolan, kan därför väntas i viss utsträckning drabba gymnasiet några år senare.

Troligen blir dessa utvecklingsstörningar inte så allvarliga, att den till årskullens storlek anknyttade prognosmetoden behöver överges, men det är önskvärt, att därjämte någon beräkning genomföres, som antar en i någon mån hämmad utveckling under de år, då anpassningssvårigheterna är störst.

I det följande skall nu beräkningar först genomföras för de allmänbildande, merkantila och tekniska gymnasierna. Arbetskraftsutredningens förfarande accepteras därvid som arbetsteknik. Metoden har valts dels av kontinuitetsskäl och dels emedan den förhållandevis lätt överföres på några av de skolformer, som betjänar något äldre ungdom. Vissa jämförelser kommer dock att anställas med de andra metoder, som i likhet med arbetskraftsutredningens utgår från årskullarnas storlek och studietrenden inom dem. Valet av arbetsteknik visar sig vara av underordnad betydelse för resultaten.

Såsom ett led i sitt arbete undersökte arbetskraftsutredningen antalet lärjungar i olika åldrar i procent av folkmängden i respektive åldrar (s. 94). Utredningen fann, att antalet lärjungar i låt oss säga 16-årsåldern läsåret 1945/46 utgjorde 17,8 procent av årskullen och läsåret 1953/54 26,6 procent. Antages ett lineärt beroende av tiden, steg alltså lärjungeantalet under mellantiden varje år med 1,1 procent av årskullen. Man beräknar härav, att läsåret 1957/58 31,0 procent av sextonåringarna skulle befinna sig under utbildning och läsåret 1958/59 32,1 procent. Om man, i stället för att uttrycka ökningen i procent av årskullen, uttrycker den i procent av den del av årskullen, som läsåret 1957/58 befann sig under utbildning, finner man $\frac{1,1}{31,0} \cdot 100 = 3,55$ procent. Motsvarande procenttal för andra åldersstadier framgår av följande tablå.

Ålder	Tillväxtprocent
15	4,03
16	3,55
17—19	3,46
20—24	4,17
25—29	3,23

Det är påfallande, att antalet lärjungar stiger ungefär lika raskt i olika åldrar om man jämför med den del av årskullen, som föregående år var

under utbildning. Vid undersökningar av utvidgningstendenserna inom en viss del av skolorganisationen är det visserligen nödvändigt att på ett ungefär känna åldersfördelningen, men resultaten torde icke alltför mycket påverkas av måttliga förskjutningar, exempelvis sådana, som kan tänkas uppstå under en tioårsperiod.

Arbetskraftsutredningens undersökningar avser i varje åldersklass det totala antalet individer under skolutbildning. Deras fördelning på olika skolformer beror av allmänhetens värderingar och den politik statsmakterna driver vid upprättande av nya skolenheter och parallellavdelningar. Arbetskraftsutredningens procenttal kan därför inte gärna hålla för varje skolform för sig, men det är att vänta, att de skall stämma bättre ju större del av utbildningsanstalterna för åldersstadiet man tar med i kalkylerna. Vid en undersökning, som gäller det stora komplexet av allmänbildande, merkantila och tekniska gymnasier, bör arbetskraftsutredningens procenttal kunna godtagas; detta antagande bekräftas i viss mån genom den överensstämmelse med verkligheten, som enligt tabell 9 för några år har vunnits med arbetskraftsutredningens metod. Gäller det en mindre skolform tagen för sig, är specialundersökningar om tillströmningen nödvändiga och bedömningen i det hela vanskligare. Det överensstämmer bäst med förfarandets andemening, om man så långt möjligt avstår från att ge del-siffror för särskilda skolformer och nöjer sig med att uppställa slutsummorna för hela den sektion av skolväsendet som undersökes.

I tabell 10 meddelas nu det faktiska antalet gymnasieavdelningar år 1957 och det kalkylerade antalet för den närmaste tioårsperioden. Elevtälheten i nybörjaravdelningarna har därvid antagits konstant. Tror man, att den kommer att stiga, bör antalet avdelningar proportionellt sänkas.

Tabell 10. Det beräknade antalet klassavdelningar läsåren 1957/67 vid de egentliga gymnasierna (allmänbildande gymnasier, handelsgymnasier och tekniska gymnasier)

Läsår	Antal avd.	Läsår	Antal avd.
1957/58	1 785	1962/63	2 813
58/59	1 959	63/64	2 943
59/60	2 160	64/65	3 021
60/61	2 399	65/66	3 074
61/62	2 634	66/67	3 101

Ökningen under perioden är 74 procent. Skolöverstyrelsens planeringskommitté har med annan metodik förutsagt en uppgång av lärjungeantalet i de *allmänbildande* gymnasierna från 36 691 höstterminen 1957 till 61 478 höstterminen 1966. Detta skulle innebära en ökning med 68 procent under perioden. För närmare jämförelse har antalet avdelningar vid dessa gymnasier beräknats jämväl med arbetskraftsutredningens metod. Samma 68 procent framkom vid denna beräkning. Att procenttalet för gruppen i dess helhet ligger något högre, beror bland annat på att hänsyn tagits till den utvidgning av den tekniska läroverksorganisationen, som beslutats senast vid 1957 års riksdag.

Beräkningen av *lärarbehovet* för de allmänbildande gymnasierna måste i huvudsak fotas på de av Kungl. Maj:t fastställda timplanerna för de allmänna läroverken, vilka med mycket små avvikelser torde tillämpas jämväl vid privatgymnasierna. Fullt klargörande är dock icke timplanerna. Man måste också veta något om frekvensen av samläsning mellan klassavdelningar på olika linjer och av tillval av frivilliga ämnen. Statistik i dessa avseenden är numera tillgänglig för alla delar av den 1953 beslutade gymnasieorganisationen.

Gymnasisternas fördelning på linjer och grenar och deras tillval av frivilliga ämnen har genomgått för läsåret 1956/57 och de möjliga besparingarna genom samläsning beräknats. Procentuellt samma besparingsmöjligheter har sedan antagits för varje år under den följande tioårsperioden.

Vid ganska många läroverk kan studiet av något av de vanliga språken, i regel franska, ersättas med spanska, ryska eller finska i de båda högsta ringarna. Höstterminen 1956 lästes spanska i näst högsta ringen av 572 lärjungar vid 40 statliga och kommunala gymnasier och i högsta ringen av 441 lärjungar vid 39 läroverk. Härtill kommer motsvarande undervisning vid högre enskilda läroverk. Undervisning i ryska förekom vid tre läroverk, undervisning i finska endast i näst högsta ringen vid h. allm. läroverket i Haparanda. Spanskan har vid beräkningen av lärarbehovet sammanförts med franskan. Ryska och finska åter har förts tillsammans med tyskan.

På grundval av samtliga tillgängliga data har nu lärarbehovet i varje läroämne ring för ring beräknats och slutligen det genomsnittliga lärarbehovet per avdelning beräknats för 1956 års organisation av de allmänbildande gymnasierna. Då inga prognoser försökts för lärjungefrekvensen på gymnasiets linjer och grenar, har en detaljomräkning för varje följande år inte ansetts kunna ge något av värde. När antalet avdelningar har ökats, har således lärarbehovet på varje linje och i varje ämne uppförstorats proportionellt.

Handelsgymnasierna och de tekniska gymnasierna är inte lika fast organiserade som de allmänbildande gymnasierna. Lärarbehovet kan till följd härav vanligen icke beräknas efter fastställda timplaner, utan det har blivit nödvändigt att genomgå läraruppsättningen, skola efter skola, och anteckna undervisningens omfattning med hjälp av kataloger och andra källor. Handelsgymnasierna bidrar till lärarbehovet i engelska, tyska, franska, spanska och även i modersmålet och samhällskunskap; den merkantila undervisningen faller däremot utanför ramen för denna undersökning. De tekniska läroverken behöver lärare från de filosofiska fakulteterna i matematik, fysik, kemi, modersmålet, engelska och tyska samt möjligen i någon ringa mån i samhällskunskap; behovet av civilingenjörer för undervisning i tekniska ämnen faller utanför. Beräkningarna för varje särskilt ämne har

liksom vid de allmänbildande gymnasierna baserats på en gång för alla bestämda medeltal per avdelning inom den organisation, som fanns vid undersökningstillfället.

I tabell IV i slutet av detta arbete (s. 100) återges resultatet av de refererade beräkningarna. Tioårsperioden kan enligt tabellen väntas bli en utpräglad expansionsperiod för gymnasiet i dess olika former. Först mot slutet av perioden framträder de första tecknen på en begynnande stagnation.

De stora ämnena på gymnasialstadiet är franska, matematik och historia med samhällslära. Tillsammans förfogar de över ca 35 procent av gymnasiets undervisning.

Beräkningen av lärarbehovet kan utföras jämväl i anslutning till universitetsutredningens undersökningar rörande produktionen av studenter och gymnasieingenjörer samt examinationen vid handelsgymnasiernas tvåårskurser och fyraåriga kvällskurser. Vid dessa undersökningar har totalantalet studenter och specialstudenter först beräknats, varvid två olika alternativ genomförts. I det djärvare alternativet antas, att från och med år 1961 andelen studenter och specialstudenter av samtliga tjuguaringar årligen ökar med 0,5 procentenheter eller i samma takt som under 1950-talet. Enligt det försiktigare alternativet skulle under perioden 1961—65, då antalet 20-åringar ökar starkt, andelen studenter och specialstudenter förbli densamma som den förväntas bli 1960. Under senare delen av 60-talet skulle däremot procenttalet även enligt detta alternativ ökas med 0,5 procentenheter. De tekniska gymnasierna och handelsgymnasierna — särskilt de förra — antas öka sin produktion på de allmänbildande gymnasiernas bekostnad.

Utrymme för den ökade studentproduktionen skulle delvis vinnas genom fullständigare utnyttjande av de klassavdelningar, som inte är fullsatta. Den ökning av antalet intagningsavdelningar, som därutöver erfordras, anslås till en ny avdelning för varje fullt 25-tal studenter vid de allmänbildande gymnasierna och en ny avdelning för 20 resp. 26 nytillkommande i de tekniska gymnasiernas och handelsgymnasiernas examination.

På grundval av promemorians tabeller över den motsedda studentproduktionen har nu med dessa antaganden som underlag antalet nybörjaravdelningar år från år beräknats vid de tre gymnasietyperna. Organisationens totala omfattning kan därefter beräknas av kända data rörande förändringarna av antalet avdelningar på vägen från intagningen till examen. Lärarbehovet för den så bestämda organisationen beräknas slutligen såsom vid de beräkningar, för vilka tidigare redogjorts.

I tabell 11 sammanställs nu lärarbehovet enligt arbetskraftsutredningens beräkningsgrunder, sådant det beräknats i tabell IV, med det lärarbehov som beräknats enligt de båda alternativen i universitetsutredningens promemoria.

Det under rubriken arbetskraftsutredningen upptagna lärarbehovet för

Tabell 11. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen vid allmänbildande och specialgymnasier beräknat enligt tre alternativ

Läsår	Lärarbehovet i heltidstjänster, beräknat enligt		
	arbetskraftsutredningen	universitetsutredningens promemoria	
		max.-alternativet	min.-alternativet
1957/58	2 725	2 665	2 652
58/59	3 004	2 876	2 815
59/60	3 310	3 157	3 007
60/61	3 672	3 519	3 231
61/62	4 033	3 903	3 461
62/63	4 302	4 194	3 621
63/64	4 491	4 385	3 721
64/65	4 602	4 487	3 783
65/66	4 669	4 549	3 859
66/67	4 695	4 555	3 885

1957/58 är beräknat på det faktiska antalet avdelningar detta år, medan beräkningarna i de båda följande kolumnerna har utförts, innan uppgifterna för höstterminen 1957 blev tillgängliga, och alltså jämväl för detta år har karaktär av prognoser. Differensen år 1957 kan sammanhånga med att övergången till treårig realskola friställt klassrum, som möjliggjort en större ökning än vanligt av förstärkningarna vid de allmänbildande gymnasierna. Beträffande gången i det hela överensstämmer beräkningarna enligt promemorians maximalalternativ och arbetskraftsutredningens metod mycket väl med varandra. De förra motser en ökning med 71 procent under hela perioden, de senare en ökning med 72 procent. Ökningen enligt minimialternativet stannar däremot vid 46 procent och ger därmed en föreställning om de diskrepanser, som i värsta fall kan uppkomma.

Det återstår att behandla de skolformer, som är avsedda för något mogenare ungdom: folkhögskolorna, seminarierna m. fl.

Folkhögskolan är den största av dessa skolformer. Den är icke lika fast organiserad som de allmänna läroverken, och lärarnas utbildning skiftar mera. I avseende på undervisningsämnen har den stor frihet. Åtminstone om studiecirkelarna inbegripes, kan man på dess program finna de mest skiftande förehavanden. Så vitt möjligt har dock folkhögskolans ämneskrets sorterats upp i grupper i anslutning till de vanliga skolämnena. Religionshistoria, bibelkunskap och vissa som samkväm betecknade morgonsamlingar har sålunda förts till kristendomsämnet; litteratur, litteraturhistoria, diskussion, dramatik, amatörteater, danska och norska har förts till modersmålet; nationalekonomi, föreningskunskap, vardagslivets juridik, ungdomsfrågor, utrikespolitik, tidningsläsning, dagsaktuellt, mänsklig och arbetet samt släktforskning till samhällskunskapen; psykologi, livsåskådningsfrågor och kulturdebatt till filosofien o. s. v. Ej medtagna

är musikhistoria, röstvård och talteknik, byggnadslära, heminredning, hemkultur, hemkunskap och barnavård, navigation, tygtryck, keramik och lapska. En del av undervisningen förefaller vara tämligen oberoende av lärarens ämneskombination och har slagits ut på läroämnena proportionellt med deras timtal. Så har skett beträffande större delen av den för samkväm anslagna tiden, handledningen vid fria studier, undervisningen i studieteknik, bok- och biblioteksskötsel m. m. De stora ämnena är i folkhögskolan modersmålet, matematik (inbegripet bokföring) samt gruppen historia—sammhällskunskap.

För folkhögskolorna har antalet avdelningar över huvud taget icke beräknats. I stället har kalkylerna direkt knutits till antalet lärare vid vinterkursen 1956/57 och för kommande år uppräknats proportionellt med antalet lärjungar. Ökningen i lärjungenumerären har i sin tur uppskattats enligt arbetskraftsutredningens metod.

Antalet klassavdelningar vid *seminarierna* avpassas efter det motsedda behovet av lärare för folkundervisningen och är alltså oberoende av tillströmningen av inträdessökande. Beräkningarna påverkas bland annat av två vid 1957 års riksdag fattade beslut, av vilka det ena rör läraravdelningarnas storlek i folkskolan och det andra småskolläraernas yrkesutbildning.

Läraravdelningarnas storlek i folkskolan regleras för närvarande av en besparingskungörelse nr 137/1950. I slutet av 1940-talet gällde generösare villkor, och statsmakterna har nu beslutat återgång till dessa tidigare bestämmelser, successivt under läsåren 1959/63 (kbr. 24/5 57).

Småskollärarytbildningen är för närvarande tvåårig med undantag av en treårig linje vid seminariet i Haparanda. I anslutning till ett av 1950 års riksdag fattat principbeslut har emellertid statsmakterna nu beslutat, att övergång till treårig utbildning, baserad på ett kunskapsmått i huvudsak motsvarande realexamen, skall ske med början läsåret 1961/62 (kbr. 24/5 57).

Uppskattningen av seminarieorganisationens blivande omfattning är grundad på en i prop. 123/1957 intagen, inom skolöverstyrelsen utarbetad prognos och korrigerad för de nyssnämnda riksdagsbesluten med ledning av vissa uppgifter i propositionen (s. 32) och i skolöverstyrelsens anslags-
 äskanden för budgetåret 1958/59. Övningsskolorna och behovet av övnings-
 skollärare inkluderas däremot icke i beräkningarna. Kompletteringskurser för studenter, som saknar betyg i vissa för seminarietutbildningen viktiga ämnen, har antagits i hittillsvarande utsträckning för läsåret 1957/58 och i halva denna omfattning för läsåret 1958/59. Då 1953 års gymnasieorganisation bättre än sin närmaste föregångare förbereder för seminariestudier, har det förutsatts, att dessa kurser skulle kunna helt upphöra från och med läsåret 1959/60.

Lärarhögskolan i Stockholm har förutsatts oförändrad under prognos-

perioden. Skulle nya lärarhögskolor inrättas — vilket är sannolikt — kan en motsvarande krympning av seminarieorganisationen motses.

Vid beräkningen av lärarbehovet har nuvarande undervisningsplan och nuvarande organisation av det inre arbetet antagits gälla under hela perioden för folkskollärarytbildningen och under de närmaste åren även för småskollärarytbildningen. För tiden efter övergången till den nya småskollärarytbildningen har seminarieutredningens förslag följts (SOU 1956:18).

Lektorerna vid folkskoleseminarierna bestrider för närvarande i någon utsträckning undervisning vid i övningsskolan inbyggda realskole- och enhetsskolelinjer. Detta ökar något lärarbehovet vid seminarierna men minskar ungefär lika mycket det lärarbehov, som beräknats för realskolan och enhetsskolan. I den mån sådant förekommer, behöver det således icke i detta sammanhang beaktas. Hänsyn måste däremot tagas till den undervisning, som seminariernas ämneslärare bestrider i övningsskoleklasser, vilka inte tillhör realskola eller enhetsskola, till den undervisning i ämnesmetodik, som kan komma att uppdragas åt ämneslärare, till undervisning i biblioteksskötsel genom ämneslärare samt till viss individuell undervisning, som får räknas lärarna till godo såsom fullgjord undervisningsskyldighet. Med hänsyn härtill har lärarbehovet vid seminarierna genomgående uppräknats med 20 procent.

Undervisningen i modersmålet, biologi med hälsolära och pedagogik har särskilt stor omfattning vid seminarierna. Lärarbehovet i det hela vid dessa läroanstalter väntas komma att nedgå något under prognosperiodens senare del.

Gruppen skolor för något äldre ungdom omfattar i övrigt handelsgymnasiernas ettårskurser för studenter, de tekniska fackskolorna, sjöbefälsskolorna samt vissa militära skolor, såsom försvarets läroverk i Uppsala, förberedande fältflygarskolan i Viggbyholm och marinens skolor i Karlskrona. Särskilda uppskattningar har endast gjorts för handelsgymnasiernas studentkurser och de tekniska fackskolorna. I övrigt har de här nämnda skolorna sammanförts med folkhögskolorna; inte som skulle det finnas något skäl att tro, att deras utveckling vore parallell med folkhögskolornas, utan emedan gruppen på grund av sin litenhet inte ansetts motivera specialbehandling. Givetvis har därvid endast lärarbehovet i de vanliga skolämnena noterats. Exempelvis sjöbefälsskolorna har lärare såväl i matematik, fysik och kemi som i navigation, sjömanskap och vissa tekniska ämnen. Endast den först nämnda gruppen hör med i detta sammanhang. Undervisningen i navigation och sjömanskap bestrides av sjökaptener och undervisningen i exempelvis maskinlära och maskinritning av civilingenjörer.

Det summerade lärarbehovet för folkhögskolorna och därefter behandlade skolformer framgår av tabell V (s. 101). Gruppen är mycket heterogen och utvecklingen oregelbundnare än för de åldersstadier, som har behandlats tidigare. De ämnen som endast eller huvudsakligen förekommer vid semi-

narierna, förhåller sig annorlunda än de som har en bred ställning vid folkhögskolorna. Undervisningsbehovet som helhet är i stigande under perioden.

Det totala lärarbehovet

Det samlade lärarbehovet vart och ett av läsåren 1957/67 fås genom addition av motsvarande poster i tabellerna I—V. Resultatet framlägges i tabell VI (s. 101). Hjälpklasslärarna är dock icke medtagna i denna tabell. De största anspråken på lärarkraft ställer under hela perioden ämnena modersmålet, matematik och engelska. Vid periodens början ligger engelskan på andra plats men förlorar redan 1958 denna ställning till matematiken i samband med den pågående indragningen av klassavdelningar på real-skolans och flickskolans lågstadier.

Mot den addition av lärarbehovet i enhetsskolan och gymnasiet, som har företagits i tabell VI, kunde möjligen någon invända, att lärjungarna i det fyra-åriga gymnasiet första ring befinner sig i enhetsskoleåldern och att därigenom en viss dubbelräkning skett. Härtill kan dock genmålås, att vid beräkningen i tabell 4 av antalet avdelningar i klass 9 hänsyn tagits till avgången till fyraårigt gymnasium. Först om genom en gymnasiereform under periodens lopp det fyra-åriga gymnasiet allmänt ersättes med ett treårigt, skulle den nuvarande gränslinjen mellan enhetsskolan och gymnasiet avsevärt förskjutas, sannolikt dock utan större konsekvenser för det totala lärarbehovet.

Erinras må, att lärarbehovet för vikarier kvittats mot de besparingar, som uppnås då lärare med full tjänstgöring åtar sig övertimmar eller personer med huvudsaklig sysselsättning på annat håll låter förordna sig som timlärare.

Rekryteringsbehovets delposter

Vid beräkningar rörande rekryteringsbehovet för lärarbanan kan detta lämpligen, i anslutning till redan existerande terminologi på området, uppfattas såsom en summa av tre termer: utvidgningsbehovet, ersättningsbehovet och utbytesbehovet.

Utvidgningsbehovet är det årstillskott av nya lärare, som erfordras för att möjliggöra skolorganisationens volymsändringar.

Ersättningsbehovet är det årstillskott, som behövs för att fylla luckorna efter lärare, som avgår genom pensionering eller dödsfall eller övergår till annan verksamhet.

Utbytesbehovet är det engångstillskott av lärare av visst slag, som erfordras för att lärarkårerna skall få den sammansättning, som i gällande bestämmelser förutsättes som normal. Kalkylerna förutsätter i denna del, att en omskiftning kan ske inom lärarkårerna, varigenom lärare med ofullständig utbildning ersättes med lärare med fullgod sådan.

Det årliga utvidgningsbehovet

Utvidgningsbehovet erhålles, om det totala lärarbehov för året, som har angivits i tabell VI, minskas med det totala lärarbehovet för närmast föregående år. Resultatet av subtraktionerna framgår av tabell VII (s. 102).

Det sammanlagda årliga rekryteringsbehovet för skolorganisationens utvidgning avläses i summakolumnen längst till höger. Det skulle ha sitt maximum år 1960, sedan sjunka några år på grund av årskullarnas krympning och slutligen de två sista åren åter gå upp som en följd av enhetsskolans snabbare genomförande efter ett presumerat riksdagsbeslut år 1962.

De organisatoriska ingreppen under övergångstiden resulterar i oregelbundenheter i utvecklingen, som i vissa ämnen är mycket framträdande. Sålunda är ökningen av undervisningsbehovet i engelska mycket obetydligt år 1958; detta är en konsekvens av den pågående indragningen av klasser i botten av den femåriga realskolan och den sjuåriga flickskolan. Tyskan åter visar en exceptionellt stor ökning år 1958. Detta ämne påverkas ej av indragningarna på det lägsta stadiet. Däremot medför övergången från fyraåriga till treåriga realskollinjer år 1958 tillfälligt ett starkt ökat lärarbehov i tyska, som har högt timtal i klass 1³ men vid allmänna läroverk och kommunala realskolor ej är representerat i klass 1². År 1961 får tyskan åter släppa dessa timmar i samband med att den sista klassen försvinner av de fyraåriga linjer, som 1958 ersatts med treåriga. Franskan visar läsåret 1960/61 en kraftig ansvällning, som beror på att ämnet detta år läses såväl i klass 3³ av de år 1958 inrättade treåriga linjerna som i den ännu förefintliga klass 4¹ av de fyraåriga linjer, vilkas avveckling samtidigt påbörjats.

En begynnande nedgång vid periodens slut spåras endast i ett par ämnen. Mest framträdande är den i ämnesgruppen filosofi, psykologi, pedagogik, som influeras av den antagna krympningen av seminarieorganisationen framemot mitten av 1960-talet.

Det årliga ersättningsbehovet

Inventeringar av lärarkårerna vid de högre skolorna har företagits höstterminerna 1944, 1949 och 1954. Realskoleutredningen har i sitt betänkande s. 45—50, redogjort för den sista av dessa inventeringar.

Realskoleutredningens undersökningar syftade till att fastställa lärarnas fördelning efter tjänsteställning och ämnesinriktning samt åldersfördelningen inom lärarkåren i dess helhet och i de särskilda ämnesgrupperna.

En av huvudtabellerna återges här. Den avser de lärare med lön efter löneplan, som hade akademisk eller jämförlig utbildning. En motsvarande tabell rörande folkskollärare med anställning vid de högre skolorna (utom övningsskollärare) finnes i utredningens betänkande (s. 50).

Tabell 12. Lärare vid de högre skolorna ht 1954 med akademisk eller jämförlig utbildning och lön enligt löneplan, i fördelning efter ämnesinriktning och ålder

Ålder år	Ämnesinriktning									Summa
	teologisk	historisk	filologisk			matematisk	biologisk	merkantil	teknisk	
			svenska o. mod. språk	moderna språk	klassiska språk					
21—23.....	—	2	4	2	—	5	1	—	—	14
24—26.....	4	37	57	61	3	47	21	4	—	234
27—29.....	15	92	112	84	3	103	59	3	3	474
30—32.....	24	105	93	93	1	110	68	15	6	515
33—35.....	30	144	136	131	10	116	101	16	15	699
36—38.....	50	134	143	162	8	106	63	13	18	697
39—41.....	56	116	116	135	16	68	63	10	19	599
42—44.....	58	128	103	131	13	89	74	9	16	621
45—47.....	79	135	111	109	30	85	75	13	13	650
48—50.....	69	120	118	129	28	125	86	8	7	690
51—53.....	52	100	88	109	12	97	63	4	11	536
54—56.....	38	66	55	79	10	68	51	3	9	379
57—59.....	38	71	49	71	17	66	42	6	8	368
60—62.....	40	75	61	83	12	108	64	6	13	462
63—65.....	38	66	68	105	11	106	61	3	5	463
66—68.....	4	6	6	10	2	19	11	2	1	61
Summa	595	1 397	1 320	1 494	176	1 318	903	115	144	7 462
Procent.....	8,0	18,7	17,7	20,0	2,4	17,7	12,1	1,5	1,9	100
Medelålder år.....	47,1	43,7	42,7	44,3	48,3	45,0	44,9	42,3	45,5	44,4

Då det är vanskligt att dra skarpa gränser mellan olika studieriktningar, ansåg utredningen det bäst att starkt begränsa antalet rubriker. Resultaten finge inte pressas i detaljerna; tabellen vore blott avsedd att ge de stora dragen av de i verkligheten mycket flytande utbildningsförhållandena inom de högre skolornas lärarkår.

En approximativ uppskattning av ersättningsbehovet inom olika ämnesgrupper är möjlig redan på grund av tabell 12. För att öka precisionen specialundersökte realskoleutredningen lärarnas bruk av pensioneringsperioderna och deras kvarstående i tjänst efter pensioneringsperiodens utgång. Vidare undersökte den förtidsavgången bland de ordinarie ämneslärarna vid allmänna läroverk, kommunala flickskolor och realskolor samt folk- och småskoleseminarier under femårsperioden 1950—54 (s. 55). Däremot gjorde utredningen intet försök att uppskatta avgången bland de unga lärare, som ännu inte på allvar bundit sig för lärarbanan. »Oscillationen av ungt folk mellan lärarbanan och andra levnadsbanor är snarare att anse som faser i det förlopp, som bestämmer filosofie magistrarnas val av levnadsbana och som resulterar i att omkring tre fjärdedelar definitivt ägnar sig åt lärarbanan», heter det i betänkandet (s. 386). Enligt en undersökning av 1945 års akademikerutredning (SOU 1947: 25, s. 55) har antalet aktiva

lärare inom varje årskull filosofie magistrar åtminstone tidigare, trots en viss personomsättning, brukat hålla sig tämligen konstant under femårsperioden närmast efter examen.

Realskoleutredningen har sammanfattat sin beräkning av ersättningsbehovet under åren 1956—65 i sin tabell 64, s. 387, som lätt kan kompletteras med samma slags beräkningar för ännu ett år, 1966. Det som erhålles ur tabellen är behovet av ersättare för de lärare, som har akademisk examen eller utexaminerats från högre lärarinneseminarium. Avgången bland folkskollärarna vid de högre skolorna undersöktes däremot inte, då denna del av kåren i ovanligt hög grad utgöres av ungt folk, som har långt till pensionsåldern.

Realskoleutredningens tabell över ersättningsbehovet kan inte omedelbart kombineras med den tabell över utvidgningsbehovet, som nyss härletts, då utredningen, såsom redan påpekats, nöjt sig med att summariskt ange lärarnas studieriktning och icke försökt sig på någon uppskattning av ersättningsbehovet inom varje läroämne för sig. En stickprovsundersökning har blivit nödvändig för att möjliggöra en »översättning» av realskoleutredningens terminologi till den här använda. Den har omfattat de lärare vid högre skolor, som är födda åren 1892—1902 och enligt Läroverkslärarnas riksförbunds årsbok för år 1955 tjänstgjorde på ort med någon av begynnelsebokstäverna A—G. För varje lärare har antecknats dels studieriktningen enligt realskoleutredningens terminologi, dels antalet veckotimmar i varje tjänstgöringsämne enligt läroanstaltens katalog.

Särskild statistik har förts över de lärare i psykologi och pedagogik, som kan väntas avgå under den närmaste tioårsperioden.

Den omräknade tabellen har införts som tabell VIII i slutet av detta arbete (s. 102). Av åldersöversikten i tabell 12 framgår, att förhållandevis få lärare år 1954 befann sig inom åldersintervallet 54—59 år. Antalet pensioneringar kunde alltså väntas nedgå de närmaste åren för att sedan åter stiga. Detta bekräftas i stort sett av de fullt utförda beräkningarna i tabell VIII. Vissa fack förhåller sig dock annorlunda. Så är avgången bland teologerna och lärarna i klassiska språk tämligen jämnt fördelad över tioårsperioden. Särskilt utpräglad är däremot minimet i ämnena matematik, fysik och kemi, där det lägsta årsbehovet av ersättare (1962) endast är hälften av det högsta (1957).

Utbytesbehovet

Utbytesbehovet har i det föregående definierats som »det engångstillskott av lärare av visst slag, som erfordras för att lärarkårerna skall få den sammansättning, som i gällande bestämmelser förutsättes som normal».

När det gäller redan anställd personal kan skolförfattningarnas behörighetsbestämmelser dock aldrig strikt tillämpas. Dispensfrågor uppkommer, vissa mänskliga hänsyn måste tagas och lärarens vid tjänsteutövningen

ådagalagda praktiska duglighet måste läggas i vågskålen. Det är under sådana omständigheter svårt att gissa, i vilken utsträckning ett principiellt önskvärt utbyte av lärarkraft kan komma till stånd. Förutsättningen för en än så subjektiv uppskattning är dock alltid, att man känner frekvensen av de olika meriteringstyper, som i praktiken betjänar skolorna.

Vid sidan av meritering av den traditionella typen (filosofisk ämbetsexamen, teologie kandidatexamen eller examen vid högre lärarinneseminarium) kan meritering för tjänstgöring vid högre skolor vinnas genom vidareutbildning efter folkskollärarexamen. I synnerhet på enhetsskolans högstadium torde sistnämnda lärartyp komma att få stor användning, men fasta regler för användningen saknas för närvarande. Det är därför tills vidare nödvändigt att vid inventeringar av lärarkårerna operera med tre lärargrupper, nämligen 1) lärare med traditionell teoretisk meritering, 2) lärare utan sådan meritering men med folkskollärarexamen samt 3) övriga lärare i teoretiska läroämnena.

Redan har nämnts, att realskoleutredningen företagit en allmän inventering av lärarkårerna på löneplan vid de högre skolorna höstterminen 1954. Denna undersökning torde alltjämt ge en tillfredsställande överblick över den på traditionellt sätt utbildade lärarkraftens användning inom större delen av fältet. Beträffande skolor av läroverkstyp har därför de kompletterande undersökningar, för vilka nu skall redogöras, kunnat inskränkas till lärare, som inte avlagt någon av de vanliga lärarexamina — filosofisk ämbetsexamen, teologie kandidatexamen eller examen från högre lärarinneseminarium — och inte heller vunnit ordinarie anställning på annan utbildningsgrund. Även med denna begränsning går undersökningen på en punkt utöver 1954 års inventering: timplärarna har denna gång tagits med, i den mån lärartjänstgöringen kan betraktas som deras huvudsakliga verksamhet. Detta brukar anses vara fallet, om tjänstgöringen omfattar minst 15 veckotimmar.

Vid 1954 års inventering antecknades undervisningsämnena för varje lärare men ej omfattningen av den undervisning han bestred inom varje särskilt ämne. Då den nya undersökningen syftar fram mot en bedömning av utbildningsbehovet inom skilda ämnesgrupper, har denna gång antalet veckotimmar i varje läroämne bokförts, så långt primärmaterialet har medgivit detta.

Inom ett par yngre skolformer har utvecklingen de senaste åren gått så raskt, att 1954 års material måste anses i sin helhet föråldrat. Så är förhållandet med enhetsskolans högstadium och de inbyggda linjerna, vilka på två år, från 1954 till 1956, fördubblat sin lärjungeomslutning. Då lärarkårerna vid dessa skolformer till stor del nyorganiserats under de allra senaste åren, torde deras struktur förtjäna särskild uppmärksamhet. En fullständig genomgång av 1956 års lärarförteckningar för enhetsskolans högstadium och de inbyggda linjerna har därför ansetts påkallad.

Enhetsskolans lärarkår. Primärmaterialet utgöres huvudsakligen av de förteckningar över lärare på enhetsskolans högstadium, som distriktsöverlärarna årligen insänder till skolöverstyrelsen. I de relativt få fall, där undervisningens fördelning på läroämnena icke varit angiven, har kompletteringar erhållits från skoldistriktet skriftligen eller per telefon.

Medtagna vid undersökningen är alla lärare med minst 15 veckotimmar i teoretiska läroämnena på högstadiet med undantag av hjälpklasslärarna. Även vissa lärare med mindre omfattande undervisning (skolledare, studieledare, yrkesvalslärare) har medtagits, om det funnits anledning antaga, att tyngdpunkten av deras tjänstgöring legat på högstadiet; full konsekvens har dock icke kunnat uppnås härutinnan. Då undersökningen gäller den faktiskt fungerande läraruppsättningen, har tjänstlediga lärare icke antecknats, men väl deras vikarier. På ett par ställen har enhetsskolan varit så nära samorganiserad med andra skolformer, att det varit svårt att sortera upp lärarna efter skolform (Kärrtorp, Töre). Det har icke ansetts nödvändigt att i den statistik, som här följer, korrigera för de tre klassavdelningar, som trotsat klassificeringen.

Som en biprodukt har vid undersökningen lärarkårens åldersfördelning erhållits. Här må endast påpekas, i huru hög grad enhetsskolans lärarkår domineras av de unga manliga lärarna. Exaktare framgår detta av nedanstående tablå:

	Antal	Medianålder, år	Procent manliga lärare
Ämneslärare			
ordinarie	82	39	66
icke-ordinarie	99	30	70
Folkskollärare	346	32	80
Timlärare	43	32	72
Samtliga	570	33	75

Här liksom i fortsättningen omfattar gruppen ämneslärare dels adjunkterna och dels innehavarna av ämneslärartjänster i något lägre lönegrad (från högre lärarinneseminarium utexaminerade och med dem likställda). Gruppen folkskollärare omfattar alla de lärare med folkskollärarexamen, som inte på grund av sin tjänst hänförts till ämneslärargruppen, dit hör alltså bland annat innehavarna av enhetsskolans dåvarande tjugutredje-gradstjänster. Timlärargruppen utgöres huvudsakligen av lärare, som på grund av svag meritering icke kunnat ifrågakomma till tjänst på löneplan men åtagit sig undervisning av samma omfattning som övriga lärargrupper. Procentuellt omfattade de så avgränsade grupperna

ämneslärare	31,8	procent	av	kåren
folkskollärare	60,7	»	»	»
timlärare	7,5	»	»	»

En summarisk översikt av meritförhållandena inom dessa grupper meddelas i tabell 13. Flertalet ämneslärare, 157 av 181, hade någon av de vanliga ämneslärarexamina. Inom folkskollärargruppen var de akademiska examina förhållandevis få. Däremot torde vidareutbildning för behörighet till de dåvarande tjugutredjegradstjänsterna ha varit vanlig, ehuru den på grund av materialets ofullständighet icke här kan redovisas statistiskt. Utredningen kompletteras emellertid på denna punkt av skolöverstyrelsens redogörelse för försöksverksamheten läsåret 1956/57. Det framgår av denna, att 176 folkskollärare i tjugutredje lönegraden då tjänstgjorde på enhets-skolans högstadium.

Av tabellen framgår slutligen, att inemot fjärdedelen av timlärargruppen utgjordes av filosofie kandidater.

Tabell 13. Lärarkåren på enhetsskolans högstadium höstterminen 1956 fördelad efter utbildning

Utbildning	Ämneslärare				Folkskol-lärare		Timlärare		Samtliga	
	ordinarie		icke-ordinarie		m	kv	m	kv	m	kv
	m	kv	m	kv						
Dr. lic.	5	1	2	—	—	—	1	1	8	2
Fil. mag. el. teol. kand.	39	14	55	27	2	1	—	—	96	42
H. lärarinneseminarium.	—	11	—	3	—	—	—	—	—	14
Fil. kand.	6	1	8	—	11	4	7	3	32	8
Folkskoll.-ex.	4	—	2	—	263	65	—	—	269	65
Utländsk ex.	—	1	2	—	—	—	3	2	5	3
Teknol. m. fl.	—	—	—	—	—	—	5	—	5	—
Stud. i teol. el. fil. fak.	—	—	—	—	—	—	7	4	7	4
Andra.	—	—	—	—	—	—	8	2	8	2
Summa	54	28	69	30	276	70	31	12	430	140

De olika lärargruppernas befattning med undervisningen i läroämnena framgår av de båda tabellerna 14 och 15. Den första, tabell 14, ger de absoluta talen, den andra, tabell 15, visar, huru undervisningen inom varje särskilt läroämne var fördelad på de tre grupperna ämneslärare, folkskollärare och timlärare. Olikheter i detta avseende mellan läroämnena är som synes betydliga. I de främmande språken, och allra mest i franskan, är ämneslärarundervisningen förhärskande, medan folkskollärarna dominerar undervisningen inom den matematisk-naturvetenskapliga ämnesgruppen och föga mindre inom gruppen historia, samhällskunskap, geografi.

Den i tabell 14 redovisade undervisningen omfattar största delen — men icke all — undervisning i läroämnena på enhetsskolans högstadium. En mindre del av undervisningen skötes av lärare, som har sin huvudsakliga

Tabell 14. Översikt av olika lärargrupperns undervisning på enhetsskolans högstadium höstterminen 1956

Lärargrupp	Antal veckotimmars undervisning i											Summa
	kr	mo	eng	ty	fr	hi sk	ge	ma	bi	fy	ke	
Ämneslärare:												
ordinarie	91	357	368	472	76	216	117	102	64	65	33	1 961
icke ordinarie	65	436	577	491	65	308	198	161	122	98	36	2 557
Folkskollärare:												
med akad. ex.	14	88	63	6	4	59	70	49	51	15	28	447
utan akad. ex.	361	1 358	683	243	3	1 030	601	1 438	726	906	575	7 924
Timlärare	98	166	106	129	6	114	12	175	104	87	116	1 113
Summa	629	2 405	1 797	1 341	154	1 727	998	1 925	1 067	1 171	788	14 002

Tabell 15. Undervisningens procentuella fördelning mellan lärargrupperna inom varje särskilt läroämne på enhetsskolans högstadium

Lärargrupp	kr	mo	eng	ty	fr	hi sk	ge	ma	bi	fy	ke	Totalt
Ämneslärare	24,8	33,0	52,6	71,8	91,6	30,3	31,6	13,7	17,4	13,9	8,8	32,3
Folkskollärare	59,6	60,1	41,5	18,6	4,5	63,1	67,2	77,2	72,8	78,7	76,5	59,8
Timlärare	15,6	6,9	5,9	9,6	3,9	6,6	1,2	9,1	9,7	7,4	14,7	7,9
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

undervisning på enhetsskolans mellanstadium, eller av timlärare med huvudsaklig verksamhet utanför skolan.

Lärarkåren vid de inbyggda linjerna. Inbyggda realskollinjer fanns läsåret 1956/57 vid folkskolorna inom 15 skoldistrikt. Enligt uttalande av 1956 års riksdag bör inbyggda linjer icke upprättas inom nya distrikt. Ännu några år torde skolformen befinna sig i tillväxt, då nya parallellavdelningar kan inrättas på orter, där den redan existerar, men därefter är en avveckling att motse i takt med övergången till enhetsskola.

De inbyggda linjerna är vanligen treåriga och omfattar då klasserna 7—9 av folkskolan eller dess högre avdelning. På några orter är linjerna femåriga (klasserna 5—9); undersökningen har i dessa fall begränsats till de tre högsta klasserna.

Statistiska detaljuppgifter om lärarna på de inbyggda linjerna är relativt svårtillgängliga, då skoldistriktet icke är skyldiga att utge kataloger eller insända motsvarande uppgifter till skolöverstyrelsen. Sju av distriktet har på eget initiativ utgivit kataloger. Tillsammans med uppgifter i Läroverkslärarnas riksförbunds årsbok har dessa kataloger furnerat primärmaterial för undersökningen i vad rör ifrågavarande sju skoldistrikt. Om de inbyggda linjerna i återstående åtta skoldistrikt har förfrågningar gjorts hos vederbörande skolledare.

Lärarkåren vid de inbyggda linjerna omfattade höstterminen 1956 176 lärare med minst 15 veckotimmars tjänstgöring och nådde således upp till

fjärdedelen men icke till tredjedelen av lärarantalet på enhetsskolans högstadium nämnda termin.

I nedanstående tablå anges medianåldern och procenten manliga lärare:

	Antal	Median- ålder, år	Proc. manl. lärare
Ämneslärare:			
ordinarie.....	44	44	55
icke ordinarie.....	42	30	45
Folkskollärare.....	78	32	62
Timlärare.....	12	30	50
Samtliga	176	34	55

Även vid de inbyggda linjerna är lärarkåren påfallande ungdomlig. Endast de ordinarie ämneslärarna visar något högre medianålder. Balansen mellan manliga och kvinnliga lärare är något jämnare än i enhetsskolan. De manliga lärarna är dock i majoritet.

Lärargruppernas procentuella andel i kåren utgjorde för

ämneslärare	48,9	procent
folkskollärare	44,3	»
timlärare	6,8	»

Det stora flertalet av de inbyggda linjerna finns i större städer, däribland Stockholm. Detta torde förklara, att de i större utsträckning än enhetsskolan har förmått draga till sig lärare med akademisk utbildning. Tabell 16 ger en översikt av lärarnas fördelning på samma utbildningsgrupper som i den för enhetsskolan giltiga tabell 13.

Tabell 16. Lärarkåren vid de inbyggda linjerna höstterminen 1956 fördelad efter utbildning

Utbildning	Ämneslärare				Folkskol- lärare		Timlärare		Samtliga	
	ordinarie		icke-ordinarie		m	kv	m	kv	m	kv
	m	kv	m	kv						
Dr. lic.	3	1	—	—	—	—	—	—	3	1
Fil. mag. el. teol. kand.....	20	11	17	20	2	1	1	3	40	35
H. lärarinnesem. ...	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4
Fil. kand.....	1	3	—	1	4	7	3	2	8	13
Folkskoll.-ex.....	—	—	1	2	41	22	—	1	42	25
Utländsk ex.....	—	—	1	—	1	—	1	—	3	—
Teknol. m. fl.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stud. i teol. el. fil. fak.....	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Andra.....	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Summa	24	20	19	23	48	30	6	6	97	79

lärare, som inte har avlagt någon av de traditionella lärarexamina: filosofisk ämbetsexamen, teologie kandidatexamen eller examen från högre lärarinne-seminarium. Vidare har alla ordinarie lärare uteslutits, även om de erhållit sin tjänst efter dispens, samt liksom förut de timlärare, som inte kommit upp till 15 veckotimmars tjänstgöring. Undersökta skolformer är allmänna läroverk, kommunala gymnasier, flickskolor och realskolor samt motsvarande privatläroverk, praktiska realskolor, högre folkskolor, folk- och småskoleseminarier samt tekniska läroverk. Däremot har handelsgymnasierna ansetts kunna uteslutas, då det vanligen är fråga om relativt små läroanstalter, som i stor utsträckning använder timlärare med den huvudsakliga tjänstgöringen på annat håll. Även folkhögskolorna har utelämnats med hänsyn till de vagare behörighetsbestämmelserna för lärare vid denna skolform.

Det material, som efter dessa begränsningar bearbetats, omfattar 1 147 lärare. Uppgifter om deras ålder, examina och tjänstgöring har hämtats ur Läroverkslärarnas riksförbunds årsbok och skolornas kataloger. Medianåldern och procenten manliga lärare anges i nedanstående tablå:

	Antal	Median- ålder, år	Proc. man- liga lärare
Ämneslärare:			
icke ordinarie	99	38	77
Folkskollärare	580	31	61
Timlärare	468	31	64
Samtliga	1 147	31	64

De icke-ordinarie ämneslärarna bildar en alldeles övervägande manlig grupp med högre medianålder än de båda andra grupperna. Direkt jämförelse med enhetsskolan och de inbyggda linjerna är icke möjlig, emedan denna gång endast ämneslärare med ofullständig teoretisk kompetens medtagits. Däremot kan konstateras, att folkskollärarna och timlärarna representerar samma åldersklasser som vid dessa skolformer och att liksom vid dessa de manliga lärarna är i majoritet om också icke i lika stor majoritet som i enhetsskolan.

I tabell 19 är lärarna grupperade efter sin teoretiska utbildning. Under rubriken icke-ordinarie ämneslärare upptages de lärare, som enligt källorna innehade extra ordinarie, extra eller aspiranttjänst i adjunkts- eller ämneslärarkarriären utan att ha avlagt någon av de gängse ämneslärarexamina; vanligen är det fråga om lärare, som avlagt antingen filosofie kandidatexamen eller någon utländsk filosofisk examen.

Antalet civilingenjörer och civilekonomer med full tjänstgöring vid de högre skolorna är givetvis större än som framgår av tabellen, då flertalet lärare med denna utbildning undervisar i tekniska eller merkantila ämnen och därmed faller utanför den statistik, som sammanfattats i tabellen.

Tabell 19. Vissa lärare vid de högre skolformerna ht 1956 grupperade efter teoretisk utbildning

Utbildning	Icke-ordinarie ämneslärare		Folkskollärare		Timplärare		Samtliga	
	m	m	kv	m	kv	m	kv	
Fil. kand.-ex.	16	16	11	5	77	50	104	71
Folkskollärarex.	5	—	341	222	5	8	351	230
Civiling.-examen.	13	1	—	—	6	2	19	3
Civilekonomexamen.	2	1	—	—	—	—	2	1
Utländsk examen.	35	3	—	—	7	3	42	6
Teknologer m. fl.	—	—	1	—	64	10	65	10
Stud. i teol. eller fil. fak.	1	2	—	—	93	59	94	61
Andra.	4	—	—	—	49	35	53	35
Summa	76	23	353	227	301	167	730	417

Gruppen folkskollärare upptar en del filosofie kandidater och en enstaka folkskollärare med lägre ingenjörsexamen. Inemot 300 av folkskollärarna torde ha varit meriterade för tjugutredjegradstjänst eller innehade sådan tjänst efter dispens. Folkskollärare med ämbetsexamen eller högre filosofisk examen har i enlighet med undersökningens plan utelämnats. Timplärargruppen är nästan lika stor som folkskollärargruppen, oaktat lärare med mindre tjänstgöring än 15 veckotimmar uteslutits. Till denna grupp hör flertalet filosofie kandidater, studerande inom teologisk och filosofisk fakultet, teknologer, läroverks- och institutsingenjörer samt mer eller mindre tillfälliga hjälpkrafter med eller utan studentexamen. Timplärare med ämbetsexamen eller annan ordinär lärarexamen är däremot icke med i tabellen.

Fördelningen på läroämnena av den undervisning samma urval av lärare bestrider, framgår av tabell 20. De tekniska läroverken och seminarierna har endast i ringa omfattning behövt anlita hjälpkrafter. Seminariernas övningsskolor, som enligt gällande bestämmelser använder folkskollärare, är givetvis icke medtagna i tabellen.

Det ojämförligt största bristämnet är matematik, men även i modersmålet, engelska, geografi, biologi, fysik och kemi finner man stora absoluta

Tabell 20. Översikt av den undervisning vid högre skolor av äldre typ, som höstterminen 1956 ombesörjdes av vissa lärare med avvikande meritering

Lärargrupp	Antal veckotimmars undervisning i												Summa	
	kr	mo	la gr	eng	ty	fr sp	hi	ge	fi pe	ma	bi	fy		ke
Icke ord. ämneslärare	44	114	59	288	256	46	81	143	8	736	183	359	313	2 630
Folkskollärare.	695	2 251	—	1 051	261	19	1 050	1 396	12	4 437	1 701	1 714	1 098	15 685
Timplärare.	375	1 517	46	1 179	835	125	820	746	89	2 873	738	1 459	1 032	11 834
Summa	1 114	3 882	105	2 518	1 352	190	1 951	2 285	109	8 046	2 622	3 532	2 443	30 149

Tabell 21. Den procentuella fördelningen mellan lärargrupperna av den i tabell 20 avsedda undervisningen

Lärargrupp	kr	mo	la gr	eng	ty	fr sp	hi	ge	fi pe	ma	bi	fy	ke	To- talt
Icke ord. ämneslä- rare	3,9	2,9	(56)	11,4	18,9	(24)	4,2	6,3	(7)	9,1	7,0	10,2	12,8	8,7
Folkskollärare	62,4	58,0	—	41,7	19,3	(10)	53,8	61,1	(11)	55,1	64,9	48,5	44,9	52,0
Timlärare	33,7	39,1	(44)	46,8	61,8	(66)	42,0	32,6	(82)	35,7	28,1	41,3	42,2	39,3
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

tal för den undervisning, som ombesörjes av lärare med en utbildning, som avviker från den traditionella. Däremot beröres de klassiska språken, franskan och spanskan samt filosofi och pedagogik endast obetydligt av lärarbristen.

Huru den i tabell 20 upptagna undervisningen inom varje särskilt läroämne är fördelad mellan de tre grupperna framgår slutligen av tabell 21. Procenttalen för ämnen med mindre än 20 antecknade bristtimmar är satta inom parentes.

Talen i tabellen är inte direkt jämförliga med de i tabellerna 15 och 18 meddelade. Möjligen kan man likväl konstatera en tendens att i de matematisk-naturvetenskapliga ämnena täcka lärarbristen med timlärare av skiftande utbildning i stället för med folkskollärare. Folkskollärarnas ställning är dock i det hela mycket stark även vid de skolor tabell 21 avser.

För *samtliga skolformer*, som avhandlats i detta avsnitt, sammanfattas resultaten i tabell IX (s. 103). I fråga om de äldre skoltyperna har talen i tabell 20 direkt överförts till den sammanfattande tabellen efter reduktion från veckotimmar till heltidstjänster. I fråga om enhetsskolans högstadium och de inbyggda linjerna har först beräknats den andel av undervisningen, som vid proportionell fördelning inom varje huvudgrupp och ämne bestredes av de grupper, som är upptagna i nedre delen av tabellerna 13 och 16 från och med gruppen filosofie kandidater; de ordinarie ämneslärarna har helt uteslutits. De så funna veckotimtalen har efter reduktion till heltidstjänster införts i tabell IX.

Det bör kanske framhållas, att tabellen ingalunda är genomdiskuterad med det som framkommit i detta avsnitt. Bland de upptagna lärarna med »avvikande meritering» kan finnas en och annan, som har sin adjunktskompetens klar utan att detta har framgått av källorna, och där finns alldeles säkert ett icke obetydligt antal, som förr eller senare kommer att accepteras i adjunkts- eller ämneslärarkarriären. Slutligen har det i tabellen lämnats öppet, i vilken utsträckning folkskollärare med vidareutbildning kommer att anställas vid de många skolformerna inom vårt komplicerade system av högre skolor.

Lärarkategoriernas användning: filosofie magistrar och folkskollärare med vidareutbildning

Under den framtid som nu kan överblickas torde undervisningen i teoretiska läroämnen på realskolestadiet eller i varje fall på enhetsskolans högstadium komma att ombesörjas huvudsakligen av två lärarkategorier, nämligen lärare med den traditionella utbildningen för högre skolor (filosofisk ämbetsexamen, teologie kandidatexamen och examen vid högre lärarinneseminarium) och folkskollärare med vidareutbildning.

Enligt den departementspromemoria, som år 1953 godkändes av folkskollärarnas personalorganisationer och sedermera låg till grund för statsmakternas beslut om inrättande av tjänster i dåvarande 23 lönegraden för folkskollärare med viss vidareutbildning, skulle dylika tjänster inrättas på enhetsskolans högstadium och på realskolestadiet vid de allmänna läroverken och jämförliga högre skolor. Antalet tjänster på enhetsskolans högstadium beräknades komma att uppgå till 6 000 à 7 000, vilket på ett ungefär innebar, att 50 procent av undervisningen i teoretiska läroämnen skulle bestridas av folkskollärare med vidareutbildning. I realskolan skulle enligt prop. 149/1954 antalet tjänster för samma lärarkategori beräknas »huvudsakligen» efter lärarbehovet i klasserna 1^s, 2^s och 1^a (och motsvarande). Tjänsterna i enhetsskolan fick ordinarie natur, tjänsterna i realskolan extra ordinarie.

Fyra år senare uppflyttades de vanliga folkskollärartjänsterna en lönegrad. Vid de förhandlingar, som föregick detta beslut, överenskomms enligt referat i prop. 120/1957, s. 9 att vad som år 1953 avtalats med personalorganisationerna om antalet tjänster i 23 lönegraden för folkskollärare med vidareutbildning skall upphöra att gälla. »Detta innebär», säges det i propositionen, »att ianspråktagandet av vidareutbildade folkskollärare inom skolorganisationen i det följande kommer att bedömas uteslutande från skolorganisatoriska synpunkter, beträffande såväl skolform och stadium som antal.» Nya regler fixerades icke, men antalet ordinarie tjänster för folkskollärare med vidareutbildning bestämdes för budgetåret 1957/58 till omkring 40 procent av det totala antalet ordinarie tjänster på enhetsskolans högstadium. Vid de allmänna läroverken och de högre kommunala skolorna bibehölls antalet tjänster för vidareutbildade folkskollärare oförändrat.

Det ligger helt utanför ramen av ett prognosarbete att förutsäga ännu icke fastställda normer för anställandet av folkskollärare med vidareutbildning vid de högre skolorna. En gissning är desto vanskligare, som en del av de hittills inrättade tjänsterna står obesatta och rekryteringen i hög grad är en lönefråga. På sin höjd kan man säga, att om rekryteringen är otillräcklig, det ter sig naturligtast att avse de utbildade för enhetsskolans högstadium och i första hand tänka sig annan lärarpersonal på de äldre skolformernas lågstadium.

I stället för prognoser får man i ett sådant läge nöja sig med att genom-

räkna ett par exempel. De bör differentieras så mycket, att de tillsammans belyser den inverkan på utbildningens omfattning vid universitetet och seminarier, som den statliga normeringen kan tänkas få.

De två räkneexempel, som här skall genomföras, må benämnas 60-procents- och 50-procentsalternativen. Det förra innebär, att 60 procent av lärarkraften i teoretiska läroämnen på enhetsskolans högstadium skall utgöras av filosofie magistrar eller jämställda och att 60 procent av de lärare vid övriga högre skolformer, som enligt tabell IX (s. 103) befunnits ha avvikande meritering, skall remplaceras med filosofie magistrar eller likställda. Det senare alternativet förutsätter, att 50 procent av den nämnda undervisningen i enhetsskolan skall skötas av filosofie magistrar och likställda samt att 50 procent av hjälpkrafterna vid andra skolformer vid tillfälle skall utbytas mot lärare med filosofie magisterkompetens.

Resultaten av beräkningarna framgår av tabellerna X och XI (s. 103 f.). För varje läroämne anges först den enligt alternativets regler beräknade lärarbristen hösten 1957. Därvid har de för enhetsskolan i 1956 års organisation funna talen uppförstorats proportionellt med hänsyn till det år 1957 ökade antalet avdelningar på enhetsskolans högstadium. Vid övriga skolformer har lärarbristen antagits ha samma omfattning som höstterminen 1956.

I tabellernas nedre del anges för varje år det rekryteringsbehov, som beror av organisationens utvidgning (tabell VII) och avgången genom pensioneringar m. m. (tabell VIII), minskat med det antal tjänster på enhetsskolans högstadium (tabell I), som enligt de gjorda antagandena skulle förbehållas folkskollärare med vidareutbildning. Tabellerna visar ett årsbehov, som når sitt maximum något av de närmaste åren; det är avsevärt mindre år 1961, då klass 4^a försvinner av de fyraåriga linjer, som 1958 ställs under avveckling, men repar sig något år 1962 för att sedan i det hela sjunka till periodens slut.

Beräkningen för de särskilda läroämnena är schematiskt gjord. Samma procent av undervisningen i enhetsskolan har i tabellerna anförtrotts åt vidareutbildade folkskollärare, oavsett vilket ämne det är fråga om, lika för franska och matematik. En så stel kvotering är föga sannolik. Den har tillämpats i kalkylerna endast som ett uttryck för att normer för lärarkategoriernas fördelning inom varje särskilt ämne helt och hållet saknas. Vilken fördelning som till sist kommer till stånd, beror av ämnets natur och placering i klasserien och inte minst av tillgången på lärare med olika ämneskombinationer. Detta är emellertid ett spörsmål, som inte kan bedömas, förrän utbudssidan är genomarbetad. Frågan återupptages i detta arbetes avslutande avsnitt.

Skillnaden mellan alternativen är i början av prognosperioden obetydlig men under de sista åren påfallande stor. Orsaken är lätt att se. Övergången från den äldre realskoleorganisationen till enhetsskoleorganisationen innebär en utbyggnad av organisationen i dess helhet med både teore-

tiskt och praktiskt orienterade klasser. Ju mer den äldre realskoleorganisationen hunnit växa till, desto mindre är dock den erforderliga utfyllnaden med teoretiska klasser. Mot slutet kommer övergången till enhetsskola huvudsakligen att innebära en utbyggnad åt det praktiska hållet. Om på en viss ort realskoleorganisationen utbyggs så långt, att den redan omfattar 50 procent av årskullen, skulle övergången till enhetsskola visserligen fördubbla (eller nästan fördubbla) procenttalet, men då enligt 50-procentsalternativet endast hälften av undervisningen skulle bestridas av filosofie magistrar och likställda, skulle detta icke nämnvärt påverka behovet av lärare av den akademiska typen. Däremot skulle det tarvas ett betydande tillskott av folkskollärare med vidareutbildning, större eller mindre alltefter den användning denna lärartyp före övergången kan ha fått i folkskolans högre klasser.

Årsbehovet av folkskollärare med vidareutbildning är vid 60-procentsalternativet 40 procent och vid 50-procentsalternativet 50 procent av det utvidgningsbehov för enhetsskolans högstadium, som beräknas ur tabell I. Därtill kommer behovet av hjälpklasslärare enligt sista kolumnen i samma tabell. Så beräknat erhålles det årliga rekryteringsbehov, som framgår av tabell 22. Någon utredning om det eventuellt förefintliga underskottet av vidareutbildade folkskollärare vid prognosperiodens början har icke företagits, då en sådan undersökning ligger utanför arbetsprogrammet och skulle förutsätta att ytterligare primärmaterial införskaffas.

Icke heller har vid beräkningen av tabellen hänsyn tagits till de folkskollärare med vidareutbildning, som törhända kan ha tjänstgöring inom klasser av folkskolan och dess högre avdelning, som ersätts med enhetsskolans högstadium.

Tabell 22. Årsbehovet av folkskollärare med vidareutbildning för enhetsskolans utvidgning under perioden 1958—1966

Alternativ	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
<i>60-procentsalternativet:</i>									
för normalklasser.	132	198	297	371	324	271	256	307	372
för hjälpklasser.	10	16	26	33	30	22	22	30	30
Summa	142	214	323	404	354	293	278	337	402
<i>50-procentsalternativet:</i>									
för normalklasser.	165	247	371	464	405	339	320	383	465
för hjälpklasser.	10	16	26	33	30	22	22	30	30
Summa	175	263	397	497	435	361	342	413	495

Undersökningen av efterfrågesidan är härmed slutförd. Än en gång må eftertryckligt framhåvas, att de båda alternativ, vari utredningen utmynnat, till sin konstruktion endast är räkneexempel utan varje programmatisk innebörd. Nästa uppgift är att undersöka vad som med universitetsstatistikens hjälp kan utsägas om utbudet av akademiskt utbildad lärarkraft i de vanliga skolämnena.

TREDJE KAPITLET

Årsproduktionen av lärare med akademisk utbildning för de högre skolorna

Fria uppskattningar av examinationen vid universiteten har vid flera tillfällen måst accepteras såsom arbetshypoteser vid behandlingen av de stora organisationsfrågorna på skolväsendets område. Nyorganisationen av universitetsstatistiken enligt kk 574/1954 ger nu möjlighet att angripa frågan med nytt statistiskt material.

Primärmaterial och arbetsprogram

Enligt 1954 års kungörelse skall studerande, som vill avlägga någon av de lägre filosofiska examina, vid examensanmälan avlämna *studietidsdeklaration* enligt av centralbyrån fastställt formulär. Dessa deklARATIONER utgör ett sedan vårterminen 1955 någorlunda fullständigt primärmaterial. Genom kk 239/1956 har skyldigheten att avlämna studietidsdeklaration utsträckts till teologie kandidatexamen med verkan från höstterminen 1956. Det sålunda insamlade materialet har i sin helhet bearbetats, särskilt med hänsyn till de uppgifter, som lämnats av blivande lärare.

Enligt förstnämnda kungörelse skulle vidare studerande inom ifrågasvarande fakulteter, dock ej licentiander och doktorander, varje hösttermin inkomma med *prognosuppgift* enligt av statistiska centralbyrån fastställd blankett. Uppgiftsskyldigheten fullgjordes dock den första tiden icke överallt i tillfredsställande omfattning. Sedan genom en ny kungörelse, nr 669/1955, avlämnandet av prognosuppgift satts som villkor för anteckning i tentamensboken om tentamina och andra prov, kan dock en deltagarfrekvens av omkring 90 procent anses sannolik från och med höstterminen 1956. Den särskilda bearbetning av prognosuppgifterna, som nu har företagits, har begränsats till nämnda termin.

Statistiska centralbyrån torde i andra sammanhang komma att redogöra för materialets insamling vid de olika fakulteterna, bortfallsprocenten och andra omständigheter, som påverkar materialets användbarhet, samt för de övriga detaljspörsmål, som brukar uppmärksammas vid statistiska undersökningar av detta slag. I den undersökning, vars resultat här framlägges, dominerar de praktiska syftena, icke de vetenskapliga. Det är nödvändigt att så snart som möjligt komma fram till approximativa resultat, även om all sannolikhet talar för att dessa mycket snart måste revideras.

Inför de stora organisationsproblem, som nu står på dagordningen både på skolans och på den akademiska undervisningens områden, vore det icke försvarligt att ställa slutsatserna på framtiden, även om man från vetenskaplig synpunkt skulle ha vägande skäl för att hålla inne med resultaten ännu några år.

Redan har nämnts, att den första uppgiften för den föreliggande undersökningen är att utröna, huruvida en förbättrad prognos för de högre skolornas försörjning med lärarkraft kan vinnas med den nya universitetsstatistikens hjälp. Därefter gäller det, i vad mån examinationens fördelning på skolämnena svarar mot skolans behov. Båda dessa spörsmål behandlas här att börja med utslutande med studietidsdeklarationerna som grund, men i ett senare avsnitt diskuteras, i vad mån resultaten modifieras eller säkrare resultat kan vinnas, om jämväl prognosuppgifterna tas i betraktande. Slutligen göres ett försök att siffermässigt förutberäkna lärarproduktionen till och med år 1966. Någon precision kan naturligtvis icke uppnås. Man behövde bland annat känna, huru stor procent av 1960-talets studenter som kommer att inskrivas vid de filosofiska fakulteterna, men därom kan 1950-talets universitetsstatistik givetvis icke ge några upplysningar.

En viss begränsning av den nya universitetsstatistikens räckvidd ligger tills vidare i avsaknaden av en användbar avbrottsstatistik. Måhända kan en sådan om några år åstadkommas på grundval av de förteckningar över närvarande studerande, som det enligt 1956 års kungörelse åligger studentorganisationerna att tillhandahålla. Tills vidare måste man dock reda sig utan denna statistik. Materialet för de nu möjliga slutsatserna måste således väsentligen hämtas ur de under åren 1955 och 1956 vid filosofie kandidat- och magister- samt teologie kandidatexamina avgivna 2 625 studietidsdeklarationerna och de höstterminen 1956 avgivna 10 464 prognosuppgifterna från studerande inom de filosofiska och teologiska fakulteterna.

Den nuvarande lärarproduktionen vid universiteten

Den första bearbetningen av studietidsdeklarationerna har verkställts av statistiska centralbyrån på universitetsutredningens uppdrag.

En översikt av de avgivna studietidsdeklarationerna för filosofie kandidat- och ämbetsexamina åren 1955 och 1956 enligt statistiska centralbyråns bearbetning meddelas i tabell 23. Examinanderna är fördelade efter kön och inskrivningsårgång. I statistiken över fil. ämbetsexamen har examinanderna uppdelats i två grupper, allteftersom examen avlagts enligt 1907 eller 1953 års stadga angående filosofiska examina. Endast fullständiga examina avses, icke fyllnadsprövningar.

Antalet studiedeklarationer överensstämmer inte helt med antalet examina enligt examensstatistiken. År 1955, då 656 ämbetsexamina avlades, inkom sålunda

682 studietidsdeklarationer. Detta beror huvudsakligen på att studietidsdeklarationer för en examen, som avläggs i början av en termin, ofta avlämnas i slutet av föregående termin. Vid eventuella framtida undersökningar torde studietidsdeklarationerna böra omgrupperas, så att full korrespondens uppnås mellan antalet examina och studietidsdeklarationer.

Andra filosofiska examina än filosofie kandidat- och ämbetsexamina är i det bearbetade materialet så sparsamt förekommande, att materialet i dessa delar icke torde berättiga till några slutsatser av prognostiskt värde. Detta gäller även om de höstterminen 1956 avlämnade studietidsdeklarationerna för teologie kandidatexamina. De var 23 till antalet och endast en av uppgiftslämnarna planerade att bli lärare. Detta är en så låg procent, att den måste betraktas som en ren tillfällighet.

Statistiken över examinandernas inskrivningsår kunde möjligen vara behäftad med vissa felaktigheter, då deklaranterna ej sällan förbiser, att tidpunkten för *första* inskrivningen i filosofisk fakultet skulle uppges. Efter den granskning studietidsdeklarationerna underkastats inom statistiska centralbyrån, bör man dock kunna gå ut ifrån att tabellen ger en i det hela korrekt bild av de skilda inskrivningsårgångarnas andel i examinationen under de båda år det är fråga om.

Vill man studera utsikterna för en student att avlägga examen inom viss tid, måste däremot tabellen omarbetas. De äldre inskrivningsårgångarna med deras mindre initialnumerär är från denna synpunkt underrepresenterade i statistiken. Om inskrivningsårgångarna hade varit lika stora, skulle de äldre årgångarnas andel i examinationen ha varit större än som kan utläsas ur tabellen.

Denna omräkning har verkställts i tabell 24. Inskrivningsårgångarna är i denna tabell numrerade från 1 och uppåt, varvid i statistiken för 1955 denna årgång har betecknats som nr 1 och i statistiken för 1956 detta års nyinskrivna som årgång nr 1. De nio första årgångarna hålls i sär i tabellen, medan årgångarna 10—12 har sammanförts. De examina, som avlagts mer än 12 år efter inskrivningen, har i tabellen tänkts koncentrerade till tiden 13—16 år efter inskrivningen. Vid bedömningen av innehållet i tabellen bör hållas i minnet, att därigenom ett litet antal examina beräknats komma till stånd tidigare än som i verkligheten sker.

Tabellen anger antalet examina per 100 studenter av inskrivningsårgångens initialstorlek. Antalet examina inom en viss inskrivningsårgång eller grupp av inskrivningsårgångar enligt tabell 23 har alltså dividerats med årgångens eller gruppens initialstorlek, varvid studerande på teologisk-filosofisk examen och utlänningar har uteslutits. Då antalet studietidsdeklarationer inte exakt överensstämmer med antalet faktiskt avlagda examina, har de så erhållna talen genom en för alla årgångar lika faktor reducerats till de belopp de kan förmodas ha haft, om antalet studietidsdeklarationer och examina varit helt överensstämmande.

Tabell 24. Antal examina åren 1955 och 1956 på 100 studenter av inskrivningsårgångens initialnummerär

Inskrivnings- årgång	Kalenderåret 1955						Kalenderåret 1956					
	Fil.kand.ex.			Fil.ämbetsex.			Fil.kand.ex.			Fil.ämbetsex.		
	m	kv	samtl.	m	kv	samtl.	m	kv	samtl.	m	kv	samtl.
1	0,2	—	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	—	0,1	—	—	—
2	0,8	—	0,4	0,1	—	0,0	0,6	0,4	0,5	0,1	0,1	0,1
3	2,9	0,5	1,8	1,0	0,5	0,8	2,6	1,2	2,0	1,1	0,2	0,7
4	6,5	3,5	5,1	3,8	2,7	3,3	5,6	3,5	4,6	6,4	2,3	4,5
5	7,9	6,7	7,4	6,3	4,7	5,6	6,5	4,2	5,4	7,3	8,9	8,0
6	7,4	6,1	6,8	7,1	10,8	8,8	5,1	4,0	4,6	8,9	11,7	10,2
7	4,0	2,2	3,2	8,2	7,9	8,2	3,3	2,9	3,1	5,5	4,8	5,2
8	2,3	3,6	2,8	5,9	5,2	5,6	3,3	2,4	2,9	4,6	6,0	5,2
9	1,9	2,0	1,6	3,2	2,7	3,0	2,4	1,1	1,9	3,0	2,6	2,9
10—12	0,8	0,5	0,7	1,2	0,9	1,1	1,0	0,4	0,8	2,4	1,6	2,1
13—16	0,4	0,2	0,3	1,7	0,6	1,2	0,5	0,4	0,5	1,5	1,0	1,3
Summa	37,9	26,9	32,5	46,2	39,7	43,5	34,5	22,5	29,5	50,1	45,4	48,3

Det hade varit bättre, om den sista korrektionen kunnat undvikas genom att materialet från början grupperats på annat sätt. Om man emellertid bortser från de troligen obetydliga fel, som kan ha inkommit vid korrektionen, ställes man inför spörsmålet, vilka slutsatser som skulle kunna dras ur tabellen.

Utän ett nytt antagande kommer man icke långt: man nödgas förutsätta, att de olika inskrivningsårgångarna förhåller sig lika i sina examensprestationer, när de tillbragt samma antal år vid universitetet. Är detta riktigt, skulle det vara möjligt att av talen i tabellen sammanställa en bild av den successiva examinering, som sker medan en inskrivningsårgång skrider upp genom åldersserien. Man har då visserligen inte varit i tillfälle att följa någon enda årgång under hela dess utbildning vid universitetet, men man känner examensfrekvensen första året för en viss årgång, andra året för den närmast äldre o. s. v., och bör komma fram till samma totalbild, *förutsatt att årgångarna verkligen förhåller sig lika.*

Den totala examensprocenten inom en grupp av 100 i egentlig mening nyinskrivna skulle då erhållas genom addition kolumnvis i tabellen. Uppmärksammats därvid, att näst sista raden motsvarar tre och sista raden fyra studieår, erhålles summorna längst ner. Av 100 nyinskrivna manliga studenter skulle enligt tabellen 38 kunna beräknas avlägga kandidat- och 46 magisterexamen, om 1955 års statistik varit tillämplig hela deras studietid. Om i stället 1956 års statistik varit gällande, skulle 35 ha avlagt kandidat- och 50 ämbetsexamen. För 100 kvinnliga studenter är motsvarande tal 27 och 40 enligt 1955 års statistik samt 23 och 45 enligt 1956 års statistik. Hela antalet examinerade är naturligtvis inte lika med summan av dessa tal, då som bekant många studenter tar ut båda examina.

I verkligheten är inskrivningsårgångarna inte lika i alla de avseenden, varom här är fråga. De olika examina kan ha utövat olika dragningskraft vid skilda tidpunkter, fordringarna i examen påverkas av ändrade bestämmelser och ändrad praxis. Övergångar mellan olika studieriktningar förekommer i en omfattning, som särskilt bland naturvetarna är stor och måhända har skiftat med åren. Hur pass konstanta talen i en tabell som den ovan anförda är, kan avgöras först efter några år, sedan ett större material har insamlats och bearbetats.

I stället för att undersöka examinationsförhållandena på de stadier av utbildningen, där de skilda inskrivningsårgångarna just nu befinner sig, kunde man uttaga en viss inskrivningsårgång och följa individerna tills de avlagt examen eller avbrutit studierna. Denna metod är värdefull redan emedan den möjliggör ett studium av vissa förhållanden, som inte kommer till synes i examensstatistiken, men den undgår i praktiken icke den svårighet, som nyss nämnts. Skall resultaten praktiskt tillämpas i prognostiskt syfte, måste man göra antagandet, att de nya inskrivningsårgångarna förhåller sig som den undersökta, eller också korrigera resultaten efter fritt bedömande. En annan svårighet ligger i att examensavläggandet inom en viss inskrivningsårgång fortsätter en mycket lång följd av år. Vid den tidpunkt, då cunctatores äntligen är färdiga och examensresultaten börjar kunna överblickas, bestäms måhända studieförhållandena för de nya studentårgångarna av förhållanden, som ganska avsevärt avviker från dem som var rådande, när den undersökta inskrivningsårgången startade sina universitetsstudier.

Bland tänkbara olikheter mellan inskrivningsårgångarna är vad som gäller inställningen till lärarbanan av särskild vikt för denna undersökning. Då examinanderna i sina studietidsdeklarationer är skyldiga uppge, huruvida de tänker bli lärare, borde det vara möjligt att statistiskt belägga skiljaktigheter av detta slag, ifall det finns sådana.

I tabellerna 25—26 meddelas nu statistik över de examinerades inställning till lärarbanan enligt studietidsdeklarationerna för åren 1955 och 1956. För varje inskrivningsårgång eller grupp av årgångar anges antalet examinander, som förklarar sig aspirera på lärarverksamhet, antalet som förklarar sig tillägna annan verksamhet (eller uraktlåtit lämna uppgift), procenten läraraspiranter och procenten män bland dessa.

Det stora flertalet av de blivande lärarna tar givetvis ämbetsexamen (tabell 25). Procenten läraraspiranter bland dem som avlagt denna examen skiftar naturligt nog något alltefter den inskrivningsårgång det är fråga om, men någon tydlig gång i siffervärdena kan icke iakttagas. Där emot skulle 1956 års examensårgång enligt studietidsdeklarationerna räkna ett par procent färre läraraspiranter än 1955 års årgång; skillnaden är dock inte större än att den kan bero på en tillfällighet.

Av stort intresse är, att procenten läraraspiranter är tämligen lika bland

Tabell 25. Åren 1955 och 1956 examinerade filosofie magistrar i fördelning efter inskrivningsårgång och inställning till lärarbanan

Inskrivningsårgång	1907 års examensstadga					1953 års examensstadga					Samtliga				
	lärarasp.	andra	s:a	% lärar- asp.	därav % män	lärarasp.	andra	s:a	% lärar- asp.	därav % män	lärarasp.	andra	s:a	% lärar- asp.	därav % män
1955: 1	2	—	2	(100)	(100)	1	1	2	(50)	(100)	3	1	4	(75)	(100)
2	—	—	—	(100)	—	—	1	1	(0)	—	—	1	1	(0)	—
3	2	1	3	(67)	(100)	12	4	16	75	67	14	5	19	74	71
4	12	—	12	100	75	53	9	62	85	62	65	9	74	88	65
5	27	4	31	87	63	58	15	73	79	62	85	19	104	82	62
6	52	12	64	81	54	72	20	92	78	35	124	32	156	79	43
7	43	5	48	90	56	61	14	75	81	61	104	19	123	85	59
8	27	6	33	82	70	37	8	46	82	57	64	14	78	82	63
9	19	1	20	95	53	18	2	20	90	67	37	3	40	93	59
10—12	15	2	17	88	67	20	2	22	91	60	35	4	39	90	63
13—	10	5	15	67	(80)	19	10	29	66	74	29	15	44	66	76
Summa	209	36	245	85,3	62	351	86	437	80,3	57	560	122	682	82,1	59
1956: 1	—	—	—	(0)	—	—	—	—	(100)	—	—	—	—	(50)	(100)
2	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	1	1	2	—	—
3	—	—	—	—	—	13	5	18	72	85	13	5	18	72	85
4	21	2	23	91	81	67	18	85	79	78	88	20	108	81	78
5	44	15	59	75	61	92	21	113	81	40	136	36	172	79	47
6	55	8	63	87	38	95	23	118	81	52	150	31	181	83	47
7	24	8	32	75	67	42	13	55	76	50	66	21	87	76	56
8	16	8	24	67	44	37	13	50	74	41	53	21	74	72	42
9	9	—	9	(100)	(78)	27	3	30	90	56	36	3	39	92	61
10—12	21	7	28	75	76	36	7	43	86	72	57	14	71	80	74
13—	15	4	19	79	73	25	7	32	78	64	40	11	51	78	68
Summa	205	53	258	79,5	60	435	110	545	79,8	56	640	163	803	79,7	57

Tabell 26. Åren 1955 och 1956 examinerade filosofie kandidater i fördelning efter inskrivningsårgång och inställning till lärarbanan

Inskrivningsårgång	Kalenderåret 1955					Kalenderåret 1956				
	lärarasp.	andra	s:a	% lärarasp.	därav % män	lärarasp.	andra	s:a	% lärarasp.	därav % män
1	2	1	3	(67)	(100)	—	2	2	(0)	—
2	3	9	12	25	(100)	4	9	13	31	(25)
3	28	18	46	61	89	22	32	54	41	77
4	64	50	114	56	64	47	63	110	43	66
5	65	72	137	47	60	71	45	116	61	58
6	65	54	119	55	58	36	45	81	44	61
7	22	26	48	46	77	21	31	52	40	71
8	15	24	39	38	40	18	23	41	44	56
9	14	8	22	64	43	11	14	25	44	64
10—12	17	8	25	68	71	12	15	27	44	75
13—	6	6	12	50	(67)	10	9	19	53	80
Summa	301	276	577	52,2	64	252	288	540	46,7	64

filosofie magistrar med examen enligt gamla och nya stadgan. Det har ibland antagits, att den nya konstruktionen av ämbetsexamen skulle göra denna examen mera tilldragande för studenter, som i lärarbanan endast ser en reservutväg. Procenten blivande lärare bland magistrarna enligt 1953 års stadga skulle då kunna väntas bli lägre än bland magistrarna av den äldre typen. En differens i denna riktning kommer också till synes i 1955 års material men inte i 1956 års. Om det verkligen existerar någon skillnad i dragningskraft mellan de båda formerna av ämbetsexamen, synes den i varje fall vara rätt obetydlig. Tills vidare torde det vara försvarligt att utan åtskillnad mellan de båda examenstyperna räkna med att 80 procent av de nyblivna filosofie magistrarna eller något däröver tänker sig en framtid som lärare.

En tydlig olikhet mellan inskrivningsårgångarna framträder däremot i de kolumner, som anger procenten män bland läraraspiranterna. Denna procent är störst inom de yngsta och de äldsta årgångarna, minst bland dem som tagit examen ungefär på genomsnittstid. Företeelsen bevisar dock inte, att lärarbanan utövar särskilt stor dragningskraft på de yngsta och de äldsta manliga magistrarna. Snarare är det fråga om olikheter i tempot för examensläsningen. Förtruppen och eftertruppen tycks vara övervägande maskulin, de kvinnliga studenterna avancerar mera i samlad flock.

Även bland filosofie kandidaterna är det icke så få, som tänker bli lärare. Tabell 26 ger överraskande höga tal, omkring 50 procent. Till stor del är det dock fråga om studenter, som har för avsikt att längre fram avlägga ämbetsexamen. Detta bekräftas av de upplysningar om sina studieplaner, som filosofie kandidaterna lämnat i studietidsdeklarationerna. Dessa uppgifter summeras i tabell 27.

Tabell 27. Planerade fortsatta studier enligt studietidsdeklarationerna för filosofie kandidatexamen åren 1955 och 1956; endast läraraspiranter

Tidpunkt för lärarverksamheten	Examensårgång 1955					Examensårgång 1956				
	Studier för			Inga studier	s:a	Studier för			Inga studier	s:a
	fil. mag.	lic., teol. kand.	annat mål			fil. mag.	lic., teol. kand.	annat mål		
Lärare omedelbart	35	5	3	19	62	23	9	5	20	57
Lärare senare	164	62	13	—	239	151	39	4	1	195

Icke mindre än 488 av de 553 filosofie kandidaterna med lärarplaner ämnar alltså avlägga ämbetsexamen eller licentiatexamen senare och återkommer då i examensstatistiken. Endast 65 kan väntas använda sin kandidatexamen som definitiv grund för lärarverksamhet, väl huvudsakligen vid folkhögskolor och andra läroanstalter, som icke ovillkorligen kräver ämbetsexamen av sina lärare. Grundar man prognoserna för lärarbanan på ämbetsexamina, behövs endast en mindre korrektion för filosofie kandidater, som blir lärare. Man skulle enligt tabellerna 26 och 27 uppskatta den till 6,1 procent för 1955 års och 5,6 procent för 1956 års filosofie kandidater.

I tabell 28 meddelas motsvarande statistik för dem som har avlagt ämbetsexamen något av sagda år. Materialet är utförligare återgivet för att möjliggöra jämförelser mellan inskrivningsårgångarna. Säkra olikheter dem emellan har dock icke kunnat påvisas; möjligen är tendensen att efterpröva mindre hos de äldre årgångarna.

Däremot är olikheterna mellan grupperna »lärare omedelbart» och »lärare senare» mycket påfallande. Fortsatta studier för licentiatexamen eller för höjning av betygssumman i ämbetsexamen är, såsom man kunde vänta, mycket vanligare bland dem som uppskjuter övergången till lärarbanan. De som inte planerar fortsatta studier går vanligen direkt till lärarbanan. Ett litet antal uppskjuter inträdet på lärarbanan utan att deklarerat några studieplaner. Hur många det kan vara fråga om är svårt att precisera, då gruppen avslöjades först genom en ändring av formuläret höstterminen 1956. Om orsaken till uppskovet med lärarverksamheten i dylika fall är ännu mindre bekant; dröjsmålet kan stå i samband med utlandsresor eller ingående av äktenskap.

Antalet filosofie magstrar, som planerar omedelbar övergång till lärarbanan, utgjorde enligt tabellen omkring 72 procent av dem som över huvud reflekterar på lärarbanan. I relation till hela antalet filosofie magstrar uppgick gruppen till omkring 58 procent (59,5 procent 1955 och 56,9 procent 1956). Resultatet verkar rimligt.

Då inemot 30 procent av de blivande lärarna uppskjuter inträdet på lärarbanan, kommer tillflödet av lärarkraft från en viss examensskull att

Tabell 28. Planerade fortsatta studier enligt studietidsdeklarationerna för filosofisk ämbetsexamen kalenderåren 1955 och 1956; endast läraraspiranter

Tidpunkt för lärarverksamhet	Inskrivningsårgång	1955					1956				
		Studier för			Inga studier	S:a	Studier för			Inga studier	S:a
		lic.ex. teol. kand.	efter-prövn.	annat mål			lic.ex. teol. kand.	efter-prövn.	annat mål		
Lärare omedelbart	1—3	—	—	—	6	6	2	—	—	3	5
	4	6	2	2	24	34	9	4	4	35	52
	5	8	6	5	34	53	14	8	9	66	97
	6	7	8	9	71	95	5	10	7	71	93
	7	13	4	6	63	86	4	8	5	41	58
	8	3	7	1	36	47	6	7	2	29	44
	9	4	3	—	25	32	3	1	4	22	30
	10—12	4	2	2	21	29	7	—	4	34	45
	13—	3	—	4	17	24	5	2	2	24	33
	Summa	48	32	29	297	406	55	40	37	325	457
Proc.	11,8	7,9	7,1	73,2	100	12,0	8,8	8,1	71,1	100	
Lärare senare	1—3	7	3	1	—	11	7	2	—	—	9
	4	17	7	7	—	31	19	12	3	2	36
	5	17	10	5	—	32	20	14	3	2	39
	6	17	11	1	—	29	26	20	7	4	57
	7	13	5	—	—	18	5	1	1	1	8
	8	6	7	4	—	17	3	3	2	1	9
	9	2	1	2	—	5	3	1	1	1	6
	10—12	4	2	—	—	6	6	3	—	3	12
	13—	1	1	3	—	5	3	1	3	—	7
	Summa	84	47	23	—	154	92	57	20	14	183
Proc.	54,5	30,5	14,9	—	100	50,3	31,1	10,9	7,7	100	

icke oväsentligt påverkas av förseningens storlek. Man vet icke mycket härom; kompletterande antaganden är oundgängliga.

Av de 84 filosofie magistrar av 1955 års kull, som anmält sig ämna avlägga licentiatexamen eller teologie kandidatexamen, innan de övergår till lärarbanan, kommer väl icke alla att verkligen bli lärare. Kanske kan man gissa på att tre fjärdedelar kommer att sluta som lärare. En del av dessa går till läroverken omedelbart efter licentiatexamen, andra fullföljer studierna med disputation, några inträder i läroverkens tjänst först efter några år som akademiska lärare. Här antages, att de börjar i genomsnitt fyra år efter ämbetsexamen. Det tillskott av aktiva lärare, som skulle vara att motse efter denna tid, komme under de gjorda antagandena att uppgå till 9,3 procent av den årskull filosofie magistrar de tillhör.

Lika vanskligt är det att avgöra, huru många som verkligen kommer av de sammanlagt 70 filosofie magistrar, som uppskjutit övergången till lärarbanan utan att planera licentiatstudier, och att bedöma, när de kan väntas inträda i lärarkårerna. Här antages, att alla de 70 blir lärare och att de i genomsnitt påbörjar lärartjänstgöringen med ett års försening. Denna

grupp kan anslås till 10,3 procent av den årskull filosofie magistrar de tillhör.

Givetvis måste även de lärare, som går direkt på lärarbanan, i regel frigöra sig från katedern för längre eller kortare tid, om de skall fortsätta studierna. Då lärarna i den reglerade befordringsgången redan efter tre terminer når extra ordinarie anställning, torde detta vanligen kunna ske i den formen att de tar tjänstledighet och ersättare anställs. Behovet av vikarier har emellertid redan på visst sätt beaktats på efterfrågesidan. Några speciella hänsyn till de fortsatta studierna inom den grupp, som omedelbart övergår till lärarbanan, behöver på grund härav icke tagas vid genomräkningen av utbudssidan.

Årstillskottet aktiva lärare med avslutad akademisk utbildning skulle enligt vad ovan sagts utgöra

- 1) 59,5 procent av årets examination av filosofie magistrar och 6,1 procent av årets examination av filosofie kandidater,
- 2) 10,3 procent av de filosofie magistrar, som utexaminerades närmast föregående år samt
- 3) 9,3 procent av de filosofie magistrar, som utexaminerades för fyra år sedan.

Någon kan möjligen förmoda, att en sådan beräkning måste utfalla för högt, emedan en del av de under året examinerade filosofie magistrarna redan tidigare övergått till lärarbanan. Härtill kan genmålans, att beräkningarna avser tillskottet av lärare med avslutad akademisk utbildning. Om en filosofie studerande, som redan är aktiv lärare, avlägger sin sista tentamen och förklarar för filosofie magister, ökas den del av lärarkåren, varom här är fråga, med ett nummer. Samtidigt minskas visserligen kåren av ofullständigt utbildade lärare med en man, vartill hänsyn måste tas, om en balansräkning för den ofullständigt utbildade delen av kåren skall uppgöras. Tills vidare torde man kunna nöja sig med antagandet, att luckan efter den lärare, som överförs till en mera kvalificerad grupp, i praktiken fylls av någon läraraspirant, som liksom sin företrädare ställer sig till förfogande i förtid och i sinom tid liksom denne avlägger fullständig examen.

Då examensfrekvensen inom varje inskrivningsårgång är bekant från tabell 24, kan man, om de funna siffrorna antas giltiga för varje särskild inskrivningsårgång, beräkna det bidrag denna ger till lärarproduktionen ett visst år. Den skulle utgöra 59,5 procent av årgången tillhörande studenter, som året i fråga avlägger ämbetsexamen, och 6,1 procent av dem som avlägger filosofie kandidatexamen, vidare 10,3 procent av de studenter av samma inskrivningsårgång, som har avlagt ämbetsexamen närmast föregående år och slutligen 9,3 procent av de studenter inom årgången, som avlagt ämbetsexamen fyra år tidigare. De så utförda beräkningarna för varje särskild inskrivningsårgång kan sammanställas till en tabell, uppställd som tabell XII i slutet av detta arbete (s. 104). Det obetydliga lärartillskott, som härrör från de tre yngsta årgångarna, har tänkts

koncentrerat till årgång 3 och det något större antal, som avslutar sin utbildning mer än 16 år efter inskrivningen, har sammanförts med tillskottet från inskrivningsårgångarna 13—16. I tabellen ges slutligen till höger summan av de fyra posterna, alltså hela den procent av inskrivningsårgången, som under året, efter avslutade studier, övergår till lärarbanan.

Om beräkningarna grundas på 1956 års siffror i stället för på 1955 års, erhålles en likadan tabell, dock i stort sett med något större tal, eftersom examensfrekvensen 1956 låg något högre än 1955. Tabell XII är i verkligheten en sammanarbetning av 1955 och 1956 års tabeller, varvid den senare tilldelats dubbel vikt.

Vore årskullarna lika i alla relevanta avseenden och alltså bland annat lika stora, skulle den totala lärarproduktionen under årens lopp från en inskrivningsårgång erhållas genom addition av talen i sista kolumnen med beaktande av att i tabellen årgångarna 10—12 och 13—16 sammanförts på var sin rad. Tabellen skulle då berättiga till påståendet, att för närvarande inemot 38 procent av en inskrivningsårgång blir lärare.

Det är kanske bäst att inte operera alltför lättvindigt med detta till sin innebörd något oklara tal, som vida distanserar alla tidigare uppskattningar. Vad som i verkligheten inträffat är en mycket stor ökning av antalet ämbetsexamina, från 328 år 1952 till 810 år 1956. En del, men icke hela denna ökning kan förklaras genom den ökade inskrivningen i de filosofiska fakulteterna. En annan del beror sannolikt på minskningen i examensfordringarna enligt 1953 års examensstadga. Bakgrunden är dock otvivelaktigt den hektiska utvecklingen på den högre skolans område under efterkrigstiden, som öppnat ständigt nya placeringmöjligheter för unga människor med akademisk lärarutbildning.

Att en sådan expansion varit möjlig och faktiskt inträffat, skärper givetvis betänkligheterna mot resonemang, där man laborerar med antagandet, att skilda inskrivningsårgångar i det väsentliga skulle förhålla sig lika. Ett längdsnitt, som avhandlar en enstaka äldre årgång, måste befaras ge resultat, som inte längre är aktuella, åtminstone om det gäller så speciella ting som antalet ämbetsexamina och övergången till lärarbanan. Och ett tvärsnitt, sådant som det här försökta, kan på sin höjd sägas gälla för en fingerad inskrivningsårgång. Om en tabell med samma innehåll som tabell XII hade upprättats för varje år under 50-talet, skulle man sannolikt ha funnit stigande procenttal år efter år. Och om — en gång i tiden — den nuvarande trenden på skolans område brytes, är det ganska antagligt, att procenttalen åter dalar. Det som under sådana omständigheter kan räknas ut på grundval av det nu befintliga materialet gör kanske inte i allo skäl för namnet prognoser. På sin höjd får man en vink om vart det kunde bära hän, om nuvarande samhällssituation och nuvarande studievillkor förbleve oförändrade under en längre följd av år.

De blivande lärarnas ämnesval

För bearbetning med avseende på deklaranternas ämnesval har från statistiska centralbyrån under hand överlämnats ett material av 1 199 studietidsdeklarationer, som vid ämbetsexamina åren 1955 och 1956 avlämnats av blivande lärare.

Vid bearbetningen har läraraspiranter, som tänker licentiera, i viss utsträckning hållits isär från övriga deklaranter. För varje skolämne har tillskottet av lärare genom examinationen sagda år beräknats, uttryckt i heltidstjänster. En filosofie magister med examen i engelska och tyska har därvid antagits få halva sin tjänstgöring förlagd till vardera ämnet, och en som har examen i engelska, tyska och franska har förutsatts få en tredjedel av undervisningen i vart och ett av dessa tre ämnen. Lärare, som har betyg i ettdera av ämnena nordiska språk och litteraturhistoria, har antagits komma att — eventuellt efter komplettering i det andra ämnet — bestrida undervisning jämväl i modersmålet. Analogt har förfarits i fråga om filosofie magistrar med betyg i ettdera av ämnena botanik och zoologi. Läraraspiranter med slaviska språk i kombination med annat levande språk har helt påförts det senare ämnet. I kolumnen för filosofi och pedagogik har endast medtagits läraraspiranter, som givit dessa ämnen en så pass bred plats i examen, att de kan förmodas vara beredda att vid behov undervisa i någotdera ämnet.

Tabellerna 29 och 30 ger en första överblick av bearbetningsresultatet. Lärarproduktionen är i dessa tabeller uppdelad på olika sätt: efter examensår, efter kön och efter de deklarerade studieplanerna. På sista raden i vardera tabellen är totalresultatet upptaget. Tabell 29 anger antalet hela lärarkrafter, som kan påräknas i varje ämne, tabell 30 skolämnenas relativa andel av varje grupp. Kristendomsämnet är icke medtaget i översikten, ehuru ett fåtal lärare hade ämnet i sin ämbetsexamen. Anledningen är

Tabell 29. Lärartillskottet i de vanliga skolämnena enligt de åren 1955 och 1956 för ämbetsexamen avgivna studietidsdeklarationerna; absoluta tal

	Läroämne												Summa
	mo	la gr	eng	ty	fr	hi	ge	fi ps pe	ma	bi	fy	ke	
Examensår:													
1955.....	83	9	107	57	40	55	56	23	42	30	41	17	560
1956.....	109	13	114	51	44	69	69	19	41	49	36	22	636
Kön:													
män.....	93	18	90	45	29	88	86	34	70	46	66	27	692
kvinnor.....	99	4	131	63	55	36	39	8	13	33	11	12	504
Studieplaner:													
lic.ex. el. teol.kand ..	40	15	35	13	15	34	33	14	24	21	23	13	280
andra eller inga.....	152	7	186	95	69	90	92	28	59	58	54	26	916
Samtliga.....	192	22	221	108	84	124	125	42	83	79	77	39	1 196

Tabell 30. Lärartillskottets procentuella fördelning på skolämnena inom samma grupper som i föregående tabell

	Läroämne												Summa
	mo	la gr	eng	ty	fr	hi	ge	fi ps pe	ma	bi	fy	ke	
Examensår:													
1955.....	14,8	1,7	19,2	10,1	7,1	9,7	10,0	4,1	7,4	5,4	7,3	3,1	100
1956.....	17,1	2,0	17,8	8,1	7,0	10,9	10,8	3,1	6,5	7,6	5,7	3,4	100
Kön:													
män.....	13,4	2,6	12,9	6,5	4,2	12,7	12,4	4,9	10,2	6,7	9,6	4,0	100
kvinnor.....	19,7	0,9	26,0	12,5	11,0	7,1	7,8	1,7	2,5	6,4	2,2	2,3	100
Studieplaner:													
lic.ex. el. teol.kand. ...	14,3	5,3	12,5	4,6	5,4	11,9	11,6	5,1	8,7	7,5	8,3	4,7	100
andra eller inga.....	16,6	0,8	20,3	10,4	7,6	9,9	10,1	3,1	6,4	6,3	5,9	2,8	100
Samtliga.....	16,1	1,9	18,5	9,0	7,1	10,3	10,4	3,6	6,9	6,6	6,4	3,3	100

att siffror ännu icke är i full utsträckning tillgängliga från de teologiska fakulteterna, där den huvudsakliga utbildningen av kristendomslärare äger rum.

Totaliter har lärarproduktionen under de två åren varit störst i engelska och modersmålet med geografi och historia nära jämställda på tredje och fjärde plats. Olikteterna mellan åren 1955 och 1956 var dock betydande. Särskilt fäster man sig vid den starka uppgången i biologi, geografi, historia och modersmålet från det förra till det senare året. Bristämnen matematik och fysik har däremot fått sin plats i examinationen ytterligare beskuren.

Olikteterna i ämnesval mellan män och kvinnor framgår mycket klart av båda tabellerna. De kvinnliga filosofie magistrarna dominerar, såsom man skulle vänta, i de moderna språken och är någorlunda jämstarka med de manliga i biologi men befinner sig i minoritet i klassiska språk, historia, geografi och kemi för att inte tala om den specifikt maskulina gruppen matematik—fysik.

Även licentiandgruppen visar sig vara i viss utsträckning särpräglad. De matematisk-naturvetenskapliga ämnena är starkare företrädade i licentiandernas ämbetsexamina och likaså de klassiska språken, medan de moderna språken är starkt underrepresenterade inom gruppen i fråga.

En skillnad mellan licentianderna och övriga filosofie magistrar framträder även i frekvensen av höga betyg. En detaljundersökning har givit de tal, som sammanställts i tabell 31. För modersmålet har vitsorden i nordiska språk och litteraturhistoria räknats, för biologi vitsorden i botanik och zoologi, för övriga skolämnena endast det akademiska vitsordet i huvudämnet.

De absoluta talen har i många fall varit mycket små, men ämne för

Tabell 31. Procenten vitsord med valören tre eller därutöver i de åren 1955 och 1956 avlagda ämbets-
examina

Grupp och år	mo	la gr	eng	ty	fr	hi	ge	ma	bi	fy	ke	Samt- liga
1955: licentiander	29	63	33	60	53	68	45	15	18	8	21	34,5
övriga	13	17	20	22	24	55	15	0	9	3	15	17,9
1956: licentiander	20	75	32	53	67	66	23	10	21	12	48	32,4
övriga	9	27	18	22	24	50	9	0	6	2	21	15,5

ämne framträder ändå den tendens man kunnat vänta: procenten höga betyg är avsevärt större inom licentiandgruppen. Vissa karakteristiska olikheter mellan de olika ämnena torde också kunna utläsas av tabellen. Någon vikt får naturligtvis icke läggas vid procentalen i de ämnen, där antalet avgivna vitsord är mycket lågt, men onekligen är betygsfördelningen påfallande olika i ämnen som historia å ena sidan och matematik eller fysik å den andra.

En annan detaljundersökning gäller antalet i examen ingående skolämnen. Tvåämneskombinationer är det vanliga, tre skolämnen förekommer i omkring 20 procent av de avlagda examina, och mer än tre skolämnen hör till de stora sällsyntheterna. Tabell 32 ger en fylligare bild av dessa förhållanden. Treämneskombinationer är något vanligare bland de kvinnliga filosofie magistrarna än bland de manliga och naturligt nog vanligare bland de magistrar, som inte tänker fortsätta studierna, än bland licentianderna. De tre vanligaste treämneskombinationerna är de övervägande kvinn-

Tabell 32. Förekomsten av kombinationer med tre eller flera skolämnen i de av blivande
lärare åren 1955 och 1956 avlagda ämbets-
examina

Kombination	Licentiandgruppen			Övriga examinander			Samt- liga
	m	kv	båda	m	kv	båda	
Eng, ty, fr	2	1	3	19	40	59	62
Ma, fy, ke	14	—	14	30	6	36	50
Mo, eng, ty	—	1	1	4	18	22	23
Mo, eng, fr	1	—	1	5	9	14	15
Eng, ty, fi	2	2	4	4	4	8	12
Mo, hi, fi	3	—	3	3	2	5	8
Eng, ty, ge	—	—	—	2	4	6	6
Eng, fr, ge	—	1	1	1	4	5	6
Eng, fr, fi	1	—	1	2	3	5	6
Andra, övervägande							
humanistiska	10	1	11	13	18	31	42
naturvetenskapliga	1	1	2	10	5	15	17
Komb. av 4 skolämnen (hum.)	—	—	—	1	—	1	1
Komb. av 5 skolämnen (blandad)	—	—	—	1	—	1	1
Summa	34	7	41	95	113	208	249
Totalantal examina	235	48	283	459	457	915	1 199
Proc. med mer än 2 skolämnen	14	15	14	21	25	23	20,8

liga engelska—tyska—franska och modersmålet—engelska—tyska samt den övervägande manliga matematik—fysik—kemi.

De båda detaljundersökningarna har föranletts av speciella behov inom skolorganisationen: gymnasiets och enhetsskolans. För gymnasiet förestår av allt att döma en livlig utveckling under 1960-talet. I den mån lektorsproduktionen visar sig otillräcklig för de stigande behoven, måste lärare utan licentiatexamen ta en större andel av gymnasieundervisningen. Det skulle då onekligen ha varit önskvärt, att litet fler filosofie magistrar hade satsat till sin examen med ett toppbetyg.

Enhetsskolan torde stå inför en ännu större kvantitativ utveckling under 1960-talet. För denna skolform är det särskilt önskvärt att förfoga över lärare med ett tämligen brett ämnesregister. Man måste från denna synpunkt beklaga, att en ämbetsexamen av 1956 års modell alltför ofta endast består av två skolämnen jämte pedagogik.

Under 1950-talets svåra lärarbrist har det varit angeläget att på kort tid få fram ett så stort antal lärare som möjligt med godtagbar kompetens. När ett omslag kommer och lärartillgången blir bättre, kommer antagligen läraraspiranterna att mer än nu bygga ut sin ämbetsexamen utöver stadgans minimum. Ur skolväsendets synpunkt kunde man önska att därvid genom läraraspiranternas fria val en meriteringsdifferentiering komme till stånd, som bättre än stadgans minimiexamina kunde tillgodose de differentierade behoven inom skilda delar av den stora skolorganisationen.

Vänder man sig så till den för prognosarbetet viktigare frågan om de fortskridande förändringarna i ämnesvalet, är det nödvändigt att koncentrera materialet, så att jämförelserna kommer att bygga på tillräckligt stora tal. I detta syfte har de olika grupperna av läraraspiranter sammanförts och vissa angränsande grupper av inskrivningsårgångar sammanlagits. Materialet fördelas därigenom på sex inskrivningsgrupper. I 1955 års material (tabell 33) varierar därefter antalet individer i varje grupp mellan 70 och 123 och i 1956 års material (tabell 34) mellan 68 och 149.

Tabell 33. Skolämnenas procentuella fördelning inom olika inskrivningsårgångar av de år 1955 examinerade filosofie magistrar, som ämnar övergå till lärarbanan

Inskrivnings-årgång	Antal lärarkrafter	mo	eng	ty fr	hi	ge	bi	ma fy ke	övriga	Summa
1—4	78	12	18	21	7	6	1	26	9	100
5	86	13	21	19	7	9	6	23	2	100
6	123	18	22	19	12	9	6	11	3	100
7	103	19	20	16	8	13	7	12	5	100
8—9	102	13	18	17	11	11	5	16	9	100
10—	70	11	14	10	12	10	6	26	10	100
Samtliga årgångar										
Antal lärare		83	107	97	55	56	30	100	34	562
Procent		15	19	17	10	10	5	18	6	100

Tabell 34. Skolämnenas procentuella fördelning inom olika inskrivningsårgångar av de år 1956 examinerade filosofie magstrar, som ämnar övergå till lärarbanan

Inskrivningsårgång	Antal lärare	mo	eng	ty fr	hi	ge	bi	ma fy ke	övriga	Summa
1—4	101	12	14	11	9	14	7	26	7	100
5	138	18	20	16	10	10	7	15	4	100
6	149	20	21	16	11	11	10	6	5	100
7	68	18	18	19	10	11	7	13	4	100
8—9	88	16	16	16	14	7	6	19	6	100
10—	93	16	15	13	10	12	8	20	6	100
Samtliga årgångar										
Antal lärare		109	114	95	69	69	49	99	33	637
Procent		17	18	15	11	11	8	15	5	100

Av samma skäl har vid uppdelningen efter läroämnen vissa ämnen sammangräpits: tyska med franska samt fysik och kemi med matematik. De minsta ämnena — kristendomskunskap, klassiska språk och filosofi (psykologi, pedagogik) — har slutligen fått bilda en gemensam grupp av »övriga ämnen». Tabellerna ger lärarproduktionens procentuella fördelning efter ämnen resp. ämnesgrupper inom varje inskrivningsårgång eller grupp av inskrivningsårgångar. Avsikten har varit att undersöka, huruvida de olikheter inom inskrivningsårgångarna, som eventuellt komme att konstateras, kunde ha något att säga om pågående skridningar i ämnesvalet.

Att inskrivningsårgångarna skiljer sig åt i avseende på examensfrekvensen i de olika läroämnena, faller starkt i ögonen vid studiet av de båda tabellerna. Gruppen matematik—fysik—kemi är sålunda någorlunda väl representerad bland de äldsta och de yngsta examinanderna men mycket svagare i mellanårgångarna. Biologien visar en motsatt tendens, ehuru mindre utpräglad. I första ögonblicket kunde man vara frestad att spå bättre tider för den matematiska ämnesgruppen, när de yngre inskrivningsårgångarna kommer upp i examensåldern.

En jämförelse mellan tabellerna kommer dock denna slutsats att vackla. Vore det fråga om en faktisk olikhet i ämnesvalet och inte bara i examensfrekvensen, borde det minimum, som den matematiska gruppen i 1956 års tabell företer vid sjätte inskrivningsårgången, ligga vid femte inskrivningsårgången i 1955 års tabell. Detta är inte fallet: minimet intar samma plats i båda tabellerna.

Det förefaller således vara något annat som bestämmer examenskurvans påfallande form inom matematikergruppen. Om studietidens längd visar särskilt stark spridning inom gruppen, skulle man i själva verket vänta, att gruppen vore relativt starkare representerad bland de yngsta och de äldsta och att minimet i mellanårgångarna skulle ha samma plats i tabellerna år från år, just som förhållandet är enligt tabellerna. Det torde alltså vara

omöjligt att av det begränsade material, som för närvarande står till buds, och med den metod, som här försökts, komma till bestämda slutsatser om löpande ändringar i ämnesvalet.

Icke heller andra förfaranden som prövats har givit tillfredsställande resultat. Först när den nya examensstatistiken fungerat ännu ett par år, kan den väntas ge fasta hållpunkter för bedömandet av de pågående ändringarna i inskrivningsårgångarnas ämnesval.

Under sådana omständigheter nödgas man tills vidare godtaga procenttalen i tabell 30 såsom mått på den nuvarande lärarproduktionen i skolämnen. Serierna för 1955 och 1956 har i tabell XIII (s. 104) sammanarbetats, varvid 1956 års siffror givits dubbel vikt.

Slutligen må framhållas, att resultaten i detta avsnitt naturligtvis är osäkra i samma mån som primäruppgifterna är svävande. Några deklaranter vet vid tiden för examen ännu inte, om de skall bli lärare eller välja annan bana. Ännu obestämdare är uppgifterna om fortsatta studier. En deklaratant skriver ungefär så här: »Möjligheten är inte utesluten att efter någon tid studierna fortsättes, i så fall för licentiatexamen.» Och en annan: »Om ekonomiska möjligheter föreläge, skulle alternativet fortsatta studier ha valts. Ännu är detta val ej helt avgjort.» Antagligen har deklaranterna med dylika uttalanden fullt korrekt angivit sin situation, men svaren är besvärliga ur klassificeringssynpunkt. Vissa olikheter mellan tabellerna i detta och föregående avsnitt torde bero på att svaren bedömts och grupperingen utförts av olika personer.

Studenternas prognosuppgifter

Flertalet av prognosuppgifterna härrör från studenter, som ännu har tämligen lång tid kvar till examen. Av dem som deklarerat kommer utan tvivel somliga att avbryta studierna, övergå till annan fakultet eller på annat sätt revidera sina examensplaner. Och om det som kommer efter examen har nog många rätt dimmiga föreställningar; andra har visserligen preciserade levnadsplaner men är beredda att ändra dem, om något särskilt lockande kommer inom synfältet. Slutsatser, som dras av prognosuppgifterna, måste därför kringgärdas med ännu starkare reservationer än resultat som framgått ur studietidsdeklarationerna. Icke desto mindre torde prognosuppgifterna småningom komma att bli ett värdefullt komplement redan därför att de ger upplysningar även om studerande, som inte har examensplaner i egentlig mening men ändå räknar med en framtida lärarverksamhet exempelvis på enhetsskolans eller folkskolans högstadium.

Tabellerna 35—37 ger den första översikten av studenternas examensplaner enligt prognosuppgifterna.

Procenten läraraspiranter bland dem som studerar på fil. kand. är låg inom de yngre årgångarna, särskilt om man jämför med vad som enligt 1956 års studietidsdeklarationer gäller för de färdiga filosofie kandidaterna. Den stiger visserligen med tiden, men det är dock långt kvar till de 47 procent, som deklarerats inför examen.

Tabell 35. Fördelningen efter inskrivningsårgång av de studerande, som enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57 ämnade avlägga filosofie kandidatexamen

Inskrivningsårgång	Lärar- aspiranter	Andra	Summa	Proc. lärar- aspiranter	Därav procent män
1	199	628	827	24,1	59,3
2	81	391	472	17,2	49,4
3	81	306	387	20,9	65,4
4	68	182	250	27,2	57,4
5	43	144	187	23,0	58,1
6	31	102	133	23,3	48,4
7	29	58	87	33,3	58,6
8—10	49	82	131	37,4	57,1
>10	28	66	94	29,8	57,1
Samtliga	609	1 959	2 568	23,7	57,6

Bland dem som läser på ämbetsexamen är förhållandet det motsatta: prognosuppgifterna har för alla åldrar högre tal än studietidsdeklarationerna. Under de första åren är tendensen även här stigande: ett maximum om 95 procent nås efter 5 år. För de äldsta är procenten något lägre men alltjämt högre än de 80 procent, som framgått av studietidsdeklarationerna.

Tolkningen av dessa sifferserier är vanskelig. Sannolikt bedömes dock framtidsutsikterna successivt med stigande realism. I en icke alltför avlägsen framtid, när man statistiskt har följt ett antal inskrivningsårgångar fram till examen, blir det måhända möjligt att hänga på någon empiriskt funnen korrektionsfaktor, som reducerar procentalen till vad erfarenheten visat är hållbart.

Tabell 37 gäller de studenter, som bedriver akademiska studier utan att sikta på någon examen. Endast 23,5 procent av denna grupp har antecknat sig som blivande lärare. En del av dessa syftar väl till att förvärva sådant särskilt tentamensbevis, som tillsammans med folkskolläraryxamen grundlägger adjunkt-kompetens. Antalet utställda tentamensbevis har dock hittills varit så pass obetydligt, att det helt försvinner inom den

Tabell 36. Fördelningen efter inskrivningsårgång av de studerande, som enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57 ämnade avlägga filosofisk ämbetsexamen

Inskrivningsårgång	Lärar- aspiranter	Andra	Summa	Proc. lärar- aspiranter	Därav procent män
1	1 260	170	1 430	88,1	46,5
2	960	89	1 049	91,5	45,4
3	960	77	1 037	92,6	48,3
4	773	59	832	92,9	51,5
5	535	28	563	95,0	49,7
6	329	27	356	92,4	51,4
7	178	17	195	91,3	51,1
8—10	192	11	203	94,6	57,3
>10	144	19	163	88,3	58,3
Samtliga	5 331	497	5 828	91,5	48,8

Tabell 37. Fördelningen efter inskrivningsårgång av de studerande, som enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57 bedrev universitetsstudier utan avsikt att avlägga examen

Inskrivningsårgång	Läro- aspiranter	Andra	Summa	Proc. läro- aspiranter	Därav procent män
1	152	778	930	16	52
2	51	100	151	34	61
3	37	28	65	57	60
4	10	19	29	35	(80)
5	12	26	38	32	50
6	8	11	19	42	(50)
7	5	8	13	38	(20)
8—10	13	14	27	48	46
> 10	21	22	43	49	33
Samtliga	309	1 006	1 315	23,5	53,1

breda osäkerhetsmarginal, varmed man måste räkna vid alla uppskattningar av tillströmningen till lärarbanan. Andra ämnar troligen skaffa sig behörighet för folkskollärartjänst i Ao 17 på enhetsskolans högstadium och torde vanligen komma att söka en placering inom skolväsendet, som ligger utanför karriären för lärare med ämbetsexamen. Under sådana omständigheter bör det vara tillåtligt att i nuvarande sammanhang lämna ur räkningen rekryteringen av lärare från den grupp, som bedriver akademiska studier utan examensmål. Gruppen måste ägnas förnyad uppmärksamhet vid en eventuell specialundersökning rörande rekryteringen av folkskollärartjänsterna på enhetsskolans högstadium.

Slutligen är att nämna, att några få av de studenter, som läser på statsvetenskaplig examen, uppgett sig ämna bli lärare och att ett något större antal — huvudsakligen nykomlingar vid universiteten — visserligen sagt sig vilja bli lärare men icke lämnat någon uppgift om sina examensplaner. En fullständig översikt av de studerande läroaspiranterna med fördel-

Tabell 38. Läroaspiranternas fördelning på inskrivningsårgångar

Inskrivnings- årgång	Män							Kvinnor		
	fil. kand.	fil. mag.	pol. mag.	teol. kand.	ingen ex.	uppg. sakn.	Summa	fil. kand.	fil. mag.	pol. mag.
1	118	586	2	14	79	20	819	81	674	—
2	40	436	1	13	31	—	521	41	524	—
3	53	464	1	3	22	—	543	28	496	—
4	39	398	—	2	8	—	447	29	375	1
5	25	266	2	3	6	—	302	18	269	—
6	15	169	—	2	4	1	191	16	160	—
7	17	91	1	4	1	—	114	12	87	—
8—10	28	110	1	—	6	—	145	21	82	—
> 10	16	84	—	2	7	2	111	12	60	—
Summa	351	2 604	8	43	164	23	3 193	258	2 727	1

Anm.: Härtill kommer en läroaspirant, som uppgett juridisk-statsvetenskaplig examen som studiemål. — Under rubriken teol. kand. har även studier för teol.- fil.ex. inbegripits.

ning efter kön, inskrivningsårgång och studiemål återges i tabell 38. Hela antalet uppgår enligt tabellen till 6 373, varav 5 331 bedriver studier för ämbetsexamen.

Fördelningen efter inskrivningsår företer ett karakteristiskt drag. Mer än en fjärdedel av dem som anmält sig som blivande lärare tillhör nämligen den yngsta årgången. Redan den andra årgången ligger 33 procent lägre. Det är bekant att en stor avgång brukar äga rum efter första året. Många beger sig till universiteten för att genom en tids akademiska studier öka sina chanser att vinna inträde vid fackhögskolor och andra fortbildningsanstalter eller för att fylla ut väntetiden på annan lämplig sysselsättning. Man kunde möjligen tro, att de som uppgivit sig vilja bli lärare skulle ha stabilare studieplaner, men detta tycks icke vara fallet. För prognosarbetet är det av vikt att beakta den större ostadigheten i nykomlingarnas planer. För vissa ändamål torde det vara bäst att helt utesluta den yngsta inskrivningsårgången eller att vid bearbetningen tillägga dess uppgifter reducerad vikt.

I prognosuppgifterna lämnar studenterna uppgift även om den tid de beräknar för att fullborda examen. Säkerligen är dessa uppgifter liksom uppgifterna om den blivande levnadsbanan behäftade med systematiska fel, och sannolikt är dessa så betydande, att det tills vidare är omöjligt draga bestämda slutsatser av uppgifterna sådana de är. Möjligen kan man senare, när en inskrivningsårgång följts några år i prognosstatistiken, finna på någon metod att eliminera felen och inordna uppgifterna i prognosystemet. För stunden torde det dock vara mest hållbart att grunda prognoserna på studietidsdeklarationerna och endast använda prognosuppgifterna som komplement.

Risken för felbedömningar från uppgiftslämnarens sida är naturligtvis särskilt stor, när det gäller framtida förhållanden, såsom tidpunkten för examen och det definitiva valet av levnadsbana. Större vikt bör i princip kunna läggas vid studenternas uppgifter om sin studieinriktning, eftersom

och examensmål enligt prognosstatistiken för läsåret 1956/57

Kvinnor				Samtliga						
teol. kand.	ingen ex.	uppg. sakn.	Summa	fil. kand.	fil. mag.	pol. mag.	teol. kand.	ingen ex.	uppg. sakn.	Summa
14	73	3	845	199	1 260	2	28	152	23	1 664
12	20	3	600	81	960	1	25	51	3	1 121
6	15	—	545	81	960	1	9	37	—	1 088
4	2	—	411	68	773	1	6	10	—	858
—	6	1	294	43	535	2	3	12	1	596
3	4	—	183	31	329	—	5	8	1	374
—	4	1	104	29	178	1	4	5	1	218
—	7	1	111	49	192	1	—	13	1	256
—	14	1	87	28	144	—	2	21	3	198
39	145	10	3 180	609	5 331	9	82	309	33	6 373

det här är fråga om ett redan påbörjat och till större eller mindre del fullbordat arbete. Blivande lärare skall i prognosuppgifterna ange sin inriktning på skolämnen genom att markera någon av nedanstående ämnesgrupper:

1. kristendomskunskap + annat ämne,
2. latin + grekiska + modersmålet eller två av dessa ämnen,
3. moderna språk eller moderna språk + latin,
4. moderna språk + modersmålet,
5. modersmålet + historia + geografi eller två av dessa ämnen,
6. övriga humanistiska ämneskombinationer,
7. matematik + fysik + kemi eller två av dessa ämnen,
8. biologi + kemi + geografi eller två av dessa ämnen, samt
9. övriga naturvetenskapliga ämneskombinationer.

Bland de flera tusen prognosuppgifterna finns naturligtvis rätt många ofullständiga. Det vanligaste felet är att en student, som förklarar sig ha för avsikt att bli lärare uraktlåter att markera sin ämnesinriktning. Drygt 4 procent av materialet har av denna anledning måst ställas utanför den del av bearbetningen, som avser examensämnena. Undantagsvis förekommer att deklaranter markerar inriktning på vissa skolämnen men slutar med att säga, att han inte tänker bli lärare; givetvis har även dessa uppgifter uteslutits. Ett dussin deklaranter har glömt uppge sitt kön; detta har inte hindrat, att uppgiften medtages, men har gjort det nödvändigt att vid uppdelning av deklARATIONERNA efter kön släpa med en rubrik »kön obekant».

Resultatet av den maskinella bearbetningen av prognosuppgifterna framgår av tabell 39, vars vänstra del gäller för de blivande filosofie magistrar, som tänker bli lärare, och högra del för samtliga läraraspiranter, inklusive dem som uraktlåtit att ange sitt närmaste studiemål. Materialet är uppdelat efter inskrivningsårgångar och skolämnesgrupper. Liksom vid bear-

Tabell 39. Läraraspiranterna inom de filosofiska fakulteterna fördelade efter inskrivningsårgång och ämnesinriktning enligt prognosuppgifterna för läsåret 1956/57

Inskrivningsårgång	Läraraspiranter med ämbetsexamen som studiemål och inriktning på ämnesgrupp nr										Samtliga läraraspiranter med inriktning på ämnesgrupp nr									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1—9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1—9
1	19	17	315	284	199	84	151	129	19	1 217	35	21	376	329	234	122	194	160	27	1 49
2	14	10	226	252	148	57	136	94	9	946	20	10	249	274	169	80	153	103	11	1 06
3—4	26	25	395	432	291	109	217	185	15	1 695	34	26	414	465	328	143	241	205	20	1 87
5—7	11	20	283	241	156	71	113	117	10	1 022	19	22	302	264	183	91	123	123	13	1 14
8—	8	4	76	64	60	30	48	30	4	324	14	4	90	79	78	58	59	41	5	43
S:a	78	76	1 295	1 273	854	351	665	555	57	5 204	122	83	1 431	1 411	992	494	770	632	76	6 01
därav:																				
män	43	42	461	418	548	139	501	339	32	2 523	69	46	511	470	648	220	591	386	47	2 98
kv.	35	34	832	855	305	209	164	213	24	2 671	53	37	917	940	343	271	179	243	28	3 01
kön obek.	—	—	2	—	1	3	—	3	1	10	—	—	3	1	1	3	—	3	1	1
%	1,5	1,5	24,9	24,5	16,4	6,7	12,8	10,7	1,1	100	2,0	1,4	23,8	23,5	16,5	8,2	12,8	10,5	1,3	10

betningen av studietidsdeklarationerna har det vid bearbetningen av prognosuppgifterna befunnits ändamålsenligt att sammanföra de äldre inskrivningsårgångarna i grupper, och då de äldre årgångarnas andel är proportionsvis mycket mindre i prognos- än i examensmaterialet, har sammanslagningen skett radikalare. Ändå når uppgifterna från den äldsta gruppen, vars inskrivningsår ligger åtta år eller mer tillbaka i tiden, inte ens till 30 procent av nybörjarårgångens. Även skolämnegrupperna har mycket skiftande storlek. Den minsta gruppen, »övriga naturvetenskapliga ämneskombinationer», omfattar i hela materialet 76 deklarerationer, den största, de moderna språken, icke mindre än 1431. I tabellens nedre del är summan uppgiftslämnare inom varje skolämnegrupp fördelad efter kön. På tabellens nedersta rad ges slutligen ämnesgruppernas procentuella fördelning. Skillnaden mellan procenttalen till vänster, som avser ämbetsexamen, och procenttalen till höger, som avser materialet i dess helhet, är obetydlig. Man lägger dock märke till att grupp 1 (kristendomsgruppen), och grupp 6 (övriga humanistiska ämneskombinationer) är starkare företrädare i materialet i dess helhet än i delmaterialet rörande ämbetsexamen.

Statistiska centralbyrån har tidigare som ett led i försöksverksamheten med studiestatistik underkastat de prognosuppgifter, som avgavs vårterminen 1955 och höstterminen 1955 en bearbetning, som kan jämföras med högra delen av tabell 39. Om man även i det tidigare materialet utesluter den deklarerantgrupp, som har underlåtit att ange studieriktningen, erhålles de procenttal, som i tabell 40 sammanställts med motsvarande tal i den förra tabellen.

Tabell 40. Läraraspiranternas skolämnegrupper i relativa tal enligt prognosuppgifterna vt 55, ht 55 och ht 56

Prognostermin	Skolämnegrupp nr									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1—9
vt 55.....	1,5	1,5	24,9	20,9	17,0	8,3	13,8	11,2	1,0	100
ht 55.....	1,7	1,3	24,7	22,2	16,3	8,4	13,0	11,1	1,3	100
ht 56.....	2,0	1,4	23,8	23,5	16,5	8,2	12,8	10,5	1,3	100

Procenttalen är på det hela mycket lika varandra. Tills vidare torde det vara säkrast att avstå från slutsatser och ännu mer från uttolkningar.

Ämnesgrupperingen i prognosuppgifterna är rätt summarisk. För skolans behov vore det av värde att även få veta vad som blir resultatet exempelvis när läraraspiranter, som läser nordiska språk och litteraturhistoria, står i valet mellan engelska och tyska som andra skolämne eller när aspiranter, som läser botanik—zoologi, väljer mellan geografi och kemi. Då studenterna i prognosuppgifterna har att meddela, vilka ämnen som beräknas ingå i den blivande examen, är en viss precisering möjlig. Inom två inskriv-

ningsårgångar, 1951 och 1955, har de uppgivna examensämnen undersökts för var och en av de nio grupper, som satt kryss för samma ruta. Det torde icke vara nödvändigt att här redogöra för denna undersökning i dess helhet. Uppmärksamheten kan koncentreras på de universitetsämnena, som närmast motsvarar ett skolämne, exempelvis historia för blivande historielärare, botanik och zoologi för blivande lärare i biologi med hälso-lära. Olikskheterna mellan de båda årgångarna är heller inte större än att resultaten har kunnat sammanarbetas.

Någon precision kan givetvis icke förväntas. Innan ämbetsexamen är färdig, kan läraraspiranten ha utbytt ämnen, som vid deklarationstillfället var oavslutade, mot andra eller sett sig av tidsnöd tvungen att avstå från någon tentamen, som han tidigare räknat med. Undersökningen bör dock kunna vara till ledning vid bedömningen av de blivande undervisnings-ämnena. I den mån antaganden därom är nödvändiga, har i fortsättningen förutsatts, att studenter med deklarerad inriktning på viss ämnesgrupp kommer att genomsnittligt få sin undervisning förlagd till nedan angivna skolämnen:

- grupp 1: kristendomskunskap 50 %, modersmålet 25 %, historia 25 %,
 » 2: klassiska språk 80 %, modersmålet 10 %, historia 10 %,
 » 3: engelska 45, tyska 30 %, franska 25 %,
 » 4: modersmålet 50 %, engelska 30 %, tyska 13 %, franska 7 %,
 » 5: historia 50 %, modersmålet 35 %, geografi 15 %,
 » 6: engelska 40 %, historia 25 %, geografi 15 %, tyska 10 %, franska 10 %,
 » 7: matematik 50 %, fysik 40 %, kemi 10 %,
 » 8: biologi 50 %, geografi 40 %, kemi 10 %,
 » 9: matematik 50 %, geografi 40 %, biologi 10 %.

Transformerar ämnesgrupperna i tabell 39 till skolämnen på angivet sätt, erhålles resultatet i en form, som möjliggör jämförelser med examensmaterialet i föregående avsnitt. I sitt nya utseende återges statistiken över prognosuppgifterna i tabell 41.

I tabell XIII i slutet av detta arbete sammanställs de procenttal, som erhål-

Tabell 41. Beräknat tillskott av lärarkraft från olika inskrivningsårgångar enligt prognosuppgifterna för 1956/57; relativa tal för vissa skolämnen eller ämnesgrupper

Inskrivnings- årgång	Ämne eller ämnesgrupp								Summa
	mo	eng	ty fr	hi	ge	bi	ma fy ke	övriga ämnen	
1	17,9	21,4	20,3	10,4	8,4	5,5	14,2	1,9	100
2	19,3	21,1	19,7	9,8	7,6	5,1	15,8	1,6	100
3—4	19,3	20,7	19,2	10,7	8,3	5,5	14,3	1,9	100
5—7	17,6	22,3	21,3	9,8	8,3	5,8	12,7	2,1	100
8—	17,1	20,2	18,7	12,3	8,3	4,8	16,4	2,2	100
Samtliga	18,5	21,2	19,9	10,4	8,2	5,4	14,4	1,9	100

lits vid bearbetning av studietidsdeklarationerna och prognosuppgifterna. Ingen tvekan kan råda om att de båda materialen avsevärt skiljer sig från varandra. Differenserna mellan inskrivningsårgångarna i tabell 41 är nästan genomgående små i förhållande till differenserna mellan materialen i tabell XIII.

Mot användningen av prognosuppgifterna i den okorrigerade form, de för närvarande har, kan i själva verket en principiell invändning göras. Ett givet antal studerande ger nämligen inte samma avkastning i examina, oavsett vilken ämnesgrupp de tillhör; avbrotten är inte jämnt fördelade på ämnena. Om antalet studerande i en ämneskombination visserligen är högt men också antalet avbrott, kan det hända, att kombinationen inte får lika stark ställning i examensstatistiken som i prognosuppgifterna.

Efter några år torde det bli möjligt att genom jämförelse mellan examensstatistiken och prognosuppgifterna närmare bestämma examensfrekvensen inom varje ämneskombination. Det bör då bli möjligt att inordna studenternas uppgifter i prognosarbetet med större framgång än som kan väntas, så länge man blott förfogar över en enda fullt användbar terminsskörd av prognosuppgifter.

Filosofie magistrarnas övergång till lärarbanan

Bearbetningen av studietidsdeklarationerna i det föregående har lett till en uppskattning av det antal lärare, som vore att påräkna för de högre skolorna, om filosofie magistrarnas framtida verksamhet gestaltade sig så som dessa tänkte sig vid tidpunkten för examens avläggande. Det är dock bekant, att planerna ofta revideras under tiden närmast efter examen. Det har därför ansetts vara av intresse att undersöka, i vad mån filosofie magistrar, som tänkt sig en framtid på lärarbanan, vidhåller sina planer efter ett år och i vad mån filosofie magistrar, som vid tidpunkten för examen tänkte sig en annan framtid, likväl till sist har stannat för lärarbanan. Såsom undersökningsobjekt har valts 1955 års examensårgång, den första som haft skyldighet att vid sin examen avlämna studiedeklarationer. Den omfattade 656 filosofie magistrar.

Det har därvid ansetts vara för stor apparat att taga folkbokföringen till hjälp för uppspårande av magistrarna och direkt tillfråga dem om deras aktuella framtidsplaner. De har i stället efterspanats i tillgängliga register. Bland dessa kommer i första rummet i fråga

- 1) skolöverstyrelsens och överstyrelsens för yrkesutbildning handlingar rörande lärares inträde i den reglerade befordringsgången,
- 2) läroverkslärares riksförbunds årsbok för höstterminen 1956,
- 3) skolöverstyrelsens förteckning över lärare vid folkhögskolorna vinterkursen 1956/57,
- 4) skolöverstyrelsens förteckning över lärare i enhetsskolan höstterminen 1956,

5) kataloger för vissa skolformer, exempelvis de tekniska läroverken och vissa privatläroverk, samt

6) studentkatalogerna.

Särskilt skolöverstyrelsens handlingar rörande den reglerade befordringsgången är en mycket god källa, enär de för varje registrerad person uppftar år och dag för examen och i övrigt så fullständiga uppgifter, att läraren kan identifieras, även om han bytt namn under tiden efter examens avläggande.

En jämförelse med studietidsdeklarationerna visade nu, att ett 60-tal filosofie magistrar, som vid tidpunkten för examen ämnade bli lärare, icke kunde återfinnas i de anlitade källorna. En förteckning över dessa tillställdes arbetsmarknadsstyrelsen, som beredvilligt fortsatte efterforskningarna genom de lokala lärarförmedlingarna och lyckades erhålla uppgifter om ytterligare ett antal lärare.

Vid bearbetningen av de gjorda anteckningarna har antagits, att en filosofie magister avser att bli lärare, om han

1) är inskriven i den reglerade befordringsgången hos någon av de centrala skolmyndigheterna eller

2) enligt de anlitade källorna befunnits ha lärartjänstgöring under någon del av läsåret 1956/57 eller

3) i studietidsdeklarationen uppgivit sig ämna bli lärare senare och vid genomgången av studentkatalogerna befunnits vara inskriven vid universitet eller högskola.

Tabell 42. Filosofie magistrarnas verksamhet läsåret 1956/57 jämförd med deras planer vid avläggandet av examen år 1955

Deklaration vid examen	Verksamhet läsåret 1956/57								Summa	
	Å tjänst el. i regl. bef.		Annan skol-tjänstgöring		Studier vid universitet		Ej återfunna			
	m	kv	m	kv	m	kv	m	kv	m	kv
1. Lärare omedelbart										
Studieplaner:										
a. Lic.-ex. el. teol. kand. . . .	28	1	5	2	6	—	1	1	40	4
b. Andra studier	23	19	4	4	1	1	3	—	31	24
c. Inga studier . .	118	96	12	18	1	6	7	19	138	139
2. Lärare senare										
Studieplaner:										
a. Lic.-ex. el. teol. kand. . . .	10	4	6	—	38	12	7	5	61	21
b. Andra studier	15	18	8	5	11	7	3	2	37	32
3. Annan levnadsbana	17	21	9	3	14	5	14	19	54	48
4. Studietidsdeklaration saknas . . .	9	5	1	—	4	2	5	1	19	8
Summa	220	164	45	32	75	33	40	47	380	276

Tabell 43. Filosofie magistrarnas inställning till lärarbanan vid examen 1955 och vid inventeringen 1956; relativa tal

Grupp	Procent lärare		Procent icke-lärare
	omedelbart	senare	
<i>Män:</i>			
vid examen 1955.....	57,9	27,1	15,0
läsåret 1956/57.....	69,7	15,8	14,5
<i>Kvinnor:</i>			
vid examen 1955.....	62,3	19,8	17,9
läsåret 1956/57.....	71,0	10,1	18,8
<i>Samtliga:</i>			
vid examen 1955.....	59,8	24,0	16,2
läsåret 1956/57.....	70,3	13,4	16,3

Den förnyade inventeringen visade i stort sett status quo i fråga om totalantalet blivande lärare men däremot icke så få omslag i de individuella planerna. I tabell 42 jämföres för olika deklaratantgrupper inställningen till lärarbanan vid examen och påföljande år. I sammanlagt 27 fall omöjliggöres dock jämförelser genom att studietidsdeklarationer ej kunnat anträffas. Sålunda synes deklARATIONER INTE HA KOMMIT statistiska centralbyrån till handa för den grupp av 15 magistrar, som avlade ämbetsexamen vid Uppsala universitet första examensperioden vårterminen 1955. Full överensstämmelse kan således icke påräknas med det inom statistiska centralbyrån bearbetade materialet av studietidsdeklarationer, men skillnaden torde icke vara så stor, att jämförelser mellan de båda undersökningstillfällena helt omöjliggöres.

I tabellhuvudet upptages som första grupp de lärare som vid inventeringen innehade ordinarie tjänst eller utbytestjänst eller tillhörde den reglerade befordringsgången. Denna grupp omfattade 384 personer eller 58,5 procent av hela årskullen filosofie magistrar. Av de återstående hade 77 lärarförordnande under läsåret eller del därav, och 108 studerade vidare vid universitetet. Återstående 87 torde ha valt annan bana än lärarens eller eljest icke kunnat återfinnas i de nyttjade källorna. Särskilt påfallande är att så många av de magistrar, som vid examen planerade annan verksamhet, nu utövar lärarverksamhet.

I nästa tabell föres jämförelsen vidare, i det att procenten lärare och icke-lärare beräknats för de båda undersökningstillfällena. Vid uppskattningen av övergången till lärarbanan bland dem som höstterminen 1956 ännu låg vid universitetet har 88 av de 108 i tabell 42 antagits komma läroverken till godo.

Gruppen »lärare omedelbart» har stigit för såväl manliga som kvinnliga filosofie magistrar och gruppen »lärare senare» har sjunkit ungefär lika mycket. De 13,4 procent, som ännu skulle vara att hämta från universitetet,

överstiger endast obetydligt de 12,3 procent, som enligt tabell 28 redan vid examen tillkännagivit sin avsikt att inträda på lärarbanan efter avslutade studier för licentiat- eller teologie kandidatexamen. De som dröjt kvar någon tid för att efterpröva eller bedriva andra, ej närmare specificerade studier, synes i stort sett ha avslutat studierna under året efter examen och har infunnit sig till lärartjänstgöring hösten 1956.

Totalantalet läraraspiranter bland de 629, vilkas studietidsdeklarationer varit tillgängliga, uppgick till 83,8 procent och totala antalet lärare enligt inventeringsresultatet för läsåret 1956/57 till 83,7 procent. Talen överensstämmer väl sinsemellan men är högre än man varit van vid från andra undersökningar under efterkrigstiden. I själva verket finns det bland de i reglerade befordringsgången inskrivna ett antal, som för tillfället inte utövar lärarverksamhet på grund av studier eller av annan anledning. Det har därför ansetts vara av intresse att närmare undersöka tjänstgöringsförhållandena inom den grupp, som är knuten till lärarbanan genom den reglerade befordringsgången. Av tabell 44 framgår, att 91,9 procent av gruppen varit i tjänst. Återstoden utgöres av sådana som har haft ledighet för studier eller av annan anledning tycks ha nedlagt sin lärarverksamhet för tillfället. Två av de i befordringsgången inskrivna har över huvud taget icke kunnat återfinnas i listorna över aktiva lärare. De kan ha bytt namn efter inskrivningen eller varit svåra att identifiera på grund av sina alldagliga namn. Räknar man bort de 31 lärare i befordringsgången, som inte var aktiva under läsåret, sjunker procenten presumtiva lärare till 78,9 procent.

Även den grupp, som vid examen förklarar sig önska annan sysselsättning än lärarverksamhet, kan förtjäna särskild uppmärksamhet. Den består enligt tabell 42 av 54 manliga och 48 kvinnliga examinander. Inom manshalvan är inslaget av matematik, fysik och kemi ovanligt stort, på kvinnohalvan är engelska och franska starkare representerade än i totalmaterialet. Icke mindre än 50 av de 102 har under det närmaste året trots allt sökt läraranställning. Särskilt påfallande är denna tendens inom vissa humanistiska ämnen. Av de 19 filosofie magistrar inom gruppen, som hade

Tabell 44. Översikt av tjänstgöringsförhållandena läsåret 1956/57 för de filosofie magistrar, som efter ämbetsexamen år 1955 inskrivits i den reglerade befordringsgången eller utnämnts å ordinarie eller utbytestjänst

Verksamhetens art	Män		Kvinnor		Samtliga	
	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.
Skoltjänstgöring 56/57	205	93,2	148	90,2	353	91,9
Vid universitet ht 56	9	4,1	5	3,0	14	3,6
Ej återfunna läsåret 56/57	6	2,7	11	6,7	17	4,4
därav med skoltjänstgöring vid annan tidpunkt	4		11		15	

kombinationen modersmålet-engelska, har sålunda 12 skaffat sig läraranställning, och av de 16 filosofie magistrar med betyg i historia, som vid examen ville undvika lärarbanan, satt hösten 1956 inte mindre än 12 i katedern.

Av de siffror, som meddelats, framgår, att totalantalet läraraspiranter efter ett år är praktiskt taget oförändrat. Detta utesluter dock icke, att tendensen kan vara olika inom skilda läroämnen. Procenten läraraspiranter har därför beräknats i varje läroämne för sig, dels sådan den var vid examen och dels sådan den blivit ett år senare. De 27 filosofie magistrar, för vilka studietidsdeklaration saknas, har därvid antagits fördela sig på lärare och icke-lärare på samma sätt som övriga filosofie magistrar. Av tabell 45 framgår, att vid tidpunkten för examen procenten läraraspiranter var förhållandevis högst i kombinationen geografi-biologi och lägst inom gruppen matematik-fysik-kemi. Vid inventeringen ett år senare hade historien ryckt fram på första plats närmast följd av biologi och geografi, medan procenttalet för gruppen matematik-fysik-kemi ytterligare sjunkit.

Tabell 45. Lärartillskottet från 1955 års magisterkull i de största skolämnena, uttryckt i procent av examinationen i motsvarande ämnen

Beräknat lärartillskott	mo	eng	ty	fr	hi	ge	bi	ma fy	ke	Samt- liga ämnen
<i>Vid examen:</i>										
totalt m.	86	88	89	86	87	91	94	77	68	85
kv.	81	76	87	77	86	93	93	87	89	82
båda.	83	80	88	80	87	92	93	78	74	84
omedelbart m.	59	64	69	51	70	70	52	50	43	58
kv.	64	57	63	58	71	74	82	57	71	62
båda ..	62	60	65	55	70	71	66	51	51	60
<i>Läsåret 56/57:</i>										
totalt m.	89	95	91	86	94	90	86	75	64	86
kv.	82	78	83	78	91	89	94	73	81	82
båda.	85	84	87	81	93	89	90	75	69	84
omedelbart m.	75	79	85	64	86	77	56	57	47	70
kv.	70	68	78	64	78	87	91	57	71	71
båda ..	73	72	81	64	84	81	72	57	55	70

Slutligen jämföres i tabell 46 lärartillskottet, sådant det befunnits vid inventeringen hösten 1956, med det på grundval av studietidsdeklarationerna beräknade lärartillskottet. I de humanistiska ämnena överväger i stort sett tillströmningen över avgången; man finner alltså något för låga värden, om man utgår från studietidsdeklarationerna. Störst har tillskottet under mellantiden varit i historia. De naturvetenskapliga ämnena förhåller sig omvänt; avgången är störst i kemi.

Beräkningen av procentalen i tabellerna 45 och 46 har utförts med ytterligare en decimal och sedan avrundats. Osäkerheten i de små överskotten och underskotten är naturligtvis mycket stor. Går man i prognosarbetet ut

Tabell 46. Tillskottet av lärarkraft från 1955 års magisterkull enligt inventeringen hösten 1956, uttryckt i procent av det på grund av studietidsdeklarationerna beräknade lärartillskottet

Kön \ Ämne	Ämne									
	mo	eng	ty	fr	hi	ge	bi	ma fy	ke	Samt- liga ämnen
Män.....	104	108	102	101	108	98	92	97	94	101
Kvinnor.....	101	102	96	101	106	96	102	84	91	100
Båda.....	102	104	99	101	107	97	96	95	93	100

från de ur studietidsdeklarationerna härledda procenttalen i tabell XIII, synes det likväl berättigat att på grund av den här utförda specialutredningen höja procenttalen för modersmålet, främmande levande språk och historia med låt oss säga 3 procent av deras talvärden och sänka procenttalen för geografi-biologi och matematik-fysik-kemi exempelvis med 4 procent av deras talvärden. Denna korrektion skulle för tillfället vara den egentliga behållningen ur prognostisk synpunkt av den undersökning, för vilken redogjorts i detta avsnitt. Om 1955 års magisterårgång följes några år framåt på sätt här skett, bör man dock kunna få ett säkrare grepp än hittills på omsättningen bland de unga lärarna och den successiva stabiliseringen av yrkesvalet. Tills vidare torde man härutinnan få stödja på 1945 års akademikerutrednings resultat beträffande äldre magisterårgångar.

Beräkningar rörande lärarproduktionen vid universiteten åren 1958—66

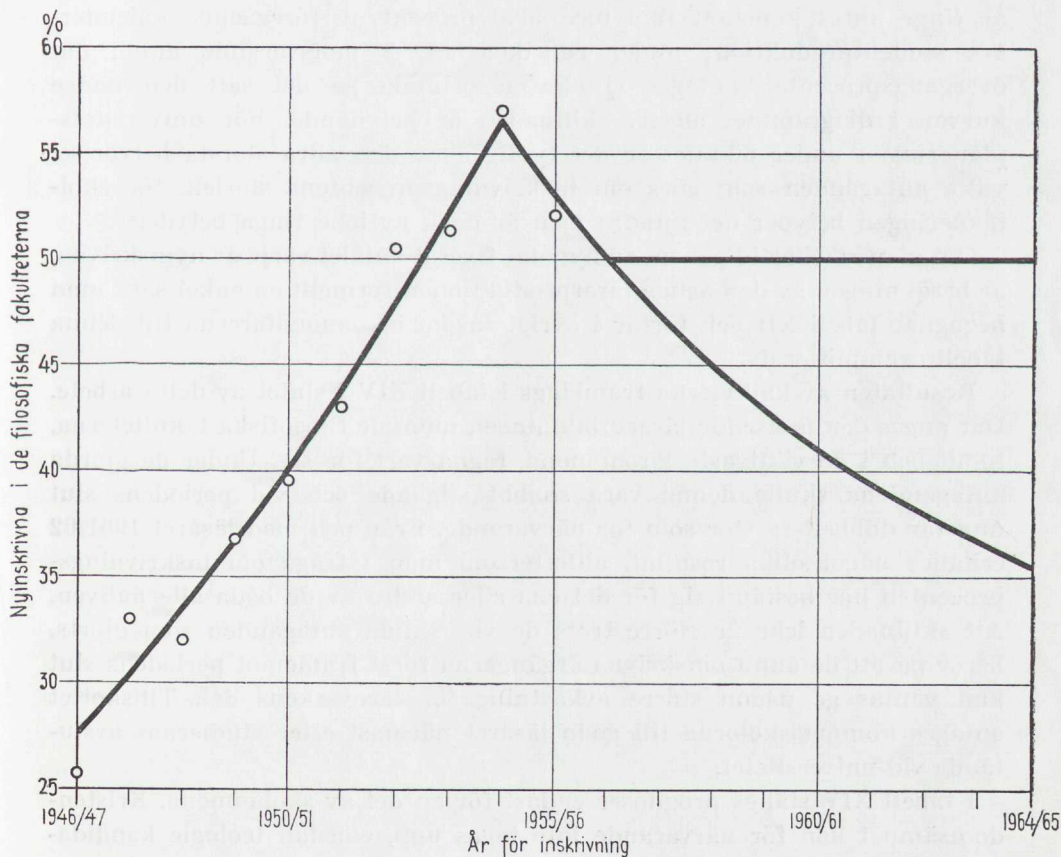
Endast för prognoser på kortare sikt ger den existerande universitetsstatistiken tillräcklig grund. Gäller det längre tid måste man gripa tillbaka på statistiken över studentexamina och intagningen i gymnasier och nybörjarklasser.

Prognoser rörande *studentproduktionen* vid de allmänbildande gymnasier har utförts inom 1955 års universitetsutredning. För tiden till och med år 1960 vilar dessa prognoser på tämligen fast grund, eftersom det är fråga om examinationen i de årskullar, som redan är intagna på gymnasiet. För tiden därefter har i prognoserna ett maximi- och ett minimalalternativ beräknats. Det är här tillräckligt att följa beräkningarna till och med år 1963. Studenter, som utexamineras senare, kan inte väntas bli färdiga lärare under den tid, för vilken skolans behov av lärarkraft i det föregående kalkylerats. Under de första åren på 60-talet skiljer sig alternativen inte så mycket, att det kan få några större konsekvenser för lärarbehovet. Här förutsättes att studentproduktionen under denna tid skall följa mittlinjen mellan de inom universitetsutredningen utarbetade alternativen.

Antalet *nyinskrivna i de filosofiska fakulteterna*, uttryckt i procent av föregående års studentproduktion, framgår av diagrammet på s. 91. In-

skrivningarna ett visst *läså*r har därvid satts i relation till studentproduktionen närmast föregående *kalenderår*. Utlänningar och studerande för teologisk-filosofisk examen har uteslutits vid beräkningen av antalet nyinskrivna, och de vid försvarets läroverk med begränsad studentexamen utexaminerade har uteslutits vid beräkningen av studentproduktionen.

Kurvan stiger som synes brant under efterkrigsåren och löper läsåret 1954/55 upp i en vass spets. Därefter sjunker procenttalen ett par år nästan lika raskt som de tidigare stigit. Senast registrerade procenttal är 50,0 procent läsåret 1956/57. Huru den kommer att fortsätta är helt obekant — intet material finnes vederligen till denna frågas bedömande. Man nödgas under sådana omständigheter operera med alternativ. En tänkbar möjlighet är, att inskrivningsprocenten stabiliserar sig på nuvarande nivå (alt. 1), en annan att kurvan fortsätter utför ungefär som diagrammet visar (alt. 2). Endast dessa båda alternativ genomräknas här, men resultaten av kalkylerna torde kunna underlätta bedömandet av andra utvecklingseventualiteter, som kan komma att ifrågasättas.

Diagram, utvisande antalet för varje läsår nyinskrivna i procent av studentproduktionen närmast föregående kalenderår.

Tabell 47. Antalet studentexamina och antalet nyinskrivningar i de filosofiska fakulteterna enligt två olika beräkningsalternativ

Studentproduktionen		Nyinskrivningarna i de filosofiska fakulteterna			
år	antal	läsåår	alt. 1	alt. 2	
			50 %	procent	antal
1956	6 500	57/58	3 250	47,0	3 050
1957	7 500	58/59	3 750	44,6	3 350
1958	8 050	59/60	4 025	42,5	3 400
1959	8 350	60/61	4 175	40,6	3 400
1960	8 800	61/62	4 400	38,9	3 400
1961	9 350	62/63	4 675	37,4	3 500
1962	10 900	63/64	5 450	36,2	3 950
1963	12 100	64/65	6 050	35,3	4 250

Beräkningen av antalet nyinskrivna under tiden fram till 1960-talets mitt utföres i tabell 47. Under rubriken alt. 1 har uppförts det antal, som vore att motse, om inskrivningen vid de filosofiska fakulteterna varje år finge antas konstant lika med 50,0 procent av föregående kalenderårs studentproduktion; under rubriken alt. 2 motsvarande antal, om övergångsprocenten antages sjunka någorlunda på det sätt den undre kurvan i diagrammet anger. Skillnaden är betydande. För universitetsplaneringen under 60-talet är det tydligen av den allra största betydelse, vilka antaganden som görs om inskrivningsprocentens storlek, för skolplaneringen betyder det mindre men är dock av icke ringa betydelse.

Om man emellertid genom en hypotes fixerat antalet varje år nyinskrivna, är beräkningen av den årliga lärarproduktionen formellt en enkel sak: man begagnar tabell XII och förfar i övrigt såsom i kommentarerna till denna tabell exemplifierats.

Resultaten av kalkylerna framläggs i tabell XIV i slutet av detta arbete. Där anges den motsedda lärarutbildningen inom de filosofiska fakulteterna, totalt och i de viktigaste läroämnena, tagna vart för sig. Under de gjorda antagandena skulle denna vara snabbt stigande och vid periodens slut ungefär dubbelt så stor som för närvarande. Från och med läsåret 1961/62 erhålles något olika resultat, allteftersom man i fråga om inskrivningsprocenten har bestämt sig för det ena eller andra av de båda alternativen. Att skillnaden icke är större trots de vitt skilda antaganden som gjorts, beror på att de ännu oinskrivna årgångarna först framemot periodens slut kan väntas ge någon större avkastning för läroverkens del. Tillskottet antages komma skolorna till godo läsåret närmast efter studiernas avslutande vid universitetet.

I tabell XIV ställes prognoser endast för en del av skolämnena. Kristendomsämnet kan för närvarande inte tagas upp, emedan teologie kandidaterna först från och med höstterminen 1956 avkrävts studietidsdeklarationer, och filosofien måste uteslutas, emedan undervisningen i detta ämne till

stor del skötes av kristendoms lärare. Icke heller de klassiska språken har upptagits separat, då dessa ämnen är representerade med väl låga tal i primärmaterialet.

Slutligen må framhållas, att specialprognoser för lektorsbehovet inte kan åstadkommas efter de linjer, som följts i detta arbete, så länge skyldighet att avlämna deklARATIONER icke har stadgats jämväl vid avläggandet av licentiatexamen.

Då prognosgrunder saknas i fråga om inskrivningarna i de filosofiska fakulteterna, överensstämmer det bäst med detta arbetes principiella uppläggning att anta oförändrad inskrivningsprocent. Alt. 1 läggs följaktligen till grund för uppskattningen av utbudssidan vid de sammanfattande kalkylerna i nästa kapitel.

FJÄRDE KAPITLET

Läraryrskostnad och läraröverskott

I de föregående kapitlen har den erforderliga lärarekryteringen för de högre skolorna beräknats ämne för ämne och år från år under en tioårsperiod. Grundförutsättningen har därvid varit, att de utvecklingstendenser, som observerats under åren närmast efter andra världskriget, skall fortfara att göra sig gällande med oförändrad styrka ett årtionde framöver. För den som uppmärksamhet följt framställningen torde det ligga i öppen dag, att därjämte en hel serie detaljantaganden blivit nödvändiga, av vilka flera gäller innehållet av ännu icke fattade beslut i skolans organisationsfrågor. Resultaten är osäkra, i samma mån som antagandena är det.

Genomräkningen av utbudssidan har haft att kämpa med minst lika stora vanskligheter. Utvecklingstendenserna är på väsentliga punkter ännu icke klarlagda. Den nya universitetsstatistiken har varit utgångspunkt för beräkningarna, men den är helt ung. Den har räckt till för att fastställa de tillströmningsförhållanden, som var rådande under startåren, men icke för att konstatera pågående förskjutningar i studenternas examensmål och ämnesval. I fråga om de blivande kristendoms lärarna lämnar statistiken ännu så länge prognosställaren helt i sticket: han måste avstå från alla uttalanden om lärarförsörjningen i de ämnen, som helt eller till väsentlig del omhänderhas av lärare med teologisk utbildning.

Det överskott — eller den brist — på lärare, som framräknas för ett visst år, är skillnaden mellan det beräknade utbudet och den beräknade efterfrågan och kalkylen är alltså behäftad med samma svagheter som dessa beräkningar. Osäkerheten gör sig till och med starkare gällande, då det är fråga om en relativt liten differens mellan två var för sig större tal.

Under sådana omständigheter skulle det vara frestande att låta undersökningen mynna ut i en mängd skilda alternativ, representerande olika antaganden och kombinationer av antaganden. Resultaten bleve emellertid då svåröverskådliga och svårhanterliga. För den praktiska användningen är det bättre att så långt möjligt följa en bestämd linje och överlämna åt den som mer ingående vill sysselsätta sig med dessa frågor att närmare utforma och omkombinera de alternativ, som framkommit under undersökningens lopp eller framkommer under den fortsatta diskussionen. På en punkt är en så långt gående förenkling av framställning dock icke möjlig. De beslut, som i sinom tid kommer att fattas om användningen av lärarkategorierna på enhetsskolans högstadium, påverkar så pass avsevärt slutresultatet och

ligger på samma gång så klart utanför vad som kan behärras med statistiska metoder, att det knappast kan undvikas, att alternativa beräkningsresultat läggs fram. De båda alternativ, som föres till slut, är de på efterfrågesidan omtalade 60-procents och 50-procentsalternativen.

I tabell XV beräknas läraröverskottet år från år i skolans huvudämnen enligt 60-procentsalternativet. Det antages alltså att i vart och ett av de teoretiska läroämnena 60 procent av undervisningen på enhetsskolans högstadium skall bestridas av filosofie magistrar och jämställda och att i den äldre skolorganisationen 60 procent av de icke-ordinarie lärare i samma ämnen, som inte har denna utbildning, skall ersättas, när filosofie magistrar finns att tillgå.

Tabell XV visar nu, att under de gjorda förutsättningarna lärarbristen i *modersmålet* skulle successivt avtaga de närmaste åren. Jämvikt skulle uppnås år 1960, och man skulle för tiden därefter ha att räkna med ett ständigt stigande överskott på modersmållärare. Om rätten att dela nybörjarklass i modersmålet återinföres, skulle övergången från brist till överskott uppskjutas ett år.

I *de främmande levande språken* synes tendensen vara oenhetlig. Överskott på lärare i engelska vore enligt tabellen att motse omedelbart såsom en följd av de lägsta klassernas indragning i samband med övergången till treårig realskola. Samtidigt skulle ett stort underskott på tysklärare uppstå år 1958, då fyraåriga realskollinjer antagits i stor utsträckning bli ersatta med treåriga. Härtill är dock att anmärka, att vid beräkningen av lärarutbudet i moderna språk en lärare med kombinationen engelska-tyska har antagits få hälften av sin undervisning i engelska och hälften i tyska och en lärare med treämneskombinationen engelska-tyska-franska en tredjedel av undervisningen i vart och ett av dessa ämnen. I praktiken disponeras lärarna friare efter skolans behov. Det är med hänsyn härtill rimligare att betrakta språkgruppen engelska-tyska-franska som en enhet. Man skulle då ha att motse brist till och med år 1960 och därefter ett stigande överskott på språklärare. Omslagspunkten skulle dock skjutas något år längre bort i tiden, om den nuvarande starkare representationen av filosofie magistrar i moderna språk bibehölles på enhetsskolans högstadium och i stället en större del av undervisningen i exempelvis matematik lades över på folkskollärare med vidareutbildning.

Bedömningen av läget i ämnena *historia och geografi* beror rätt mycket av de antaganden, som görs i fråga om skötseln av samhällskunskapen i enhetsskolan. Ser man helt bort från sistnämnda undervisning, skulle överskott vara att motse omkring 1961, något tidigare i geografi och något senare i historia. Lägges enhetsskolans samhällskunskap till undervisningen i historia, skulle det finnas full användning för de utexaminerade magistrarna i historia till och med år 1965. Det är dock mycket tvivelaktigt om en sådan sammanläggning kan ske, då det stora antalet lärare med

undervisning i samhällskunskap i enhetsskolan betingas av att yrkesvals-lärarna i stor utsträckning har sin undervisning förlagd till detta läroämne.

Lärarbristen i *biologi* kan väntas få något större varaktighet men skulle dock, om nuvarande tillströmning fortsätter, vara täckt före periodens utgång. Omslaget kan till och med inträffa tidigare än som kan avläsas i tabellen, om man vid skolorna söker bereda plats för ett överskott av lärare i historia och geografi genom att i större utsträckning än hittills hänvisa lärare med fullmakt i geografi och biologi till undervisning i det senare ämnet.

Om gruppen *matematik-fysik-kemi* är blott att säga, att nuvarande brist-situation av allt att döma kommer att förvärras under de närmaste åren och att läget vid periodens utgång inte kan bedömas som ljusare än det är nu.

Särskilda beräkningar rörande lärarbalansen i *klassiska språk* har inte utförts. Tillströmningen till de klassiska studierna har under senare år näppeligen motsvarat behovet, men det statistiska underlaget är otillräckligt för en kvantitativ kalkyl. Hur framtiden kommer att te sig inom denna ämneskombination beror huvudsakligen på i vad mån latinlinjen kan hävda sin nuvarande ställning i de allmänbildande gymnasierna.

I tabell XVI genomförs motsvarande beräkningar enligt 50-procents-alternativet, som innebär att 50 procent av undervisningen i teoretiska läroämnen på enhetsskolans högstadium skulle bestridas av filosofie magistrar och jämställda och att 50 procent av de nuvarande lärarna med avvikande meritering i den äldre skolorganisationen skulle vid tillfälle ersättas med filosofie magistrar. Siffrornas gång är i stort sett densamma i denna tabell som i den närmast föregående, men omslaget från brist till överskott tenderar att inträffa tidigare.

Slutligen må erinras om att det i tabellerna och kommentarerna till tabellerna inte gjorts någon skillnad mellan olika läroverksorter och skolformer, som har behov av lärare med viss kompetens; det har förutsatts, att en filosofie magister skall vara lika beredd att, om så behöves, träda i tjänst i Ystad som i Haparanda. För lärare, som endast åtar sig tjänstgöring i viss skolform eller inom en viss geografisk räjong, kan placeringssvårigheter uppstå tidigare. Klagomål över svårigheten att finna önskad placering kan väntas redan vid en tidpunkt då lärarbristen ännu är en allvarlig realitet för rektorerna i mindre lockande skolformer och på perifert belägna orter.

Resultaten av de många kalkylerna är härmed framlagda. Ännu en gång måste kraftigt understrykas, att de naturligtvis är långt ifrån exakta. Sammanfattningsvis må några av de viktigaste felkällorna än en gång nämnas.

1. Man vet bra litet ännu om enhetsskolans utveckling. Den har antagits planmässigt genomförd under 1960-talet, men anspråken på lärarkraft för

enhetsskolans genomförande skiftar; de är stora i landsbygdsdistrikten, där ett helt nytt högstadium skall uppbyggas, och relativt små i tätorter, som redan har ett välutvecklat skolväsen för realskoleåldern. Anspråken kan minskas, om genomförandet försenas exempelvis genom investeringssvårigheter, de kan ökas, om enhetsskolan småningom mera allmänt får frivilliga överbyggnader med flickskolans eller den praktiska realskolans kunskapsmål eller med helt nytt kursinnehåll. Behovet av akademiskt utbildade lärare för enhetsskolans högstadium är slutligen beroende av statsmakternas ännu icke fattade beslut om lärarkategorierna i enhetsskolan.¹

2. Den äldre realskoleorganisationens omfattning beror bland annat på kommunala beslut om treårig realskola, delvis sådana som ännu inte är fattade. Lärarbehovet beror vidare i hög grad av skolöverstyrelsens ännu inte kända praxis i fråga om upprättandet av treåriga och fyraåriga linjer på orter, där båda skall finnas.

3. Tillströmningen av studenter till de filosofiska fakulteterna har antagits vara oförändrat densamma som senast observerats. Samma antagande har gjorts i fråga om studenternas examensmål och ämnesval. Det finns i varje fall anledning att hoppas, att verkligheten i dessa avseenden skall bli något annorlunda.

Flera gånger har redan framhållits, att den yttersta grunden för prognoserna är iakttagelsen att studiebenägenheten inom varje årskull länge har stigit på ett tämligen regelbundet sätt. Denna trend är uttryck för en pågående uppvärdering av skolbildningen, vilken ständigt synes gripa djupare i vårt folk. Skulle denna drivfjäder för utvecklingen slakna, undanryckes grunden för efterfrågesidans beräkning. Ingenting bestämt skulle då kunna utsägas om skolans framtid i vårt land.

Vågar man förutsätta, att utvecklingstendenserna inom målsmansopinionen och studentvärlden skall hålla sig, ger däremot prognoserna på en väsentlig punkt ett mycket klart utslag. Det är svårt att komma ifrån, att en humanistkris hotar under 1960-talets förra hälft med ett begynnande läraröverskott redan omkring år 1961. Omslaget från lärarbrist till läraröverskott är så skarpt markerat, att det betyder föga, om man räknar med det ena eller andra av de många utvecklingsalternativ, som i dag ter sig någorlunda rimliga. För statsmakterna måste det under sådana omständigheter vara en angelägen uppgift att noggrant inventera samhällets behov av humanister, så att den utbildade dyrbara arbetskraften, så långt ske kan, skall finna god användning i samhällslivet.

Parallellt med humanistöverskottet skulle enligt prognoserna den nuva-

¹ Proposition angående vidareutbildning av folkskollärare för tjänstgöring på enhetsskolans högstadium har numera framlagts (nr 108). Enligt propositionen bör den för innevarande budgetår tillämpade proportionen mellan tjänster av olika slag i stort sett vara vägledande för de närmaste åren. En omprövning av lärarfrågorna måste enligt propositionen kunna ske, när problemen om högstadiets utformning klarnat.

rande bristsituationen fortbestå inom matematiken och de exakta naturvetenskaperna. Differentierade statsingripanden kan bli nödvändiga för att hjälpa fram denna bristgrupp med dess stigande betydelse för vitala samhällsbehov. Kanske kan man hoppas, att ämnesgruppen under de närmaste åren skall förmå draga till sig ökat intresse bland de unga studenter, som har de personliga förutsättningarna för fortsatta studier av detta slag. Troligen måste dock åtgärder vidtagas för att på ett mycket tidigare åldersstadium — redan före inträdet på gymnasiet — förbättra de uppväxandes kontakt med de matematiskt betonade naturvetenskaperna och göra dem bättre medvetna om vad de skulle kunna prestera i dessa fack.

Tabell I. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen på enhetsskolans högstadium läsåren 1957/67, uttryckt i heltidstjänster

Läroämne	kr	mo	eng	ty	fr	hi	sk	ge	ma	bi	fy	ke	Sum- ma	Hjälp- klass
Lärarbehov per avd i klass 7	0,085	0,210	0,157	0,116	—	0,084	0,042	0,085	0,146	0,064	0,108	—	1,097	0,74
» 8	0,043	0,179	0,146	0,099	—	0,086	0,146	0,086	0,197	0,086	0,107	0,170	1,345	
» 9	0,041	0,191	0,096	0,105	0,036	0,041	0,147	0,043	0,108	0,105	0,052	0,041	1,006	
Hela lärarbehovet läsåren														
57/58	46	150	106	83	8	56	79	57	116	63	71	48	883	33
58/59	61	204	144	112	10	77	111	78	160	86	97	72	1 212	43
59/60	93	294	207	162	14	110	146	111	224	120	139	85	1 705	59
60/61	130	414	297	228	16	160	208	161	327	168	202	136	2 447	85
61/62	174	569	403	314	27	216	302	218	447	239	272	194	3 375	118
62/63	211	706	494	389	38	263	388	266	551	302	331	246	4 185	148
63/64	243	821	571	453	47	304	458	306	638	354	382	286	4 863	170
64/65	275	930	645	513	54	343	519	346	721	401	432	323	5 502	192
65/66	316	1 062	737	585	61	392	587	395	822	456	493	363	6 269	222
66/67	362	1 216	847	671	69	450	674	454	945	523	567	421	7 199	252

Anm. Uppgifterna om lärarbehovet per avdelning avser tiden fr. o. m. läsåret 1958/59. För läsåret 1957/58 är de då gällande bestämmelserna om lärarnas undervisningsskyldighet följts.

Tabell II. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 på den äldre realskoleorganisationens lågstadium (klasserna 1⁵, 2⁵, 1⁷, 2⁷ samt 1⁴ och 1⁶), uttryckt i heltidstjänster

Läroämne	kr	mo	eng	ty	hi m samh.- lära	ge	ma	bi	Sum- ma
Lärarbehov per avd. i klass 5	0,071	0,204	0,239	—	0,071	0,071	0,143	0,071	0,870
» 6	0,071	0,204	0,179	—	0,107	0,071	0,188	0,071	0,891
» 7	0,061	0,200	0,254	0,061	0,107	0,071	0,152	0,071	0,977
Hela lärarbehovet läsåren									
57/58	113	342	393	30	164	116	261	116	1 535
58/59	56	172	196	29	86	61	137	61	798
59/60	43	134	157	25	68	48	106	48	629
60/61	36	113	134	24	58	40	88	40	533
61/62	32	101	121	23	52	36	78	36	479
62/63	29	91	110	21	47	32	71	32	433
63/64	27	87	105	20	45	31	67	31	413
64/65	24	76	92	18	39	27	59	27	362
65/66	21	67	82	16	35	24	52	24	321
66/67	18	57	70	14	30	20	44	20	273

Anm. Klass 5 omfattar klass 1⁵ i realskolan och klass 1⁷ vid flickskolorna, klass 6 samma skolformers 2⁵ och 2⁷. Till klass 7 hör i denna tabell realskolans klass 1⁴ och flickskolans klass 1⁶. Lärarbehovet är beräknat på en genomsnittlig undervisningsskyldighet av 28 veckotimmar. För läsåret 1957/58 har beräkningarna dock baserats på en genomsnittlig undervisningsskyldighet av 26,5 veckotimmar.

Tabell III. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 på den äldre realskoleorganisationens högre stadium (klasserna 3⁵—5⁵, 3⁷—7⁷, 2⁴—4⁴, 2⁶—6⁶ och 1³—3³), uttryckt i heltidstjänster

Läroämne	kr	mo	eng	ty	fr	hi m sammh.- lära	ge	ps	ma	bi	fy	ke	Sum- ma
Lärarbehovet per avd. i klass													
7.....	0,046	0,204	0,204	0,250	—	0,121	0,083	—	0,163	0,083	0,104	—	1,258
» 8.....	0,067	0,142	0,163	0,208	—	0,108	0,083	—	0,154	0,067	0,108	0,096	1,196
» 9.....	0,075	0,125	0,129	0,196	0,100	0,138	0,079	—	0,163	0,100	0,092	0,121	1,318
» 10.....	0,063	0,150	0,138	0,146	0,092	0,117	0,058	0,015	0,146	0,092	0,092	0,071	1,180
» 11.....	0,083	0,167	0,167	0,075	0,046	0,167	0,042	0,063	0,083	0,071	0,008	0,075	1,047
Hela lärarbehovet läsåren													
57/58.....	247	552	553	811	149	469	294	15	573	318	368	310	4 659
58/59.....	301	691	699	1 004	144	540	363	13	698	388	454	357	5 652
59/60.....	317	714	746	1 038	160	567	375	14	759	406	469	412	5 977
60/61.....	310	687	754	1 004	214	575	363	15	747	397	447	411	5 924
61/62.....	275	633	695	889	172	511	328	17	679	345	423	341	5 308
62/63.....	260	600	668	836	170	485	307	17	644	346	385	324	5 042
63/64.....	243	569	637	792	169	460	289	16	609	316	362	295	4 757
64/65.....	226	526	589	730	154	427	268	15	564	291	336	278	4 404
65/66.....	208	481	539	669	147	393	246	14	518	268	307	257	4 047
66/67.....	187	432	483	597	133	353	220	13	464	241	276	231	3 630

Anm. Till klass 7 hör i denna tabell klasserna 3⁵ och 1³ i realskolan samt klasserna 3⁷ och 1⁵ i flickskolan. Klass 8 omfattar klasserna 4⁵, 2⁴ och 2³ i realskolan samt 4⁷, 2⁶ och 2⁵ i flickskolan. Motsvarande gäller för klasserna 9—11. Dock har flickskolans 5⁶ och 6⁶, vilka sällan har några fristående avdelningar, sammanförts med 6⁷ och 7⁷. Det i tabellen angivna genomsnittliga lärarbehovet i varje klass är grundat på senast fastställda timplaner. För de närmaste åren förekommer avvikelser, som beror på att äldre timplaner ännu tillämpas i vissa klasser, för läsåret 1957/58 även på att tidigare gällande bestämmelser om lärarnas undervisningsskyldighet då ännu tillämpades. Vid beräkningen av det totala lärarbehovet har summorna för engelska, tyska och matematik höjts med den undervisning, som kan beräknas bli erforderlig för särskild realexamen.

Tabell IV. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 i de egentliga gymnasierna (de allmänbildande gymnasierna, handelsgymnasiernas tvåårskurser och de tekniska gymnasierna), uttryckt i heltidstjänster

Läroämne ..	kr	mo	lat	gr	eng	ty	fr	hi m sammh.- lära	ge	fi	ma	bi	fy	ke	Sum- ma
Lärarbehov per avd. i allm. gymn. .	0,077	0,170	0,110	0,030	0,143	0,127	0,209	0,187	0,073	0,042	0,187	0,098	0,112	0,092	1,65
handelsgymn. .	—	0,105	—	—	0,238	0,233	0,262	0,167	—	—	—	—	—	—	1,00
tekn. gymn. .	—	0,062	—	—	0,090	0,076	—	0,014	—	—	0,195	—	0,210	0,181	0,82
Hela lärarbehovet läsåren															
57/58.....	117	275	166	44	252	226	340	298	111	62	315	149	202	168	2 72
58/59.....	128	303	182	49	277	248	371	330	121	69	348	163	227	188	3 00
59/60.....	141	334	200	54	306	273	408	363	133	76	384	179	251	208	3 31
60/61.....	156	371	222	60	339	303	453	402	147	84	426	199	279	231	3 67
61/62.....	172	407	244	66	372	332	497	442	162	92	468	219	306	254	4 03
62/63.....	183	434	260	71	398	355	530	471	172	98	499	233	327	271	4 30
63/64.....	191	453	271	74	416	371	553	491	179	102	522	242	342	284	4 49
64/65.....	195	464	276	75	427	381	566	503	183	105	535	248	352	292	4 60
65/66.....	197	471	279	76	434	387	574	509	185	106	544	250	359	298	4 66
66/67.....	197	473	280	76	437	390	576	511	186	106	548	251	363	301	4 69

Anm. Med tyska har sammanförts förekommande undervisning i ryska och finska, med franska undervisningen i spanska och med historia undervisningen i samhällskunskap vid de merkantila och tekniska gymnasierna. Lärarnas undervisning har beräknats efter nu gällande bestämmelser från och med 1958/59 och efter äldre bestämmelser för läsåret 1957/58. Hänsyn har tagits till nedsättningen i undervisningsskyldighet vid läroverksamhet med praktisk lärarkurs.

Tabell V. Lärarbehovet i teoretiska läroämnen läsåren 1957/67 för folkhögskolor, seminarier och vissa andra läroanstalter för mognare ungdom, uttryckt i heltidstjänster

Läroämne	kr	mo	eng	ty	fr sp	hi m samh.- lära	ge	fi pe	ma	bi	fy	ke	Sum- ma
Läroämnenas proc. andel i undervisningen vid													
folkhögskolorna	3,1	25,1	11,5	2,0	0,1	16,4	5,2	3,8	17,4	4,5	5,2	5,6	100
seminarierna	9,2	14,8	12,1	1,5	1,5	8,7	8,9	12,3	6,5	13,2	6,4	5,0	100
handelsgymnasierna ...	—	10,5	23,7	23,2	26,1	16,6	—	—	—	—	—	—	100
tekn. fackskolorna	—	11,4	11,3	5,1	—	—	—	—	29,1	—	23,7	19,4	100
övriga skolformer	1,4	12,7	15,4	4,8	1,6	9,7	6,1	0,2	21,5	2,3	16,4	7,9	100
Hela lärarbehovet läsåren													
57/58	35	169	100	20	7	110	50	45	126	51	60	50	823
58/59	39	183	106	22	8	117	53	49	133	56	61	53	880
59/60	40	194	112	23	8	124	53	49	141	56	64	56	920
60/61	41	208	119	25	9	132	57	49	152	60	69	60	981
61/62	45	225	129	27	9	146	66	47	165	65	82	67	1 073
62/63	43	235	136	29	10	156	63	52	175	66	82	67	1 114
63/64	45	253	141	31	10	166	64	63	185	64	84	70	1 176
64/65	44	261	145	33	11	172	64	60	194	62	86	73	1 205
65/66	44	271	151	34	11	179	66	56	204	63	90	76	1 245
66/67	43	278	155	35	11	184	67	55	212	62	92	78	1 272

Anm. Den för seminarierna angivna procentuella fördelningen av läroämnena avser nuläget. Ändringar i implanerna torde vara att motse, om ej förr så vid övergången till treårig småskollärautbildning. För handelsgymnasierna har använts den för dessa läroanstalter i deras helhet gällande timfördelningen. Det totala lärarbehovet har beräknats med beaktande av att för vissa skolformer olika bestämmelser gäller för läsåret 1957/58 och för tiden därefter.

Tabell VI. Det totala lärarbehovet i teoretiska läroämnen vid de högre skolorna läsåren 1957/67, uttryckt i heltidstjänster

Läro- ämne	kr	mo	la gr	eng	ty ry fs	fr sp	hi m samh.- lära	sk i enh.-sk.	ge	fi ps pe	ma	bi	fy	ke	Sum- ma
Läsår															
1957/58	558	1 488	210	1 404	1 170	504	1 097	79	628	122	1 391	697	701	576	10 625
1958/59	585	1 553	231	1 422	1 415	533	1 150	111	676	131	1 476	754	839	670	11 546
1959/60	634	1 670	254	1 528	1 521	590	1 232	146	720	139	1 614	809	923	761	12 541
1960/61	673	1 793	282	1 643	1 584	692	1 327	208	768	148	1 740	864	997	838	13 557
1961/62	698	1 935	310	1 720	1 585	705	1 367	302	810	156	1 837	904	1 083	856	14 268
1962/63	726	2 066	331	1 806	1 630	748	1 422	388	840	167	1 940	979	1 125	908	15 076
1963/64	749	2 183	345	1 870	1 667	779	1 466	458	869	181	2 021	1 007	1 170	935	15 700
1964/65	764	2 257	351	1 898	1 675	785	1 484	519	888	180	2 073	1 029	1 206	966	16 075
1965/66	786	2 352	355	1 943	1 691	793	1 508	587	916	176	2 140	1 061	1 249	994	16 551
1966/67	807	2 456	356	1 992	1 707	789	1 528	674	947	174	2 213	1 097	1 298	1 031	17 069

Anm. Behovet av hjälpklasslärare är ej inkluderat.

Tabell VII. Behovet av lärare i teoretiska läroämnen för de högre skolornas motsedda expansionen åren 1958—1966 (utvidgningsbehovet), uttryckt i heltidstjänster

År \ Ämne	kr	mo	la gr	eng	ty ry fs	fr sp	hi m samh.-lära	sk i enh.-sk.	ge	fi ps pe	ma	bi	fy	ke	Summa
1958	27	65	21	18	245	29	53	32	48	9	85	57	138	94	921
1959	49	117	23	106	106	57	82	35	44	8	138	55	84	91	995
1960	39	123	28	115	63	102	95	62	48	9	126	55	74	77	1 016
1961	25	142	28	77	1	13	40	94	42	8	97	40	86	18	711
1962	28	131	21	86	45	43	55	86	30	11	103	75	42	52	808
1963	23	117	14	64	37	31	44	70	29	14	81	28	45	27	624
1964	15	74	6	28	8	6	18	61	19	— 1	52	22	36	31	375
1965	22	95	4	45	16	8	24	68	28	— 4	67	32	43	28	476
1966	21	104	1	49	16	— 4	20	87	31	— 2	73	36	49	37	518

Anm. Behovet av hjälpklasslärare ej inbegripet.

Tabell VIII. Behovet av ersättare för avgående lärare med fil. ämbetsexamen eller motsvarand åren 1958—1966 (ersättningsbehovet)

År \ Ämne	kr	mo	la gr	eng	ty	fr sp	hi m samh.-lära	ge	fi pe	ma	bi	fy	ke	Summa
1958	11	22	4	21	22	9	19	13	2	26	18	12	13	192
1959	10	20	4	20	21	9	19	12	—	23	16	11	12	177
1960	10	20	5	19	19	7	19	11	1	20	13	9	10	163
1961	10	19	5	19	19	8	19	10	2	16	12	7	7	153
1962	9	18	6	17	17	7	18	9	1	14	11	6	7	144
1963	10	18	5	19	18	8	18	9	—	15	12	7	8	144
1964	9	18	3	19	19	8	16	9	2	15	12	7	8	144
1965	9	19	3	20	20	9	17	10	2	15	13	7	9	153
1966	10	22	4	22	23	9	19	11	1	16	14	7	9	161
Summa	88	176	39	176	178	74	164	94	11	160	121	73	83	1 433

Tabell IX. Omfattningen i heltidstjänster av den undervisning i teoretiska läroämnena vid högre skolor, som höstterminen 1956 bestreds av lärare med avvikande meritering (utbytesbehovet)

Skoltyp	kr	mo	la gr	eng	ty	fr sp	hi sk	ge	fi ps pe	ma	bi	fy	ke	Sum- ma
Den äldre organisationen (tab. 20)	40	139	4	90	56	8	70	82	5	287	94	147	102	1 124
De inbyggda linjerna (tab. 16, 17):														
icke-ord. ämneslärare.....	0	1	—	1	1	0	1	0	—	0	0	0	0	4
folkskollärare.....	4	11	—	8	5	—	6	6	—	16	7	10	7	80
timlärare.....	1	2	—	2	1	—	2	1	—	1	0	0	0	10
Enhetsskolans högstadium (tab. 13, 14):														
icke-ord. ämneslärare.....	0	2	—	3	3	0	2	1	—	1	1	1	0	14
folkskollärare.....	16	60	—	31	10	0	45	28	—	61	32	38	25	346
timlärare.....	4	7	—	4	5	0	5	1	—	7	4	4	5	46
Summa	65	222	4	139	81	8	131	119	5	373	138	200	139	1 624

Anm. Förvandlingen till heltidstjänster har vid skolor tillhörande den äldre organisationen skett genom division med 28 i fråga om ämnena kristendomskunskap, modersmålet, engelska, historia med samhällslära, geografi, matematik och biologi med hälsolära samt genom division med 24 i fråga om övriga läroämnena. Vid de inbyggda linjerna och enhetsskolans högstadium har reduktionstalet 24 begagnats för samtliga läroämnena.

Tabell X. Rekryteringsbehovet av filosofie magistrar och likställda vid de högre skolorna åren 1958—66, uttryckt i heltidstjänster; 60-procentsalternativet

Läroämne.....	kr	mo	la gr	eng	ty ry fs	fr sp	hi m samh.- lära	sk i enh.- sk.	ge	fi ps pe	ma	bi	fy	ke	Sum- ma
Läraryr ht 57....	36	126	3	71	30	3	64	71	3	233	87	125	88	940	
Årsbehov åren 1958	32	65	25	24	255	37	64	19	53	11	93	66	140	97	981
1959	46	101	27	101	107	64	88	21	43	8	135	57	78	98	974
1960	34	95	33	98	56	108	94	37	38	10	105	49	58	67	882
1961	17	99	33	54	—14	17	37	56	29	10	65	24	65	2	494
1962	22	94	27	67	32	46	54	52	20	12	75	61	24	38	624
1963	20	89	19	52	29	35	46	42	22	14	61	19	32	19	499
1964	11	48	9	17	3	11	18	37	12	1	34	15	23	24	263
1965	15	61	7	28	7	14	21	41	18	—2	42	23	26	21	322
1966	13	64	5	27	5	2	16	52	18	—1	40	23	26	23	313

Tabell XI. Rekruteringsbehovet av filosofie magistrar och likställda vid de högre skolorna åren 1958—66, uttryckt i heltidstjänster; 50-procentsalternativet

Läroämne	kr	mo	la gr	eng	ty ry fs	fr sp	hi m samh- lära	sk i enh- sk.	ge	fi ps pe	ma	bi	fy	ke	Sum- ma
Läraryr ht 57.	27	96	2	50	15	1	43	56	2	190	70	101	72	725	
Årsbehov åren 1958	30	60	25	20	253	37	61	16	51	11	89	63	137	95	948
1959	43	92	27	94	102	64	85	17	40	8	129	54	74	96	925
1960	31	83	33	89	49	108	89	31	34	10	94	44	52	61	808
1961	13	83	33	43	—23	16	31	47	23	10	53	17	58	—4	400
1962	18	81	27	57	25	44	50	43	15	12	65	54	19	33	543
1963	17	78	19	44	23	35	41	35	18	14	53	14	26	15	432
1964	8	37	9	10	—3	11	14	31	8	1	25	11	18	20	200
1965	11	48	7	19	0	13	17	34	13	—2	32	17	20	17	246
1966	8	49	5	16	—4	1	10	43	13	—1	27	17	19	17	220

Tabell XII. Årstillskottet aktiva lärare från olika inskrivningsårgångar i procent av årgångens initialnumerär

Inskrivnings- årgång	Filosofie magistrar med ex.			Filosofie kandi- dater	Summa	Summa	
	samma år	föreg. år	4 år tidigare			1955	1956
3	0,46	—	—	0,14	0,6	0,7	0,5
4	2,34	0,09	—	0,28	2,7	2,4	2,9
5	4,13	0,45	—	0,35	4,9	4,1	5,3
6	5,59	0,80	—	0,31	6,7	6,2	6,9
7	3,58	1,07	0,07	0,18	4,9	6,1	4,3
8	3,07	0,68	0,42	0,16	4,3	4,7	4,2
9	1,67	0,59	0,64	0,11	3,0	3,0	3,0
10—12	1,00	0,23	0,63	0,04	1,9	1,6	2,1
13—16	0,73	0,19	0,29	0,03	1,2	1,1	1,3
Samtliga	26,76	5,13	4,18	1,77	37,8	36,4	38,6

Anm. Tabellen är beräknad som ett vägt medelvärde av tabeller, som upprättats separat för åren 1955 och 1956. Till höger anges de summor, som erhållits för dessa år, tagna vart för sig.

Tabell XIII. Läraraspiranernas ämnesval enligt studietidsdeklarationerna för 1955 och 1956 och enligt prognosuppgifterna ht 1956

Läroämne . . .	mo	eng	ty	fr	hi	ge	bi	ma	fy	ke	övriga	Sum- ma
Studietids- deklaratio- nerna	16,3	18,2	8,8	7,0	10,5	10,5	6,8	6,8	6,2	3,3	5,5	100
Prognosupp- gifterna	18,5	21,2	19,9	10,4	8,2	5,4		14,4		1,9		100

Tabell XIV. Beräknad årsproduktion av lärare med fil. ämbets- eller fil. kand.-examen läsåren 1957/66

Läroämne . .	mo		eng		ty		fr		hi		ge		bi		ma fy		ke		övriga ämnen		Summa		
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
Årsproduk- tion läsåren																							
1957/58	105	105	117	117	57	57	45	45	68	68	63	63	41	41	78	78	20	20	33	33	627	627	
58/59	117	117	131	131	64	64	50	50	75	75	71	71	45	45	87	87	22	22	37	37	699	699	
59/60	130	130	145	145	70	70	56	56	84	84	78	78	50	50	97	97	25	25	41	41	776	776	
60/61	142	142	158	158	77	77	61	61	91	91	85	85	55	55	106	106	27	27	45	45	847	847	
61/62	153	152	171	169	83	82	66	65	99	98	92	91	59	59	114	113	29	28	48	48	914	905	
62/63	167	163	185	181	90	88	71	70	107	104	100	98	64	63	124	121	32	31	53	51	993	970	
63/64	182	173	203	193	99	94	78	74	117	111	110	104	71	67	136	129	35	33	58	55	1 089	1 033	
64/65	199	183	221	204	108	99	85	78	128	118	119	110	77	71	148	136	38	35	63	58	1 186	1 092	
65/66	215	191	239	213	117	104	92	82	138	123	129	115	83	74	160	142	41	36	68	60	1 282	1 140	
Vid beräk- ningen an- vända pro- centtal.	16,8		18,7		9,1		7,2		10,8		10,1		6,5		12,5		3,2		5,3		100,2		

Tabell XV. Läraröverskottet i vissa läroämnen vid de högre skolorna (inkl. enhetsskolans högstadium) vid slutet av höstterminerna åren 1957—1966; 60-procentsalternativet

Ämne År	mo	eng	ty	fr	historia		ge	bi	ma fy	ke
					exkl. sk i enh.-sk.	inkl. sk i enh.-sk.				
1957	— 126	— 71	— 30	— 3	(— 64)	— 64	— 71	— 87	— 358	— 88
1958	— 86	+ 22	— 228	+ 5	— 60	— 79	— 61	— 112	— 513	— 165
1959	— 70	+ 52	— 271	— 9	— 73	— 113	— 33	— 124	— 639	— 241
1960	— 35	+ 99	— 257	— 61	— 83	— 160	+ 7	— 123	— 705	— 283
1961	+ 8	+ 203	— 166	— 17	— 29	— 162	+ 63	— 92	— 729	— 258
1962	+ 67	+ 307	— 115	+ 3	+ 16	— 169	+ 135	— 94	— 714	— 267
1963	+ 145	+ 440	— 54	+ 39	+ 77	— 150	+ 213	— 49	— 683	— 254
1964	+ 279	+ 626	+ 42	+ 106	+ 176	— 88	+ 311	+ 7	— 604	— 243
1965	+ 417	+ 819	+ 143	+ 177	+ 283	— 22	+ 412	+ 61	— 524	— 226
1966	+ 568	+ 1031	+ 255	+ 267	+ 405	+ 48	+ 523	+ 121	— 430	— 208

Tabell XVI. Läraröverskottet i vissa läroämnen vid de högre skolorna (inkl. enhets-skolans högstadium) vid slutet av höstterminerna åren 1957—1966; 50-procentsalternativet

Ämne År	mo	eng	ty	fr	historia		ge	bi	ma fy	ke
					exkl. sk i enh.-sk.	inkl. sk i enh.-sk.				
1957	— 96	— 50	— 15	— 1	(— 43)	— 43	— 56	— 70	— 291	— 72
1958	— 51	+ 47	— 211	+ 7	— 36	— 52	— 44	— 92	— 439	— 147
1959	— 26	+ 84	— 249	— 7	— 46	— 79	— 13	— 101	— 555	— 221
1960	+ 21	+ 140	— 228	— 59	— 51	— 115	+ 31	— 95	— 604	— 257
1961	+ 80	+ 225	— 128	— 14	+ 9	— 102	+ 93	— 57	— 609	— 226
1962	+ 152	+ 369	— 70	+ 8	+ 58	— 96	+ 170	— 52	— 579	— 230
1963	+ 241	+ 510	— 3	+ 44	+ 124	— 65	+ 252	— 2	— 534	— 213
1964	+ 386	+ 703	+ 99	+ 111	+ 227	+ 7	+ 354	+ 58	— 441	— 198
1965	+ 537	+ 905	+ 207	+ 183	+ 338	+ 84	+ 460	+ 118	— 345	— 177
1966	+ 703	+ 1128	+ 328	+ 274	+ 466	+ 169	+ 576	+ 184	— 231	— 153

Anm. Uppgifterna i tabellerna om antalet lärare i visst ämne anger antalet lärarindivider, endast om varje lärares undervisning tänkes koncentrerad till ett enda ämne. Antalet lärare med utbildning i ämnet måste i praktiken vara betydligt större, emedan lärarna i regel undervisar i två eller flera ämnen (jfr tabell 32, s. 75).

BILAGA

Beräkningar rörande antalet avdelningar i klasserna 5—7 läsåren 1958/60

Av nedanstående tablå framgår antalet avdelningar höstterminerna 1953—57 av de klasser vid högre skolor, som är parallella med folkskolans klasser 5—7.

År	Klass 5	Klass 6	Klass 7 uppflyttade	Klass 7 nybörjare
1953	456	497	453	614
1954	433	471	460	651
1955	475	453	486	721
1956	462	483	470	858
1957	259	476	502	929

Klass 5 i tabellen utgöres av nybörjaravdelningarna av femårig realskola och sjuårig flickskola vid statliga, kommunala och privata högre skolor, inbyggda femåriga realskollinjer i folkskolan och i seminariernas övningsskolor ävensom vissa i folkskolan utdifferenterade klasser, som förbereder en treårig lärogång i högre skola.

Klass 6 utgöres av de närmast följande klasserna av samma skoltyper.

Klass 7 (uppflyttade) utgöres av de därpå följande klasserna i samma lärogång och klass 7 (nybörjare) av de avdelningar, som bildats av lärjungar, vilka först i denna klass upptagits i de högre skolorna. Till den senare gruppen hör således klasserna 1^a och 1^b vid statliga, kommunala och privata högre skolor samt däremot svarande inbyggda realskollinjer, klass 1^a (och 1^b) vid flickskolorna samt klass 1 av de fåtaliga tvååriga linjer, som förekommer vid några privatläroverk och högre folkskolor.

Bildar man kvoten mellan antalet avdelningar i klass 6 och antalet avdelningar i klass 5 föregående år, finner man ett tal, som hade sitt högsta värde 1,046 år 1955 och sitt lägsta värde 1,017 år 1956. Orsaken till denna ökning är lätt att se. I de flesta fall förblir lärjungeantalet oförändrat eller sjunker något vid flyttningarna från klass 5 till klass 6 men inte så mycket, att någon klassammanslagning kan komma i fråga. I några fall stiger dock lärjungeantalet, exempelvis emedan klassen får mottaga ovanligt många kvarsittare från närmast högre klass. En redan bräddfull klass kan då behöva dubbleras. Denna företeelse kan väntas återkomma och ökningen i antalet klassavdelningar kan antas normalt ligga mellan de nyss funna värdena 1,7 och 4,6 procent. Väges de tal, som erhållits för de fyra senaste åren på sätt som skett i tab. 4, kommer man till en sannolik ökning av antalet avdelningar med 3,0 procent vid övergången från klass 5 till klass 6. På samma sätt finner man en ökning med 3,6 procent vid övergången från klass 6 till klass 7.

De år 1957 intagna 259 nybörjaravdelningarna i klass 5 skulle enligt detta

resonemang motsvaras av $259 \cdot 1,030 = 267$ avdelningar av klass 6 år 1958 och $267 \cdot 1,036 = 277$ avdelningar av klass 7 (uppflyttade) år 1959.

Nästa årskull intages i klass 5 höstterminen 1958. Vid förutberäkningen av det behövliga antalet nybörjareavdelningar skall hänsyn tagas dels till den stigande anslutningen inom årskullen på orter, där ingen omorganisation ägt rum, dels till övergången till enhetsskola på vissa orter, dels slutligen till övergången till treårig realskola på andra orter. De kommuner, som är beredda att inom de allra närmaste åren övergå till enhetsskola, reflekterar troligen inte på att bara för ett par år införa den treåriga realskolan som mellanled. I enlighet härmed har antagits, att övergången till enhetsskola under åren 1958—60 sker tidtabellsenligt utan att påverka den övergång till treårig realskola, som samtidigt äger rum i andra skoldistrikt. Först efter år 1960 antages övergång till enhetsskola förekomma jämväl i kommuner, som har infört treårig realskola.

I en första etapp kan således undersökas, huru antalet nybörjaravdelningar skulle ha ändrats, om ingen övergång till treårig realskola hade förekommit. Till utgångspunkt måste därvid året 1956 tagas, det sista år då riksdagsbeslutet om treårig realskola inte nämnvärt påverkat antalet nybörjaravdelningar i den femåriga realskolan.

Det kända antalet nybörjaravdelningar i klass 5 höstterminen 1956 skall ökas på grund av den stigande läroverksanslutningen inom årskullen och minskas på grund av övergången till enhetsskola i vissa skoldistrikt. Om den förra av dessa omständigheter varit ensamt verkande, skulle de 462 nybörjaravdelningarna hösten 1956 ha stigit till $462 \cdot 0,997 \cdot 1,048 = 483$ hösten 1957. Faktorn 0,997 uttrycker, att den rekryterande årskullen år 1957 var något mindre än 1956, och faktorn 1,048 att en något större del av årskullen beräknas vilja övergå till högre skolor 1957 än 1956.

Övergången till enhetsskola innebär å andra sidan, att ett antal kommuner, som 1956 hade nybörjaravdelningar av den femåriga realskolan och måhända också av den sjuåriga flickskolan, avstår från att upprätta sådana avdelningar år 1957. Då enhetsskolans klass 5 år 1956 omfattade omkring 9,8 procent av årskullen men 1957 omkring 17,4 procent, skulle de 462 avdelningarna ha minskats

$$\text{med} \quad 462 \cdot \frac{100}{100-9,8} \cdot \frac{17,4-9,8}{100} = 39,$$

om denna omständighet varit ensamt verkande.

Antalet nybörjaravdelningar i klass 5 hösten 1957 bör således med tillräcklig noggrannhet kunna antas vara $483 - 39 = 444$, om ingen övergång till kortare realskoleformer då ägt rum.

På samma sätt kan antalet avdelningar år 1958 antagas ha uppgått till

$$444 \cdot 0,973 \cdot 1,048 - 444 \cdot \frac{23,4-17,4}{100-17,4} = 453 - 33 = 420,$$

om ingen övergång till förkortade realskoleformer då skulle förekomma. För 1959 beräknas på samma sätt 400 nybörjaravdelningar i klass 5.

Den andra etappen i kalkylen gäller uppskattningen av det antal nybörjaravdelningar, som i vissa kommuner förloras genom övergång till treårig realskola och femårig flickskola. Det är redan bekant, att antalet nybörjaravdelningar i klass 5 år 1957 var 259. Differensen $444 - 259 = 185$ avdelningar, kan i huvudsak tillskrivas övergången till systemet med treårig realskola nämnda år.

Motsvarande avdrag år 1958 kan endast uppskattas på ett ungefär, så länge organisationsplanerna för de särskilda skolkommunerna inte är fastställda. En fri

uppskattning med ledning av det nu tillgängliga materialet har lett till antagandet, att avdraget år 1958 kan väntas ha stigit till 278 avdelningar. Klass 5 skulle således detta år omfatta $420 - 278 = 142$ avdelningar och följaktligen klass 6 påföljande år $142 \cdot 1,030 = 146$ avdelningar.

Slutligen har antalet avdelningar av klass 5 år 1959 uppskattats till $400 - 304 = 96$.

Principiellt är det icke helt tillfredsställande att, såsom här skett, behandla de båda första korrektionerna såsom helt oberoende av varandra. Det hade varit riktigare att först anbringa avdraget för enhetsskolan och basera de följande korrektionerna på det därefter kvarstående antalet avdelningar. Då skillnaden är ringa, jämfört med beräkningarnas allmänna osäkerhetsmarginal, har en omräkning likväl icke ansetts behövlig.

Beräkningen av det totala antalet avdelningar i klass 7 är något mer komplicerad än motsvarande beräkning för klass 5. Då klass 6 år 1957 omfattade 476 avdelningar, erfordras 1958 för den i klass 5 intagna delen av årskullen $476 \cdot 1,036 = 493$ avdelningar. Då vidare klass 7 år 1957 omfattade 929 nybörjaravdelningar, kan för motsvarande del av årskullen påföljande år beräknas

$$929 \cdot 1,003 \cdot 1,061 - 929 \cdot \frac{9,8 - 8,4}{100 - 8,4} = 974$$

avdelningar. Här är faktorn 1,003 uttryck för det förhållandet att antalet 13-åringar år 1958 är något större än 1957, faktorn 1,061 uttryck för tillväxttendensen inom den nu betraktade delen av årskullen och den sista termen avdraget för de skoldistrikt, som år 1958 organiserat klass 7 som första årskurs av enhetskolans högstadium. Ytterligare en tilläggsterm måste dock införas. Om lärjunge-tillströmningen via klass 5 beräknas på de år 1956 intagna avdelningarna och tillströmningen till de nybildade avdelningarna i klass 7 på den del av årskullen, som 1957 tillhörde denna klass, har den grupp, som skulle ha fyllt år 1956 indragna avdelningar av klass 5, tappats bort. Denna grupp var mycket liten, den skulle endast ha fyllt tre avdelningar, men korrektionen får helt annan betydelse följande år, då indragning av nybörjaravdelningar i klass 5 förekommer i mycket större skala. Hela antalet avdelningar av klass 7 år 1958 skulle efter det sagda kunna uppskattas till $493 + 974 + 3 = 1\,470$ avdelningar.

För år 1959 har redan 277 avdelningar av klass 7 beräknats bli behövliga för lärjungar, som intagits i klass 5. Härtill kommer nu det antal avdelningar, som motsvarar lärjungarna i nybörjaravdelningarna av klass 7 höstterminen 1958,

$$\text{alltså} \quad (974 + 3) \cdot 0,997 \cdot 1,061 - 977 \cdot \frac{17,4 - 9,8}{100 - 9,8} = 951$$

avdelningar, och slutligen $185 \cdot 1,030 \cdot 1,036 = 197$ avdelningar för de lärjungar, som ställdes utanför två år tidigare genom indragning av nybörjaravdelningar av klass 5. Hela antalet avdelningar av klass 7 läsåret 1959/60 skulle alltså uppgå till $277 + 951 + 197 = 1\,425$.

Av de 1 431 avdelningarna av klass 7 höstterminen 1957 tillhörde $144 + 7 = 151$ flickskolans sju- och femåriga årskurser och hade alltså att från och med klass 7 passera en femårig studiegång. Realskolans olika fyraåriga linjer och flickskolans sexåriga lärokurs omfattade sammanlagt 796 avdelningar. I den femåriga realskolans klass 3^s och den treåriga realskolans klass 1^s fanns tillhopa 484 avdelningar, däri inbegripet ett fåtal avdelningar av tvåårig realskola. Antar man nu, att den förstnämnda flickskolegruppen åren 1958 och 1959 omfattar procentuellt samma del av årsklassen som 1957 och att 1^a-gruppen från och med 1958 tar tredje-

delen av återstoden, kommer man till följande fördelning av klass 7 läsåren 1957/60:

	Första gruppen	Andra gruppen	Tredje gruppen	Summa
1957/58	151	796	484	1 431
1958/59	155	438	877	1 470
1959/60	150	425	850	1 425

Att flickskolans klass 1° har sammanförts med realskolans 1^a, beror dels på att fristående avdelningar av klasserna 5° och 6° sällan förekommer och dels på att lärarnas genomsnittliga undervisningsskyldighet i klasserna 1^a och 1° skall vara 28 veckotimmar men i övriga klasser på detta stadium 24 veckotimmar.

Uppskattningen av klasserna 5—7 för de följande åren har skett på enahanda sätt. Vid beräkningen av de högre klasserna har förändringarna från klass till klass beräknats enligt den redan flera gånger nyttjade metod, som först utvecklades i samband med tabell 4.

Statens offentliga utredningar 1958

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Häradsrätts sammansättning i brottmål. [9]
Förslag till varumärkeslag. [10]
Betänkande med förslag till allmän tjänstepliktslag m. m. [16]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. [3]
Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval [6] 2. Regeringsarbetet. [14]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Socialförsäkring och rehabilitering. [17]

Hälsa- och sjukvård.

Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. [8]
Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena. [15]
Mentalsjukvårdsdelegationen. 2. Behandlingshem och mentalsjukhem för barn och ungdomar. [20]

Allmänt näringsväsen.

Gotland. [18]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Småbrukarstödet. [7]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Vägplan för Sverige. Del 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. [1] Del 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. [2]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. [4]
Permanent skördeeskadeskydd. [5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1955 års universitetsutredning. 3. Reserverna för högre utbildning. Beräkningar och metoddiskussion. [11] 4. Lärarbrist och läraröverskott. [21]
Supplement nr 9 till Sveriges familjenamn 1920. [19]

Försvarsväsen.

Civilförsvarsutbildningen. [12]
Civilförsvarets organisation. [13]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.